

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. III.

Iulie—Septemvrie

1909.

MIHAIL EMINESCU.

„STRIGOII“.

Comentar de:

Dr. Alexandru Bogdan.

Eminescu este acel poet al literaturii noastre, care a atras atențiunea tuturor asupra scrierilor sale, care prin bogăția ideilor și originalitatea motivelor, nu lasă pe cel care l-a citit să odihnească. Începând cu el numai parecă și literatura noastră plutește în atmosfera înaltă de belșug și putere, din care își iau vieață literaturile străine, și studiarea operilor lui înseamnă pentru știința noastră un început de critică literară, căreia i se plămădește *tradiția*, de care e lipsită, dar de care sunt legate studiile literare la națiunile cu literatură veche și bogată. Până să se dea unei chestiuni literare soluțiunea definitivă, se lucrează la aceste popoare mulți ani și se îmbie la munca aceasta, singură folositoare, sute de indivizi și lucrarea merge în amănunte, din cari apoi un oare-care critic concentrând îți poate spune cu adevărat, *cum* a lucrat Goethe ori Shakespeare ori Dante. Astfel de migăloase cercetări de amănunte ne lipsesc. La înmulțirea lor vreau să contribuesc și eu cu comentarea acestor vre-o 300 de versuri.

Poezia «Strigoii» este pentru massa mare a publicului un adevărat sfinx, iar pentru cei culti ea încă are destule ascunzișuri, cari trebuiesc luminate. Câte-o fioritură *disharmonică* în compoziția ei cum este strofa a 45-a; *repetiții* nu totdeauna justificate (cf. Str. 42³ și 43⁴; 43³⁻⁴ cu 45³⁻⁸); *circumscrieri* nu destul de clare cum se găsesc în strofele 40—45, pe cari eu nu le pot înțelege decât, presupunând pe Arald mort, ca venirea strigoiului la locuința sa peste noapte; *contrast*e cari se exchid (strofa 40³ și 40⁶ față de 42,¹⁻³ 43,³⁻⁴ și mai ales 44³⁻⁵: unele versuri te fac să crezi că Arald este încă viu, altele că-i mort), apoi pe Nistru (7¹) și altădată «pe plaiuri dunărene» (11²); *întrebări*, pe cari și le pune fiecare

cetitor atent, ca aceste: Când a murit Arald? de ce a murit? cum s'a făcut Maria strigoaică, unde motivul împrumutat din credințele poporului este modificat de poet; ce se întâmplă cu Arald și cu Maria, după ce fură surprinși de răsăritul soarelui; apoi amestecul de Avari, popor barbar, păgân cu creștinii monahi; Odin, zeu germanic și Zamolxe, zeu dacic, Arald, nume norvegian și Maria; magul perzian și corbii, unul alb și celalalt negru, varga de vrăji, și pământul, care dă viață și luna, care dă lucire, de trebue să zicem și noi ca Arald, că vedem «toată firea amestecată». — Iată piedecile, înaintea cărora se vor opri mulți la citirea poeziei. Datoria comentatorului este să caute a găsi calea, pe care a apucat fantazia poetului, drumul, în care mergând, poetul și-a adunat aceste cunoștințe. Noi nu vom putea arăta, cum s'au prefăcut ele, cum s'au îmbinat în fantazia poetului, dar izvoarele lor le căutarăm și credem, că le găsim. Și la urmă nu putem face decât să admirăm genialitatea, puterea de concentrare a lui Eminescu, care a putut topi atâtea lucruri de tot soiul turnându-le într-o formă hotărâtă.

Pentru a putea înțelege explicările în legătura și în șirul în care se vor da, e de lipsă să schișăm povestirea.

I. Poetul începe cu o descriere. Logodnica lui Arald, stăpânul Avarilor, e întinsă pe catafalc în biserică. Arald rupt de durere își aduce aminte stând lângă trupul mort al reginei țărilor dunărene, cum în fruntea poporului său plecase din Nord spre Dunăre. La Nistru îl întâmpină Maria regina acum moartă, cu sfetnicii ei. Și cel neînvins până atunci se moaie la glasul blând al reginei. El uită Roma spre care plecase, uită lumea largă, pe care o stăpâneă în visurile sale, și întinde ca un supus sabia Mariei. De atunci ei s'au iubit. Și în dragostea lui mare i-ar fi adus logodnicei sale coroanele tuturor regilor și stelele cari licăresc pe cer. Și acum când trebue s'o vază moartă, se deșteaptă iarăș sufletul său de barbar și decât acest fulger sfărâmător al fericirii sale ar fi dorit mai bine să vază orașele fumegând în urma sa, popoarele cutremurându-se de frică și alungându-se unele pe altele dinaintea învingătorului. Preoți bătrâni coboară sicriul supt lespedea bisericii, pe care pun drept pecete, crucea.

II. Dar Arald nu se poate mângăia, el trebue să-și vadă pe Maria iarăș vie. Și dacă n'o poate face aceasta Dumnezeuul creștin, căruia i se închină el decând fû logodnicul reginei creștine, putea s'o facă cel păgân. Cătră lăcașul unui preot păgân, retras în munți, își îndreaptă Arald calul. El cere moșneagului care sedea înșepenit în jețul său de stâncă, să-i dea pe Maria înapoi, c'atunci el se va închină iarăș zeilor păgâni. Magul, care știă vrăji și morții, îl conduse în templul păgân din apropiere, ale cărui porți se închid după ei de sine. Bătrânul își ridică varga de farmece în aer și chiamă toate puterile naturii supuse lui, cărora le poruncește să învie pe Maria și să o aducă acolo. Supt puterea blăstămului lumea geme și un fulger rupe-n două biserica creștină, unde eră îngropată Maria. Prin vânt neguri și fulgere ea vine în templul păgân, unde cade în brațele lui Arald, care o va avea de aci înainte pe veci.

III. De când căzù trăsnetul în dom, Arald e mort. Numai noaptea el și Maria se ridcă din mormânturi și aleargă alătura pe cai iuți vorbindu-și de iubirea lor. În șoapte și îngânări de dragoste îi surprinde răsăritul soarelui, dinaintea căruia aleargă încremeniți pe cai în mormântul vecinic.

Din unitatea strânsă a poeziei vom putea deslipi la întâia cetire trei motive, cari au fost deopotrivă de lipsă și aproape de-o egală importanță pentru compoziția poemei. Pentru poetul Eminescu subiectul a devenit cu adevărat interesant, numai din momentul când el a putut găsi un *contrast*, care să fie delăturat de puterea instinctivă a naturii, care vecinic unește, de dragoste. Povestirea trebuia să primească un colorit dramatic. Și i l-a dat în regele *păgân* și domnița *creștină*. Iar pentru dragostea lor adâncă poetul iubirii a trebuit să găsească un *tărîm* și după moarte. Poetizează deci cu o fantazie absolut stăpânitoare — o credință a poporului nostru și a întregului pămînt, traiul sufletelor după moarte. Arald și Maria se iubesc ca *strigoii*. Dar sărăcia acestei minuni de credință proastă nu mulțamește pe poet. Să fii îngropat și să te scoli din mormânt ca strigoii e un motiv fără multă poezie, fără multă fantazie. Poetul îl îmbogățește dând puterea de a aduce pe cineva din lumea morților pe lumea aceasta unui *vrăjitor*, rămânând însă și cu această amplificare și modificare a motivului încă național, căci și credința în vrăji este puternică, ba chiar mai răspândită decât aceea în strigoii.

Credința fantastică în strigoii însă este generală la poporul nostru și foarte răspândită la alte popoare. Și poetul adevărat care e Eminescu simte îndată, că în lipsa unui chip *real* el nu va putea face povestirea interesantă. I-a căutat deci cadrul real care să-i dea viață și a făcut-o *istorică*. Avem două persoane a căror dragoste și moarte ni se povestește: Maria și Arald. Maria e fecioara cu fața frumoasă ca de sfântă — «ca *marmora de albă*», cu părul lung «de *aur moale*», cu glasul ca un *cîntec*, ca un *vers*, gata totdeauna să-și culce pe sân capul frumos al logodnicului căruia când să-i înlănțue gâtul cu brațele-i «de *zăpadă*», când să-i acopere fața cu «părul bălai» și să se uite «în ochii ucizători de dulci» ai celui, care prin dragostea sa i-a prefăcut viața «în *rai*». Și un sentiment ca la auzul *murmurului* de izvor ori al *cadenței undelor* pe lac întovărășește astfel de scene. Aur, marmoră, zăpadă, vers, rai, murmur de izvor: e un vis, e o fecioară visată, care trecu prin fantazia poetului, ca un «înger prin infern»! Nu e aceasta o Marie istorică, care să fi fost regină poporului românesc ce se plămădeă în secolul al VI-lea pe teritoriul locuit și azi de el.

Tot o persoană imaginată este și magul, preotul cel păgân care ca individualitate atât de puțin îl interesează pe poet, încât într-o poemă cu cadru istoric nici nu-i dă nume. El nu e Daniil sihastrul ci un mag, un preot păgân. Motivul mi se pare a fi tendința lui Eminescu de a simboliza prin figura aceasta păgânismul (vezi mai jos). Dar pedestalul

istoric nu lipsește. Insuș poetul ne călăuzește în căutarea fondului, dincoace de care se mișcă persoanele sale.

Pe fondul acesta se văd Avarii, poporul barbar și nomad, al căror stăpân îi conduce *peste Volga*, împinge până la poluri națiile sperioase de cari se loviau ori se *aliază* cu popoarele lui Odin, ale zeului germanic, cu popoarele germanice, cari asemenea porniră însângărând drumurile. Toate se mișcă spre sud, spre Nistru, unde se opiră Avarii, ori spre Roma: e timpul migrațiunii popoarelor.

Acestui tablou poetic îi corăspunde în toate punctele principale realitatea istorică. Noi o vom urmări în datele absolut sigure și în presupuneri, cari deci vor atinge felul de creare al unui artist-poet.

Pe la anul 550 d. Chr.¹ există o domnie de popoare nomade, în stepele turanice, care domnie se extinde *până la Volga*. Conducătorul Avarilor, popor turco-finic cari s'au desprins din acest imperiu, a trebuit să-i treacă deci *peste Volga*. Acesta, după poet, este Arald, care așadară după vorbele poetului cu dreptate

«În valurile Volgăi cerca(m) cu spada vad»,

deoarece nu numai el, Chaganul lor, ci întreg poporul, barbar și nomad, rotia flămânzii ochi după țări de pradă, după pământuri nouă. Avarii dupăce trecură Volga, se așezară în stepele din nordul mării negre, și la 558 se amintesc trimiși de-ai lor la Constantinopol.

Această așezare paralizează, se pare, versul (7¹).

«Pe Nistru tăbărise(m), poporul tău să 'mpil».

Însă momentul, din care se pornește acțiunea în «Strigoi» este un *atac* al Avarilor. Arald vine ca dușman și rămâne ca prieten prins. Deci o luptă istorică a putut numai să îndemne pe poet de a folosi acest motiv de fond al întâmplărilor.

Dela 568 când Avarii năvăliră în Ungaria și supuseră și popoarele slave, cari erau pe aici, și până pe la 641, când un alt popor nomad, Bulgarii, îi strâmtoră în Panonia, ne-au rămas vești de mai multe năvăliri și învingeri ale lor. În două rânduri, la 579 și la 583, Chaganul lor Baian năvăli, odată cu o oaste de 60,000 călăreți în țara din nordul Dunării, în Moldova deci. Împăratul roman, Mauricius trimise pe Priscus în contra lor și acesta ajunse cu oastea în Muntenia de azi. În lupta ce s'a dat între ei și fratele lui Mauricius, Petru, la 595, Avarii rămaseră învingători. Peste doi ani apărură înaintea Tesalonicului, având în oastea lor și Slavi, adecă, vorbind în terminii poeziei, supuși de-ai Mariei. La 600 ei iarăș bătură pe Romani, dar legară o pace scurtă, se face pace și în poezie, — și recunoscură drept hotar Dunărea, cărui fapt îi corăspunde în poezie versul 11².

«Pe plaiuri dunărene poporu-și opri mersul».

care față de versul, unde se spune, că ei au tăbărit pe Nistru trebuie interpretat în sensul, că poporul lui Arald s'a așezat cu pace în locurile

¹ Datele istorice după Spamer: Weltgeschichte III, 133 urm.

și laolaltă cu poporul stăpânit de Maria; la Nistru fusese numai tabăra, unde eră să se întâmple lupta, care însă a rămas. La 601 fù iarăș răș-boiu, la 626 Avarii atacară chiar Constantinopolul. E deci probabil, că întâmplările și luptele anului 600 sunt privite de fondul istoric al «Strigoilor».

Un alt popor, care se pare că a deșteptat interesul poetului, dovada probabilității vom da-o îndată, sunt Longobarzii, un popor germanic, de-al lui Odin.

Ei veniră din nord și se coborîră în Italia, spre Roma, încotro îi conduse la 568 regele lor Alboin, care cucerî Milanul și Pavia. Aceștia au inspirat poate versurile:

„Căci Odin părăsise de ghiață nalta-i domă,
Pe zodii sângeroase porneau a lui popoară
..... Curgând spre vechea Romă“.

Iar *Arald*? Este, la Eminescu, tinărul rege al Avarilor, mândrul rege cu părul negru (de sigur, când Maria îl aveă bălai) sumet, de se credeă a fi un semizeu pentru popoarele, pe cari le stăpâniă, cu cari trăiă însă laolaltă adăpostindu-se, barbar și el, numai sub cetini. Dar în sufletul său undulează două lumi. În ceasurile de copilandru, când el își simțea puterea de stăpânitor, își aruncă ochii flămânzi peste pustiurile încă ne-străbătute, unde va răsvrăti imperii, va subjugă popoare, va lăsă în urma sa orașele fumegând în ruine, pe regi fără coroane și la capătul șirului de triumfuri se vedeă în visurile sale sburdalnice pe tron în Roma antică și întreaga lume ascultându-i cuvântul. Voința acestui barbar se împletește însă în fața Mariei, el pleacă ochii sfiicios și în sbuciumul, care-i înecă sufletul, și-ascunde fața și plânge. Inima, în care și-a făcut cuib o dragoste plăpândă, care-i va mai schimbă încă odată credința, deja odată schimbată, îi pleacă brațul vânjos, care ținea fulgerătoarea spadă!

De unde acest frumos chip de stăpânitor al popoarălor roinice? Căci un rege al Avarilor cu numele Arald n'a existat! *Dar Alboin* rege istoric al Longobarzilor, ales la 566, are trăsături comune cu Arald al lui Eminescu. Și el în tinerețele sale fu viteaz și curagios (cf. Str. 4^{1 3 4}) și el câștigă inimele tuturor (cf. St. 5²).

În lipsa unui conducător renumit al Avarilor, Eminescu împrumută figura longobardului, care a avut însă legături cu Avarii, cu *cari se aliază*, ca să nimicească regatul Gepizilor din Dacia veche. în locuința cărora conform tractatului se așează Avarii. Dar și pentru *dragostea lui Arald* găsim în viața lui Alboin o întâmplare corăspunzătoare.

Alboin a fost la curtea regelui gepid, deci la dușman, și acolo se îndrăgostî de fica regelui, Rosamunda, care cu toată împotrivirea tatălui Kunimund totuș devenî soția lui ¹⁾. Chiar «coroana de oțel» pe care o poartă Arald pe frunte (43⁶) amintește coroana de fier a regilor longobarzi, pe care se zice, că a pus s'o facă Theodelinda pentru bărbatul

¹⁾ Spamer: III, 169 urm.

ei al doilea, Agilulf (593) deși poate fi și numai o amintire la înmormântarea regilor cu coroane pe cap, căci și Maria are una («coroanele de fugă le fulgeră pe frunți») iar Arald și Maria erau deja morți când se zice de ei, că purtau pe frunte coroane de oțel.

Numele ne îndreaptă însă la popoarele nordice. Au fost regi danezi, regi englezi și regi norvegieni cu numele Harald, cari se întâlnesc în istorie, în cronicile mai puțin sigure și foarte des în tradițiile de o bogată poezie a acestor popoare. Să căutăm, cari pot fi apropiați de Arald. Mai departe va trebui să rămână Harald, Graf de Wessex, rege al Angliei, ales la 1066, care rămâne învingător în lupta de *lângă râul Derwent* la Stamfordbridge; fû excomunicat de Papa.

Ce ar putea fi comun e prea puțin, prea obicinuit și prea îndepărtat.

Mai aproape stau regii danezi Harald Hiltetand și Sarald Blaataand prin faptul că barbarul Arald a primit creștinismul, ceea ce noi conchidem din versul 21⁵.

«Și *de-azi* a mea viață la zeii tăi se 'nchină»

câtă vreme mai înainte și-o închinase Dumnezeuului creștin al Mariei. Se știe adecă de Harald Hiltetand, că primi creștinismul la 819 și Harald Blaataand, care avu o domnie îndelungată (936—985), primi asemenea creștinismul și zidi cele dintâi biserici creștine pe insulele daneze.

Dar momentul care ni se pare hotărîtor, căci se referă la motivul principal din «Strigoii», dragostea lui Arald și a Mariei, se găsește, după cum l-am găsit și la Alboin, la un alt rege norvegian, la Harald Harfagar (cel cu părul frumos) (863—931). Despre el se istorisește, că frumoasa Gyda nu voi să-i fie soție până când Harald nu va uni supt sceptrul său întreagă Norvegia. El jură, că până nu va împlini dorința iubitei sale, nu-și va tunde pletele blonde. Câștigă lupte după lupte și după ce își ajunsse ținta se tunse și-și zidi palatul. Că logodnica lui îi hotărăște o țintă (cf. St. 13¹) este un motiv, care se regăsește și într-o povestire în proză a lui Eminescu intitulată «Poveste indică», iar aceasta va fi adusă în legătură cu «Strigoii» pe baza altor momente comune. Suntem deci de părere, că pentru figura poetică a lui Arald, Eminescu a găsit în istorie desemnul schițat prin amestec și combinație din regele longobardic Alboin și norvegienii Harald Blaataand, Hiltetand și Harald Harfagar, care schiță a fost prelucrată în portret prin adausurile fantaziei poetului. Încă două întâmplări, una din istoria Longobarzilor, alta din a Avarilor au mai putut ajuta poetului la fixarea motivului principal al «Strigoilor».

1. Authari, regele Longobarzilor păgâni, ceru mâna Theodelindei, fica prințului bavarez Garibald, care eră creștină (ca și Maria lui Arald) și cu căsătoria aceasta s'a făcut cel dintâi pas pentru încreștinarea poporului longobard, după ce se încreștină regele lor (ca și Arald). Regele însuș merse cu o suită la curtea lui Garibald să vază și să pețiască pe Theodelinda. 2. În timpul domniei lui Agilulf, fratele lui Authari, capitala Friaulului Cividale a fost atacată de Avari (610). De pe zidurile cetății prințesa Romilda vede pe Chaganul Avarilor, se îndrăgostește de el și

predă cetatea dușmanului. Pentru dragostea lui Arald și a Mariei găsim deci în istorie părechile de regi și domnițe: Alboin-Rosamunda, Harald-Gyda, Authari-Theodelinda, Chaganul avarilor și Romilda, și paralelismul lor, pe baza momentelor comune (păgânul se încreștinează de dragul creștinei, îndrăgostire la întâia vedere, lupte și războiu, ea-i devine soție ori logodnică) poate susține piept criticei.

Motivul miresei moarte îl regăsim în «Poveste indică», despre care am amintit mai sus, că e în strânsă legătură cu «Strigoii». Se poate și dovedi, că Eminescu a voit anume contrastul între păgân și creștin rămânând astfel în fondul istoric ce-l dă față de realitatea istorică cât se poate de credincios. Toată acțiunea se petrece în timpul, când creștinismul stă în luptă cu păgânismul.

Noi putem presupune pe baza datelor din istoria bisericească, că în secolul al VI-lea a putut fi în locurile noastre încă o luptă între Românii creștini și Slavii ori alți barbari păgâni. Acest antagonism iese bine la iveală și în poezie. De o parte Maria este cu fața spre altar, ca la Creștini, o duc la groapă monahi, preoți bătrâni, cari pun pe piatra mormântului drept pecete *crucea*. Versurile:

«Cu creștetele albe preoți cu pleata rară

Trezeau din codrii vecinici

Mii roiuri vorbitoare curgând spre vechea Romă».

mi se par potrivit interpretate așa, că preoții cu creștetele albe sunt preoți creștini, cari mergeau să răspândească religia lor la popoarele germanice și dela ei, cei trimiși din Roma, auziau ele de orașul vecinic.

Când Arald părăsește pe Dzeul creștin, biserica creștină e ruptă de-un fulger drept în două. De altă parte Arald merge la preotul cel păgân, la zeii căruia se va închină iarăș. Religia creștină nu crede în farmecele unei vergi, nici în stihii, cari să poată face din peatră aur, nici în puterea pământului de-a da viață ori în steaua, din care să se coboare scânteii în ochii moartei.

Eminescu nevrând deci să cază în greșala anahronismului, colorează pentru înțelegerea poeziei și sbuciumul acesta de prefacere a credinței și admirația noastră în fața puterii lui asimilatoare și creatoare crește.

Dar să desghiocăm mai departe. Pentru ce se nămplă acțiunea «Strigoilor» tocmai în timpul roirii popoarelor? Nu a putut avea Eminescu încă un îndemn să fixeze tocmai anii aceia de cadru istoric, căci în strigoii se crede și astăzi și se va crede încă? Pentru *unitatea atmosferei estetice* a poeziei e mai bine aleasă o epocă mai îndepărtată. Strigoii lui Eminescu pot avea *viață* într'un timp, când oamenii credeau într'adevăr că morții se pot scula din mormânt, că îi văd aievea, când îi producea numai creierul lor. Și Arald și Maria sunt atât de plini de viață, încât cu toată critica și analiza rămâi totdeauna nedumerit dacă sunt trupuri și suflete de om ori numai umbre. Poezia este oarecum scrisă pentru generațiile cari au rămas 1000 de ani în urmă, iar noi o cetim cum își cetește englezul pe Beowulf ori norvegianul cântecile eddice.

Acest al doilea motiv principal — Arald și Maria ca strigoi, — l-a împrumutat Eminescu din credințele poporului nostru; pentru poetizarea lui a putut primi îndemnul dela *poeti români*, cari îl au, dar mai mult ascuns, mai hotărît din *povești românești* și cu siguranță și dela *autori străini*. Amănuntele privitoare la viața de strigoi a lui Arald și a Mariei vor ieși în lumină mai clară dintr'un tablou întreg al credinții despre strigoi la poporul nostru și la alte popoare.

Strigoiul, în alte părți numit *șișcoi* ori *pricoliciu*, iar în limba veche românească *vârcolac* este, vorbind în limba poporului, *umbra mortului*,¹ pe care însă nu și-o închipuiesc ca o umbră aruncată de lumină, ci ca suprafața trupului omenesc, figura lui, lipsită de materie, iar Eminescu, ca și Alexandri în «Strigoiul», descriind pe Maria glosează cu «fantasmă» în versul 32⁶.

Încet plutind se 'nalță mireasa-i, o «fantasmă». Formă fără trup, dar cu suflet! Căci întreagă credința în strigoi pornește dela închipuirea lipsită de adevăr, că ceea ce cred oamenii a fi *suflet* nu se pierde ca trupul, ci trăește mai departe în altă lume ori pe lumea asta. Și în traiul sufletului după moarte au crezut și cred toate popoarele în stadiul de copilărie al dezvoltării lor.² E de înțeles deci, dacă credința aceasta este foarte dezvoltată la Negrii³ (fetișism).

Sub acelaș nume se ascund însă trei feluri de strigoi. Poporul nostru⁴ crede că există astfel de oameni vii, al căror suflet părăsește numai peste noapte trupul, (care rămâne în pat nemișcat), ori se dă de trei ori peste cap, ia felurite chipuri de strigoi și merge de suge sângele oamenilor ori laptele vacilor etc., acesta e tipul metamorfozant; în unele locuri (Lancrăm etc.) *singur* numit «pricoliciu». Al doilea este strigoiul în sensul strict al cuvântului, strigoiul original: sufletul mortului, care se ridică din mormânt și rătăcește noaptea până la ivirea zorilor, când reîntră în groapă. Și aici se găsesc deosebiri. Numai arareori mortul nu este îngropat, de obicei da.

În sfârșit tipul strigoiului-vrăjitor și el viu, cu trup omenesc, numit pe alocurea «șișcă» cum ar fi de pildă mama unui fecior, strigoaică, care cearcă să prăpădească prin blăstăm pe un alt fecior, rivalul feciorului ei, se înțelege pentru o fată; ori cum ar fi băiatul-strigoi, care dădea burueni vrăjite vacii. Vaca slăbea văzând cu ochii, dar dădea lapte mult. (Slavii vechi credeau despre vrăjitori că se fac întâi vampiri; Orelli p. 788). Se cunosc *strigoi de câmp* cari umblă prin grâne și iau rodul, de rămân spicele goale, *strigoi de foc*, la moartea cărora arde în sat, și *strigoi de vânt*; când mor aceștia începe vântul să bată și plouă și mor oameni. (Arpașul-de-jos). Se

¹ V. Marian. În mormântare la Români, p. 419.

² V. Mogk în Paul: Grundriss der germanischen Philologie² III, 250.

³ Conrad von Orelli: Allgemeine Religionsgeschichte, p. 752—754 și urm.

⁴ După povești comunicate de elevi de-ai mei și după altele tipărite; apoi conf. Săineanu «Basmele române», Marian, op. cit.; «Șezătoarea» III, 133. I, 245; Hașdeu: Magnum Etymologicum art. «Sf. Andrei».

cunosc și *generații de strigoi*. Bunica strigoae-vrăjitoare, mama asemenea strigoae și copilul care nu moștenî toată firea mamei și a bunicii ci numai obiceiul strigoesc de a mîncă numai noaptea! Poporul nostru mai crede că și cei vii schimbați în «pasăre de vînt» se pot duce la morți în mormînt. Așa cetim într'un bocet (Convorbiri literare 12, 363) ori în altul (ibid. pag. 365):

I.

Să mă duc pe *sub pămînt*
Pân' la *tata la mormînt*.

II.

De-aș fi pasăre de vînt,
M'aș duce pe *sub pămînt*,
Pân' la mama *în mormînt*.
Dar mămuța m'a simțit,
Și *nainte mi-a ieșit*,
Ea la mine a cătat
Și astfel m'a întrebat:
Tu copile ce-ai pățit
Și 'n *pămînt de m'ai găsit?*
Stai mămuța că-ți voi spune,
Căci *vin de pe ceea lume*.

Unele trăsături comune aduc în familia strigoilor și alte plăsmuiri ale credinței populare: se înrudește cu el și după nume *striga* (de aceeaș proveniență latină ca și strigoii (v. S. Pușcariu: Etym. Wörterbuch der rum. Sprache Nr. 1657), femeie ori fată vrăjitoare, palidă, urîță, cu coadă de căne, care deoache și fură laptele vacilor ori e chiar antropofagă; așa despre o strigă se zice, că voia să-și mănânce fratele. În Banat se tem oamenii și de *vrăjitoare*, că ies noaptea din mormînt (Marian op. cit. p. 420) și fac rău. Iar din mitologia germanică știm despre pitici, de origine asemenea spirite, că ieșeau numai noaptea la iveală și se fereau de lumina zilei. Ca înfățișare strigoii samănă în unele privințe cu *dracul*, așa cum și-l închipue uneori poporul, că ar avea copite, ochi roșii și chip de pisică ori de căne.¹ Despre o «*stafie*» crede poporul, că este o umbră în chip de om ori de animal, care iese din zidul, unde i-a fost zidită măsura și se reîntoarce acolo după cântatul cocoșilor de miezul nopții, (v. «*Șezătoarea*» I, 90). Strigoi se fac după moarte oamenii răi, cari au păcate multe și grele, pedepsiți de Dumnezeu, vrăjitorii, sgârșiții, dușmănoșii și lacomii, cei cari nu s'au cuminecat, cari au jurat fals, cei născuți din farmece, moșnegii trecuți de o sută de ani, și făcând trecerea la o altă categorie de candidați, aceia, după cari rudeniile se întristează prea tare, deoarece au murit prea tineri, ori căroră nu li s'a împlinit dorința din urmă, cari deci nu-și pot găsi în nici un fel odihna, dupăcum nu găsesc odihnă nici aceia, pe urma căroră a rămas între cei vii o ființă foarte iubită. Astfel ies din groapă părinții să-și vază de copiii rămași neîngrijiți, copilul, care-și duce mama între strigoi, iese «de dorul dragostei»

¹ V. Șăineanu op. cit. pag. 870 urm.

celce nu poate trăi fără iubita sa, cu care și după moarte vrea să fie împreună. Din această aristocrație a strigoilor fac parte Arald și Maria. Iar dintre cei cu păcate grele ar fi un cioban, care prin farmece, împănând cuțitul într'un fag, a luat laptele și sângele oilor și le-a omorît. De aceea n'a avut odihnă.

Tocmai contrară este o altă credință a poporului nostru, în care s'a amestecat însă elementul religios creștin, după care adecă păcătoșii sunt ținuți și muncii în iad, și numai dreptilor li se dă voie să se reîntoarcă din când în când la rudenii, unde îi conduc îngerii, dar când se creapă de ziuă trebuie să fie iarăși la locul lor.¹ La unele popoare eră credința, că sufletele morților duc aceeași viață ca aici pe pământ. Cu această credință se atinge pe lângă alte însușiri și fapte, ce le voiu aminti și *căpitania strigoilor*. Își aleg căpitanul tot la trei ani, și anume pe cel mai destoinic și pe cel mai iute. Se adună adecă călare («Walpurgisnacht») toți acei strigoi, cari au omorât deja 27 de oameni. Soborul lor fixează o țintă și care din ei ajunge mai întâi la ea, e ales căpitan. Acesta de-acî 'nainte domnește, nu mai umblă noaptea ca ceilalți. Nu este bine să plângi prea mult după un mort, căci îi strici liniștea (aceeași credință în mitologia germanică) și se face strigoiu. Astfel într'o poveste ruteană (Săinean op. cit. p. 897) mirele mort iese din groapă de bocetele nesfârșite ale miresei, vine la miez de noapte și o ia cu sine. Într'un bocet românesc se tânguie o femeie după bărbatul ei astfel: (Teodorescu: Poezii pop. p. 276.)

„Vino de mă omoară,
Nu mă mai lăsa viă“.

În felul acesta se poate explica și plânsul, bocetul lui Arald după Maria: strofele 4—14. Dintre oamenii vii se fac strigoi toți aceia, cari au avut nenorocirea să fie atinși de unul ori să fi fost sărutat de strigoi și în sfârșit dacă s'a uitat strigoiul la el. Astfel Arald sărutat de strigoiu Maria se face strigoiu.

În unele locuri se crede, că omul se face strigoiu în cele 6 săptămâni după moarte, în altele numai după 7 luni.

Nu e mirare că există teama aceasta mare de strigoi, dacă ne vom gândi numai, cum și-i imaginează poporul. Mai omenos și-i închipuiesc aceia, cari cred că au înfățișarea lor din viață, cum sunt și cei doi din poezia lui Eminescu. Dar strigoiu adevărați sunt altfel. Într'o carte din 1644 scheletul strigoiului (vârcolacului) se descrie a fi cu sânge, unghii și păr.

Astăzi fantazia poporului e foarte bogată. Cei mai modești apar în «chip de lumină».

Dar un păzitor de oi, devenit strigoiu, ia foarte potrivit chip de *lup*, alții se arată ca pisici, câni, viței, iezi, iepuri, ba chiar ca broaște.

Mulți au căpătat altfel de piele, piele groasă de bivol. Bărbatul și iubitul vin de cele mai multe ori în haine albe, ori înfășurați în vâl alb.

¹ v. Marian op. cit. p. 432.

Unii au cumsecade înfățișare de om, dar cu părul vâlvoi, ochii roșii, fața suptă și palidă ca ceara; iar alții își metamorfozează numai unele membre, ori le cresc părți de trup, cari lipsesc omului. O nevastă strigoaie vine târând după sine o coadă de cal; un altul are trup de om, dar picioare de cal, ori picioare de cal și nasul vânat, ori și picioare și coadă de cal, peste cari însă, ca să nu se vază, își încalță cizme, ori un picior de capră și unul de om; altul se mulțamește și cu picioare de gâscă. Aici e potrivit a arăta cum se nasc poveștile despre strigoi din cazuri concrete. Un băiat (Oct. Săcărea din Jibot) mi-a spus, că el a avut la școala din sat un coleg, care aveà o coadă ca de purcel. Li începuse să-i crească de când erà de 3 ani. Cu azistență mare chirurgul clasei, unul de 15 ani, i-a ras-o, păr și sgârciu, până'n rădăcină. Până a doua zi însă i-a crescut la loc tot atât de mare și cel ce mi-a comunicat aceasta, m'a asigurat că a văzut-o și a doua zi! Băiatul cu coadă erà de altcum normal dezvoltat. Când a murit la 13 ani oamenii *credeau că e strigoiu* și opriră pe băeți să meargă în cimitir, nu cumva să iasă din groapă și să-i sărute. L-au îngropat cu măsurile de prevedere, nu prea omenești, dar obi-cinuite la strigoi: i-au tăiat coada și l-au străpuns cu o țapă.

Al doilea caz e din Brașov. Acum 3—4 ani se vorbea de o ploaie de pietri, că se ridicau pietrele la înălțime mare și cădeau jos prin ferrești, prin coperiș, venind dela depărtări mari, «de după grădini». Nu s'a putut da de urma nimărui. În acelaș timp însă, când cădeau pietrele, durmià o fată, care a murit de atunci. Și acum oamenii *cred că fata aceea erà strigoaică*, «strigoaică de vânt», care când dormià, făcea să plouă cu pietri.

Un strigoiu s'a prefăcut întâi pe jumătate, apoi întreg în stană de piatră. (Goethe: das Märchen.)

Apar strigoi și în *cete*, timp de 7 zile, până când, se vede, este introdus cel nou întrat în tainele vieții lor; dupăce au trecut cele 7 zile, el umblă singur. La șezători vin asemenea mai mulți laolaltă.

Câte odată semne grozave întovărășesc apariția lor; așa sunt trei stâlpi, cari ajung dela pământ până în cer. Strigoi, căroră li-au plăcut în viață caii, vin călare pe cal roșu cu picioarele albe, dar căpetenia lor totdeauna pe cal alb de tot.

Unul călărește pe o capră, altul pe o vacă. Unii târăiesc după sine un lanț, care nu poate fi altul decât lanțul, de care se leagă câinii, căci strigoiul în cazul acesta, cu toate că nu se spune anumit, este de sigur imaginat în chip de căne. Inima unora este neagră și umflată, ori în dreptul ei se află o pată roșie negricioasă. Când țin sobor, se înfățișează îmbrăcați în piei de bivol. Metamorfoza strigoilor se explică ușor dintr'o altă credință a poporului, care crede, că sufletul, pentruca să ajungă în rai curățit de păcate, trebuie să se bage întâi într'o vită ori într'o pasăre. De aici figura de căne, lup, iepure, gâscă a strigoilor. Lucrul lor nu se poate vedeà, e invizibil, totuș îi vede omul câteodată, cum un împărat i-a văzut în biserică (poveste). Dar îi poate vedeà oricine

ca să-i cunoască, dacă să sue într'un arbore și își pune supt pălărie dupăce i-a făcut semnul crucii de 9 ori, capul unui șarpe văzut și tăiat înainte de răsăritul soarelui.

Între ei sunt ca și între oameni și buni și răi. Uriți toți. Fac deci și rău și bine. De obicei ieșind din groapă pe o gaură ce se face la capul ei, rătăcesc în timpul nopții și vin pe acasă și pe la rudenii, 6 săptămâni de zile, până când li se fac toate pomenile, când apoi se odihnesc pe veci. Dar cei răi vin de mânâncă rând pe rând pe câte un membru din familie, ori le mănăca inima și le sug sângele. De aceea i-a rămas lui Arald pe piept după întâlnirea cu Maria, care l-a sărutat, o pată roșie în dreptul inimii, pe unde i-a supt sângele. Credința se găsește și într'un descântec românesc (Teod. Poezii populare pag. 386). «Strigoi cu strigoaie, cari mergeau, să-i bea sângele» etc... Apar și numa în vis. Cei buni fac și minuni: unul coace strugurii mai repede, decât ar fi cu puțință, altul dă cu piciorul în pământ și scoate un vas cu bani de aur.

Farmecă făina din sac, să nu se mai gâte («Șezătoarea» I 246, 23 urm.) Tata și mama vin la orfani să lucre și să le facă de mâncare; un fost rotar venea acasă, lucra și dădea femeii să vândă; o mamă vine peste noapte și îngrijește de vite, le dă de mâncare și le adapă. Cei răi sug ori iau laptele vitelor, sparg și aprind, fură grâul din șură («Șezătoarea» III 133), mulg lapte din chioturile (colțurile) casei; făcând cruce cu mătura strigoiul duce albinele roitoare ale altuia în grădina ori curtea sa; se schimbă în câne și se ia la luptă cu nevastă-sa, de-i rămân în gură fire din șorț ori din brăul nevastii, pe cari ea văzându-le, îl recunoaște că-i strigoiu. O strigoaică aruncă frâul în capul servitorului, care astfel se preface în cal și ea îl călărește. Acestea le fac strigoi vii. Cei morți (strigoi adevărați) omoară vitele și pe oameni ori pe aceștia îi mănâncă de vii, își ucid dușmanii din viață mușcându-i de inimă. Unul dintre doi frați îndușmăniți omoară ca strigoiu pe copiii celui alt.

Un băiat omoară găinile, vitele, apoi pe frate-său, pe mamă-sa și pe tată-său. Dar când strigoiul aude, că se adună oameni mulți, ca să-l prindă, se teme și nu vine. Dintre secretele de dragoste ale lor aflăm, că unul veni din mormânt acasă și-și bătù nevasta, fiindcă nu-i făcuse patul; altul, de prea multă dragoste, își mănăca drăguța și pe eventuala soacră; iar unul, la moartea căruia fù secetă mare, venea acasă și-și bătea nevasta cu ștreanguri udate în fântâna curții; un fecior strigoi (din morți ca și ceilalți) ceru unei fete, să-l lase să o sărute, și fiindcă ea nu-l lăsă, îi dete una cu copita în cap, de muri. Sunt și unii mai blânzi. Astfel drăguțul unei fete ieșia ca strigoiu cu dracul la plimbare prin cimitir. Dracul îi spuse, că fata are acum alt drăguț. Cel mort se duse să se convingă și când o văzù cu cel alt se rentoarse în groapă și zise, că de acum mai bine rămâne pentru totdeauna în groapă (Stremți, lângă Teiuș). Sunt și strigoi de tot naivi și inofensivi: ei cântă frumos pe lună nouă, ori dănuiesc în liniștea nopții împrejurul bisericilor și zidurilor vechi.

Nu lipsește nici nota șăgalnică din faptele lor, de cari să poată câte odată râde năcăjitul de Român. Dacă sparge numai nicovala și farfuriile, asta încă nu-i nimic, dar unii mai afurisiți înfundă pe oameni pe sub poduri și-i țin acolo în sudori de frică până cântă cocoșii despre ziuă. Se crede astfel în Zernești în femeii-strigoaice (vii), cari se scaldă noaptea în Bârsă, se ascund apoi sub podul Bârsei, aici opresc carăle, bat pe cărăuși și-i aduc în brațe acasă. Ba un băiat își face de lucru prin podul casei și scutură casa, de cade varul din tavan în mâncarea de pe masă, cam 2 săptămâni de zile, de omul trebuie să-și dărâme casa, ca să scape de el; altul aruncă cărnurile pe jos, amestecă varza (fiartă) cu noroiu și presară peste ea cenușă, și ca epilog, ia pisica de coadă și dă de păreți cu ea.

Rău și moarte amenință pas de pas pe acela, care și-a făcut de lucru cu ei. Dacă strigoiul sărută pe cineva (Maria pe Arald) ori îl ia cu sine, atunci cel sărutat moare, mai ales de spaimă. E destul chiar numai să vezi o ceată de strigoi ca să mori de spaimă, ori să amețești (văzând și numai unul) și să cazi jos. Dacă dai într'un strigoiu, ori arunci în el cu săcurea, capeți junghiuri și cazi la pat și mori. O fată a luat lepedeul, pe care i l-a întins o strigoaică, a căzut astfel în puterea ei și a fost mâncată. Iar dacă, — folosindu-te de mijlocul arătat mai sus, — ai văzut și ai recunoscut pe aceia dintre oamenii vii, cari peste noapte se fac strigoi, să nu-i spui nimărui 4 ani de zile, căci altcum e rău.

Dar și omul are putere asupra lor și mijloace de apărare. Întâi ca să-l știe, desgroată mortul la 6 săptămâni și dacă îl găsește cu fața în sus se zice că-i strigoiu. Mormântul îl afli, dacă pui un armăsar de 3 ani să treacă peste el și dacă nu vrea să treacă e iarăș semn că mortul e strigoiu. Dela Eustratie logofătul știm, că în vechime oasele astorfel de morți se ardeau. În timpurile mai recente ei se desgroată și se îngroată în munți, (cf. str. 18 «Ajuns-a el la poala de codru, 'n munții vechi») ori îi străpung cu furci de fier în inimă, ochi și 'n piept, sau le bat în inimă un par de lemn de tisă, o țeapă ori un cuiu pironindu-i astfel de fundul sicriului ca să nu se mai poată sculă; în alte locuri li se bate în pânțele un cuiu mare de fier și li se pune în gură 7 fire de grâu de vară; li-se tae capul ori li se pune în gură usturoiu și pietri și apoi sunt așezați în raclă cu fața în jos. În felul acesta îi împedeci de a se face strigoi.

Dupăce sunt strigoi ai alte mijloace. Unul, cu care îl poți ține pe loc. Se povestește (Comăna-de-jos) de o soacră strigoaică, care în timpul nopții se suie pe horn în pod, unde se adună toate strigoaicele. Ginearele ei se luă cu săcurea după ele. Când a ajuns în pod, toate au dat năvală pe horn în jos. Dar în casă nevasta le arată o cruciuliță și atunci toate rămaseră locului pe vatră, pânăce veni bărbatul și le omorî. Un tată îi luă strigoiului căciula din cap, când merse la patul fetei sale și-l țântui astfel pe loc, până când veni popa și făcu slujbă. Pe strigoiul, care suge laptele dela vite îl poți cunoaște dacă arunci balele rămase după supt în

cuptor, când apoi îl prinde o sete mare și vine de cere apă. Iar cei morți dacă le tai trupul în bucăți, dau un gemăt. Un strigoiu de câmp cu chip de cățel, care se luase după un fecior, fû lovit de acesta cu cuțitul, și se prefăcû atunci îndată în ceea ce a fost, o muere.¹

Vrăjitorii îndeosebi au putere asupra lor. Cu ajutorul țărânei de pe mormântul strigoiului îl poate alungă pe 99 de ani dela casa, unde umblă. Tot cu ajutorul farmecelor îi poate prinde și legă umbra până dimineața, când apoi o duce la mormânt și o îngroapă cu fața în jos. Oamenii evlavioși se ajută într'alt chip. Fac slujbă'n casă, și deoarece aceasta se pare că nu-i de-ajuns, îi aruncă și încălțăminte în foc. Alții stropesc gardul cu apă sfințită și anină măracini în poartă. Ești cu totul ferit de el, dacă te ascunzi în clopotul bisericii și nu răspunzi la nici o întrebare a strigoiului (motivul din «Strigoaica» lui Gogol). Și ori cine se poate apăra de el, dacă întoarce toate oalele din casă cu gura în jos, căci rămânând acățate ca de obicei, oalele sar din cuiu și-i deschid ușa; ori te afumi cu un petec din hainele mortului, ori faci din cretă și cenușe sfințită o roată în jurul tău și când se apropie strigoii, îi arunci cenușe în față și taci ca peștele. («Transilvania» 40, 39). În sfârșit pe copii îi aperi, dacă le pui la cap un cuțit. (Rușii fac un cerc cu mâna în jur și rostesc rugăciuni câtă vreme sunt amenințați de strigoi. Câteodată, cred ei, e destul să le scuipi în coadă.)

În unele locuri, și aceasta e un semn, că credința în strigoi slăbește și se va pierde, e destul, dacă nu-l bagi în seamă, dacă nu-ți bați capul cu el; atunci se satură și el și nu mai vine. O doftorie mai năpraznică, care i se aplică numai de oamenii mai curajoși, e să-l lovești în frunte înfierându-l cu vâtraiul. Atunci înceată de-a mai fi strigoiu. Ii redai liniștea mormântului, «dacă-l astupi cu pământ cum se cuvine» («Transilvania» 40, 40.)

În evul mediu se ardeau de vii acei oameni, despre cari lumea credeă că-s strigoi. Și regele Ungariei, Coloman Cărturarul (sec. 12) explicând, că strigoiii nu pot există, că ei sunt numai o închipuire a oamenilor a oprit arderea lor sub pedepse grele. Și astăzi se pedepsesc aceia, cari cutează să bată în trupul morților țepi ori drugi de fier și a. Cf. și «Șezătoarea» III, 121, Nr. 389.

Am amintit unde se arată de obicei: la casa lor și prin locurile unde au avut de lucru și'n viață. Unii din ei se mulțămesc și numai cu cimitirul și nu ies în lumea largă, alții se țin pela răspântii, ori se preumblă pe malul râurilor. Cele mai favorite locuri însă le sunt pădurile și munții, vârfurile dealurilor și stâncile pleșuve.

Timpul, când pot strigoiii să rătăcescă pe lumea asta se fixează în diferite ținuturi tot altfel. În unele locuri între oarele 12 și 1 din noapte; în alte locuri strigoii iese din mormânt la miezul nopții și rămâne până la cântatul întâi ori al treilea al cocoșului, altundeva se fixează apriat:

¹ v. și «Șezătoarea, III, 134.

3 ceasuri dimineața. Și iarăși, cu totul deosebit, strigoiul trebuie să fie la miezul nopții în groapă, căci după 12 ceasuri îl prind oamenii și-l omoară. (v. și «Sezătoarea» I, 246, 16. 248, 26.) Mai răspândită este însă credința, că ei rătăcesc între miezul nopții și până se crapă de ziua, până la răsăritul soarelui. Și alte ființe din mitologia românească sunt legate de răsăritul soarelui. Măndrele zâne, numite «Zorile», sunt rugate într'un cântec popular (Marian op. cit. pag. 230):

«Să mai zăbovească
Să nu prea grăbească
Raze a-și ivi
Până va veni
Mândrul ingerel
Cu cel legănel».

În care să pună pe moarta și să o călătorească la raiu. Zâna Vâlva din «Ioaneș Măsarul» (Pop-Reteganul) pierе asemenea la cântatul cocoșilor. Deci totdeauna noaptea, cum se și cuvine unor spirite. Trebuie privit așadară ca un semn, care arată începutul dispariției acestei credințe, când se povestește într'un loc că bărbatul-strigoiu s'a ascuns la lucrul fânului unde eră și nevastă-sa după o tufă și a rămas *toată ziua* acolo până la apusul soarelui, când s'a făcut lup și s'a luat la luptă cu nevastă-sa. Dar și în «Blăstăm de mamă» de Coșbuc strigoiul aleargă cu sora-sa, care e vie «patru zile lungi de vară, ei au tot călătorit, *puțințel* au odihnit» (versul 236—239).

Se sfârșește strigoiul, întocmai ca și omul, prin moarte. Îi omoară întâi însuș Dumnezeu trăznindu-i în munți; apoi preotul făcându-le slujbă, în decursul căreia strigoiul plesnește și se face praf. Ceialalți oameni încearcă în fel și chip.

Unei neveste-strigoaice i-e destul să-i tai coada, ca să moară. Ori aduci dela o vrăjitoare urzică și rug și le pui pe pragul casei. Când vine strigoiul se împedecă și cade și atunci îl poți omorî. Ori îl împuști cu o împușcătură amestecată din «grâu sfințit, sare, tămâe și fire de argint, deci lucruri luate de pe câmp, din casă, din biserică și unul, căruia țaranul îi atribue o putere neobicinuită (cu bumbi de argint se împușcă haiducii).

Dacă împuști în el, nu-i strică, dar împușcându-i umbra, strigoiul cade la pământ, mort. El creapă, dacă îi furi cearșaful de mort, pe care când se scoală din mormânt îl lasă pe cruce, și îl duci în clopotința bisericii, de unde nu-l mai poate lua.

Te-ai aștepta să auzi povestindu-se, că strigoiul a fost surprins de razele soarelui, cari l'au omorît. Motivul acesta se întrezărește în poema lui Eminescu. Dar credința poporului în privința aceasta este alta. El crede, că dacă strigoiul nu a intrat la timp în groapă, trebuie să caute mult și numai cu greu își mai găsește mormântul, ori plânge toată ziua lângă cruce până în noaptea viitoare, în care caz fiind ostenit, a doua noapte nu mai iese ci se odihnește în groapă. (Întocmai ca fetele și feciorii, cari vin dimineața dela bal și dorm toată ziua următoare ca să se

odihnească. Este firesc, să se găsească între felul de viață al oamenilor și al strigoilor apropiieri și asemănări de felul acesteia, strigoii și viața lor sunt doar create de fantazia oamenilor, cari găsesc în sine modelul pentru ceilalți). Din credința aceasta populară despre strigoi atât de ramificată, Eminescu folosește foarte multe elemente la întruparea și caracterizarea strigoilor săi. Unele momente se recunosc clar, altele însă sunt mai ascunse, uneori îmbogățite și modificate. Astfel prefacerea Mariei în strigoaică nu se motivează în poezie în sensul mitologiei poporului *cu dorul ei* după Arald. Pentru exprimarea acestui dor însă, Eminescu găsește ver-surile acestea de-o frumusețe clasică:

Maria zice către Arald (Str. 37. 38).
 «Rege-a venit Maria și-ți cere pe Arald.
 Arald, nu vrei tu fruntea pe sinul meu s'o culci?
 Tu, zeu cu ochii negrii; o ce frumoși ochi ai!
 Las' să-ți înlățui gâtul cu părul meu bălai,
 Viața, tinerețea mi-ai prefăcut-o 'n rai,
 Las' să mă uit în ochi-ți ucizători de dulci!»

În închipuirea poetului va fi fost motivul clar, dar i-lă întunecat motivul străin mai îmbogățitor pentru o poezie povestitoare, prin care un vrăjitor îi aduce lui Arald, prin farmece, mireasa moartă.

Maria ca strigoaică îi cuprinde gâtul lui Arald, încă viu, cu brațele ei reci.

«Pe pieptul gol el simte un lung sărut de ghiață
 Părea un junghiu, că-i curmă suflare și viață» (Str. 36.)

Dela întâlnirea celui viu cu strigoaica, chipul morții, care se va lăsa asupra lui Arald, se vede în orice colț. Arald are fața albă ca ceara. Într'un vechiu cântec mitologic izlandez, în *Alvismol* (36) se găsesc aceste versuri

«Ce fel de fecior ești? De ce ești *alb ca ciara* pela nas?

Zăcut-ai azi noapte între morți? pe cari nu le citez, de dragul aceluia «alb ca ceara», ci fiindcă se aduce ca motivare zăcutul între morți!

«Ochii îi ard în friguri și buza-i sângerată¹⁾

Pe inima sa poartă de-atunci o neagră pată» (Str. 43.)

El pleacă călare noaptea și se întoarce dimineața, dar *de unde* pleacă ori *unde* se întoarce nu spune poetul. Am presupune după dogmele strigoilor, că din mormânt, dar neîmpiedecă presupunerea strofele 40—42, unde poetul descrie hotărît *palatul* lui Arald. Dar această parte a poeziei deja am amintit-o ca o greșală în compoziția poeziei. Arald însă este strigoi și mort. O spune însuș poetul (Str. 45^{b)}).

«Arald, de nu mă 'nșală privirea, tu ești mort»

La portretarea lor ca strigoi, Eminescu de sigur, că a trebuit să pă-răsească paragrafele credinței populare; orice fel de împrumut de acolo aici ar fi fost scârbos. Fantazia artistului s'a apropiat de cazul cel mai rar din mitologia poporului, când strigoiul apare așa cum a fost în viață.

¹⁾ Strigoi cu buze sîngerate cum sunt Maria și Arald (Str. 475) nu se întâlnesc în mitologia populară. Această trăsătură e deci a poetului.

Astfel strigoii lui Eminescu sunt frumoși. Maria e ca mireasă, tocmai așa cum a fost gătită și așezată în raclă:

«O dulce întrupare de omăt, pe peptu-i salbă,
De pietrii scumpe, părul i-ajunge la călcăie,
Ochii căzuți în capu-i și buze viorie;
Cu mânele-i de ceară, ea tâmpla și o mângăie.
Dar fața ei frumoasă ca varul este albă».

Cum vine printre nouri și fulgere, ea pare a fi un înger, ce trece prin infern. Și ce-a făcut în viață face și acum: îmbrățișează pe Arald, îl sărută, îi vorbește dulce, îi culcă capul pe sân, i se uită în ochi, îl învâluie în părul ei bălai, îl cere pe logodnic ea, cea mai gingașe mireasă.¹

Arald are asemenea Mariei fața albă ca ceara, dar buzele sângerate, în dreptul inimei pata neagră a strigoilor din credința poporului, și ochii îi ard în friguri, cum îi erau la moartea Mariei, «crunți de sânge», ori în templul păgân, unde tăcut se uita din jeț în zidul de marmoră «crunt și drept». Firea lui s'a schimbat «copilul rege» acum vorbește sălbatec, se plimbă singur, râde singur. (Ori-ce discuție ce s'ar putea trezi aici, e de prisos: Eminescu a pierdut consecvența, și trebuie să spun încă odată, că partea aceasta a poeziei (St. 40—45) nu poate fi considerată de definitivă v. și Maiorescu: Conv. lit. 23, 634). Când ei călătoresc alături pe cai cari încă nu-s cai adevărați, ci cai strigoii «umbre străvezii din infern» (lumea sufletelor organizată ca lumea celor vii). Maria se lasă dulce și greu pe brațul lui Arald, își razimă capul bălai de umărul lui și amândoi se pleacă unul înspre celalalt în desmierdări, — că în zilele frumoase de mire și mireasă. Numai după ce razele soarelui le pătrund în inimă, genele lor se pleacă și ochii li se păinjinesc.

Strofele acestea:

42. De când căzu un trăznet în dom, de atunci în somn
Ca plumbul surd și rece el doarme ziua toată,
Pe inimă-i de atunci s'a pus o neagră pată;
Dar noaptea se trezește și ține judecată,
Și 'n negru îmbracă toate al nopții palid domn.

43. Un obrăzar de ceară pareă că poartă iel
Atât de albă-i fața și atât de nemișcată,
Dar ochii ard în friguri și buza-i sângerată,
Pe inima sa poartă de atunci o neagră pată,
Iară pe frunte poartă coroană de oțel.

le interpretez astfel: Arald după ce a fost sărutat de Maria, s'a făcut și el strigoi. Doarme deci ziua toată, iar noaptea se trezește și face, ce faceă și ce-i plăcea în viață, ține judecată și aleargă călare. Acum el viețuește numai noaptea, noaptea numai «ochii îi lucesc de voie bună». «Dimineța» îl alungă în mormânt. Aș fi aplicat să interpretez versul (Str. 40⁵).

«Palații pare așteaptă în veci să-i vie morții» în felul că Maria este acel mort, care ca strigoi vine în locurile, unde a trăit, dacă în strofa, în

¹ Și în versul 375 mi se pare sedimentată credința, că strigoiul vine și duce cu sine unul câte unul pe membri familii.

care se povestește întâlnirea celor doi, amândoi ca strigoi nu, s'ar zice:

«S'ajung curând în cale, s'alătură călări»,

deci în pustie, unde Arald vede de departe pe mândra lui Marie» și aproape de codri, în cari sună vântul «cu glas duios».

În ce privește timpul, Eminescu rămâne pe lângă cea mai răspândită credință populară. Arald zboară pe calul său spre lăcașul vrăjitorului mag. când «prin nouri joacă luna» și steaua cea polară îi arată calea. În noapte deci îi apare Maria când se poate auzi «cățelul pământului» lătrând, despre care crede poporul, că latră când vede strigoi. Strigoiul Arald se trezește noaptea și pleacă să se întâlnească cu Maria tot pe «măndre nopți cu lună» și rămân împreună până dimineața, când:

«S'aude de departe cocoșul răgușit» (Str. 52²) și când «faptul zilei în slavă se repede» (Str. 55⁵) pe care nu-l poate opri nici magul, care singur îi vede încremeniți pe cai. Până atunci au fost împreună în *fiecare* noapte și reintrau în mormânt la timp. (cf. Str. 46¹ «azi» cu 44⁸ «ades»). În noaptea asta din urmă însă nici unul din ei nu văzû «în fundul nopții umbra de roșată», care surprinzându-i și pătrunzându-le în inimă pune sfârșit vieții lor trecătoare, de câteva ceasuri de noapte. Razele roșii ale zilei le redară odihna, căci ei pieriră de atunci «*pe veci*» în noaptea mormântului (Str. 57²).

Motivul acesta dela sfârșit «Arald *încremenește* pe calu-i, — un stejar» (Str. 53¹) este de proveniență străină; Eminescu îl va fi împrumutat din literatura germanică. De aceea, pentruca să avem și în privința aceasta raporturile clarificate, să căutăm a arată mai întâi ce este verosimil că am moștenit în toată credința despre strigoi dela Romani.

(Va urma.)

Dr. Al. Bogdan.

ALESANDRU DE MOCSONYI.

— Amintiri și aprecieri. —

I.

Opt ani se împlinesc decând pentru întâiașdată am călcat pragul Mauzoleului dela Foen, când am condus la vecinică odihnă pe prea timpuriu decedatul Eugeniu de Mocsonyi (1843—1091), fratele mai tânăr al lui Alesandru și totodată prietinel lui cel mai bun, mai sincer și mai nedespărțit. Nu știu dacă am mai văzut în viață-mi doi frați trăind în armonie atât de fericită, ca acești doi frați, pe cari eram deprinși a-i vedea pretutindeni împreună și pe cari numai moartea i-a putut despărți.

Zilele lui Eugeniu s'au stins în mod brusc, pe când nimeni nu se așteptă la acest desnodământ fatal. Între cei doi frați nu eră numai cel mai tânăr, ci și cel mai tare și mai rezistent. El reprezintă vigoarea, pe când fratele său mai mare, atins deja de germenii ucigători, cari i-au pus capăt zilelor, devenise mai gingaș, mai simțitor, însuflând starea lui dejă pe atunci îngrijorări serioase împrejurimei lui. Și totuș fratele mai tânăr

s'a stins mai curând. În convulsiunea unei tuse, pe care a nesocotit-o până în ceasul ultim, s'a înecat și toate s'au sfârșit.

Mare și nemărginită a fost durerea lui Alesandru, pentru pierderea «sărmanului Geni», cum îi zicea de câteori îi amintea numele. Și-a pierdut singurul frate, singurul prietin, a rămas singur și totodată s'a pomenit în fața unei grele datorințe, care până atunci i-a fost necunoscută în ade-vărata mărime și a cărei împlinire l-a muncit până la sfârșitul zilelor, adesea acoperind cu grei nouri de îngrijorări fruntea, pe care noi o știam totdeauna senină, transpirată de conștiința înaltă filozofică care împacă armonic viața trăită cu concepția etică a unei vieți cu rost. Erau îngrijorările ce i-le împunea datorința de a crește nepoții și nepoatele sale, cei cinci copilași minori ai «sărmanului Geni», remași, înainte de vreme, orfani de tată. Grijile aceste l-au preocupat pe Alesandru până în ultimul ceas al vieții și dacă s'a despărțit greu de viață filozoful Alesandru, s'a despărțit greu pentru că simțea că moartea îl ajunge înainte de a-și putea împlini datoria, înainte de a avea deplina liniște că în nepoții săi, în copilașii neuitatului său frate și soț de cugetare și simțire, va trăi mai departe, în genuinul conținut, aceea mare *tradiție*, care a înscris în istoria poporului românesc cu litere nepieritoare numele *familiei Mocsonyi*. Aceste griji l-au frământat, acestea gânduri l-au bătut în ultimii ani ai vieții, când a susținut o luptă titanică cu acei gemeni ucigători, cari tot mai declarat își afirmau dreptul lor asupra corpului șubred, care pe zi ce mergea devenia tot mai slab, tot mai debilitat, tot mai puțin rezistent. Deja de ani încetase a funcționa o plumănă și din funcțiunea restului celeilalte plumăni căută să-și mai economisească zile și ceasuri de viață, ca să-și poată împlini aceea mare datorință, care l-a ajuns la bătrânețe și a cărei împlinire o considera ca ultima problemă a bogatei sale vieți.

Mintea lui limpede până în ultimul minut, cât a mai palpitat inima în debilitatul corp, a simțit și resimțit aceasta de tot lămurit, acum opt ani, când a făcut pentru ultima dată în viață calea la Foen, ca să însoțească la locașul de veci pe fratele său.

Parcă-l văd și astăzi. Palid, cu linia durerii în jurul buzelor și cu privire lină în ochii cei vii, pătrunzători, cari îl caracterizau mai mult decât orice altă însușire. Eră înfățișarea acelei maiestăți mișcătoare a durerii, care impune respect și sfilă.

Deși călătorisem la înmormântare în același tren, n'am cutezat să mă apropiu de dânsul, n'am cutezat ca prin vorbele banale ale condolenței să turbur aceea maiestate a durerii, care străbatea din toate mișcărilor lui, din toată ființa lui.

Se terminase jalnicul prohod, răsunaseră deja discursurile funebre rostite la catafalc, se dase deja «sărutarea cea din urmă», impiegații ridicaseră lespede de la padimentul mauzoleului, lăsând să lunece lin sicriul în criptă, când lumea începuse a se împrăști. Nu știu cum, mă pomenisem lângă Alesandru, întinzându-i mut mâna, prin al cărei tremur se

transmitea năvala sentimentelor, cari prin graiu nu-și găsiu expresia cuvenită. Mult mi-a strâns Alesandru în aceea clipă mâna, mult de tot, parcă prin această strângere voia să spună cât de mult a pierdut, cât de mare este durerea lui, cât îl frământă gândul datoriei ce i-se impune în acest ceas. Fără altă trecere, m'au scăpat în acel moment vorbele:

— «Dta ai acum să înlocuiești pe tatăl copiilor».

— «Eu»! a fost răspunsul, la care a adăugat apoi, după un oftat lin: «Dar până când»?

Am plecat capul. Orice răspuns îmi părea banal. După altă pauză îmi zise:

— «Vino, însoțește-mă în criptă!»

Plecând el înainte, eu l-am urmat, încunjurând mausoleul până la intrarea de jos în criptă, unde afară de impiegații întreprinderii de pompe funebre, cari dirigeau intrarea sicriului în cavou, nu mai eră nimeni. Fiori m'au cuprins, căci până atunci nu călcasem încă pragul nici unui lăcaș al morților. Iar împrejur două șire de firide, etaj și parter, unele deja acoperite cu câte-o placă de marmoră, ale cărei litere de aur vesteau cine își doarme acolo somnul de veci. Cele mai multe erau încă goale, parcă chemau să-și capete și ele conținutul, pentru care au fost construite de maestrul arhitect. Cu anevoie dirigează impiegații sicriul, coborât din capela mausoleului, în una din firide, lăsând alături una goală în șirul celor acoperite deja cu plăci de marmoră strălucitoare. Eră parcă să întreb ceva, deși nu cutezam să scap o vorbă în acest lăcaș, unde viii n'au ce căută. Dar, parcă mi-a prins gândul, întorcându-se spre mine și arătând la gura deschisă din părete, zise Alesandru, cu o liniște cutremurătoare de măduvă:

— «Acela e locul meu!»

Nu cred că a rămas în mine vre-o fibră vie, care să nu se fi cutremurat în acel moment fioros. «Locul» lui! Cum?! Poate și el să moară. Poate și el să treacă din șirul celor vii. Și el să numai fie între noi! M'a îngrozit această idee, pe care nu o puteam cuprinde atunci în creierul meu și nu o pot cuprinde nici astăzi. Idee oribilă, cu care nu mă pot împacă, la care nu cutesc să mă gândesc cu dinadinsul și care îmi pare și astăzi imposibilă.

Dela moartea lui Eugeniu încoace am mai făcut calea tristă la Foen în 1904, când am petrecut la cele de veci pe Victor Mocsonyi, iar în 1905, când am petrecut pe Zeno Mocsonyi, dar n'am avut inimă să mă cobor în criptă, ca să văd acea gură deschisă, care aștaptă să înghită ce aveam noi pe atunci mai bun, mai sfânt, mai indispensabil. Și nu m'am coborât nici acum, când l-am petrecut pe Alesandru. N'am avut inima. Și astăzi mi-e grozavă ideea, că acea gură e astăzi astupată cu o placă de marmoră neagră, din care străluce rece acel nume pe care l-am pus în fruntea acestui articol, ascunzând sicriul în care zac osămintele marelui și providențialului nostru bărbat, în a cărui gândire, simțire și lucrare s'au sintetizat pentru *veacuri înainte* toate aspirațiunile noastre de viață națională

ca popor conștient de individualitatea sa, de originea sa, de situația sa geografică și de rolul ce-i revine ca factor de cultură și civilizațiune în concurența popoarelor cu putere de viață și cu drept la viitor.

De când am început a-l cunoaște și a-l înțelege, de un deceniu și jumătate, m'am deprins a-l ști șezând în fotoliul dela masa cea rotundă de marmoră neagră cu vine albe din castelul dela Birchiș, pururi cu gând senin, pururi cu inimă deschisă, pururi gata a ne stă întru ajutor cu sfat și faptă, când încâlciți pe cărările ce le străbatem, simțiam trebuința unei orientări, unei îndrumări, a unei idei mântuitoare. Așa l-am pomenit de când mi-s'au deschis și mie ochii în viața publică, în care am fost aruncat înainte de vreme, așa l-am știut în cursul întregii mele activități modest, dar agitate, și nu mă pot împacă cu gândul, că nu mai este așa.

Unde să căutăm astăzi, în aceste zile de grea cumpănă ce le străbatem, în aceste zile de nesiguranță și cumplită încurcătură, lipsiți de bucolă și cu încredere sdruncinată, sfâșiați și rătăciți, — zic — unde să căutăm în aceste zile de grea cumpănă: o idee limpede și lămurită, o îndigulare sigură, un sfat clar și ajutor, dacă acel fotoliu e gol sau chiar mutat din loc de noul stăpân, preocupat de alte gânduri și apucat pe alte căi?! Unde?! E prea grozavă ideea decât să mă pot împacă cu ea. Par'că toate rosturile vieții noastre s'ar stinge, dacă am crede întru adevăr că el nu mai este cu noi și între noi, el, călăuzul vecinic sigur pe grelele cărări ale vieții. Oh, că n'a putut rămâne goală încă acea înfiorătoare gură din cripta dela Foen! Mai eră vreme. Dar bagseama, așa ne-a fost data. Zădarnic sbucium a chema în judecată capriciile nemiloasei sorți, care par'că n'are alta pentru noi, decât a ne despoia de ce avem mai bun, fără de a ne compensa cu îndreptățirea speranței, că șirele mereu rărite se vor completa cu mai buni, mai fericiți și mai voinici, cum ar trebui să fie în viața unui popor care de-abia de un veac a pornit pe calea renașterii! Nu poți însă face pe judecător acolo, unde reclamația n'are loc!

II.

Am început a-l cunoaște de-abea la finea anului 1893. Până atunci am trăit și eu în acel cerc naiv de idei, care ne-a caracterizat întreaga generațiune din care făceam parte.

Pentru noi eră «Mocsonyi» și «Mocsonyismul» un fel de Sfyx, ceva vag, nedeterminat, dar hotărît detestabil. Când eram la universitate și voiam să scoatem din sărite pe colegii noștri bănațeni, n'aveam decât să le spunem că ei sunt «Mocsonyiști» și gâlceava eră gata, care, cu temperamentul nostru juvenil, nu odată se termină cu sburăturiri de sticle și scaune avântate în aer. Și nimeni n'are dreptul a ne face muștrări pentru aceasta, căci n'aveam de unde ști că cine e Mocsonyi și că ce este acel «Mocsonyism», de care se lăpădau oamenii, ca de ceva mai mult ca compromișător. Toată înțelepciunea noastră politică se reducea la anumite momente de sentiment, deși puțin deslușite, dar menajate de o super-

ficială opinie publică, care caută să deschidă un abiz artificial între «Mocsonyism» și... onoare națională. A intră în «ape Mocsonyiste», însemnă, pe acele vremuri, a te compromite cu desăvârșire. «Badea Cârțan» eră «representatif-man»-ul acelei opinii publice, care, venind la 1895 la Vaț cu desagii în spate spre a se interesa de soarta întemnițaților, întrebat fiind despre statul prizonierilor politici din temnița de stat de acolo, a dat clasicul răspuns:

— Sunt opt martiri și un... Mocsonyist.*

Eu crescusem la Sibiu, pe timpul regenerării naționale a anilor 80, după dezastrele politice ale anilor 70. Ca elev al liceului de stat din Sibiu, azistasem deja la prima conferență a tuturor Românilor din țările coroanei Sf. Stefan (1881), având fericirea a vedea și auzi pe Barițiu, Babeșiu, Brediceanu și ceilalți frunțași ai acelor vremi, pline de însuflețire națională. Regenerarea politice la noi coincide doar cu strălucita biruință a dorobanților pe câmpiile bulgare și cu creiarea regalității române. Sufletul nostru expansiv se scaldă în valurile mari ale unei nemărginite mândrii naționale. Cine mai eră pe acele vremi ca Românul! În combinațiile politice ale minții noastre copilărești puneam soarta Europei la cale din punctul de vedere al Românilor, «elementul de ordine la gurile Dunării», care eră deodată «cheia Orientului» și «sentinela Apusului». Și când în acești ani saturați de fericit sanquinism juvenil, străbatea la urechile noastre ecoul vre-unei vorbe de-a lui «Mocsonyi», ni-se părea acea vorbă în înțelesul căreia n'am căutat să pătrundem, un strigăt de cucuvae, o notă stridentă, menită a tulbura armonia fericirii noastre politice și naționale. Eram convinși, că acel țipet sinistru de cucuvae, eră pus la cale de dușmanii noștri, cari presimțindu-și peirea prin noi, căutau coadă de topor prin șirele noastre.

La aceste se mai adăogau cuceririle epocale ale condeului lui I. Slavici, care ne prinse cu totul în vraja acelei limbi dulci și ușoare, pe care până atunci nu o cunoscusem. Nu mai aveam nici răbdare, dar nici plăcere a mai ceti scrisele greoaie ale lui Mocsonyi și a contimporanilor săi, când scrisele lui Slavici erau atât de frumoase, atât de fascinante și ne absorbiau cu totul. O aluzie discretă la «Casina magnaților», despre care nici idee n'aveam că ce este, ne ajungea ca să tragem dungă peste tot resonamentul «antitribunist» și toți cari nu jurau în paginile frumoase ale «Tribunei», pe cari le înghițeam cu o sete de bălaur, ne păreau suspecti — vorbă ieșită atunci la suprafață — «slabi de inger».

Pe lângă aceste idei vagi de domeniu public, mai trăia în un colț ascuns al sufletului nostru ideea vagă a unei averi fenomenale, la dispoziția lui «Mocsonyi», o avere, la care, nu știu cum, ni-se părea că avem și noi un titlu de drept. De câteori în avânturile noastre generoase ne po-

* «Martirii» erau Pop de Băsești, Dr. Teodor Mihalyi, G. Domide, R. Pațiția, Dr. Barcianu, Aurel Suciu, D. Comșa și N. Cristea, iar «mocsonyistul» eram... eu!

ticneam de ideea că nu sunt bani, eră gata soluția: *Să dea Mocsonyi!* Dar nu numai în cele publice, ci și în cele particulare. Știam în cercul nostru că pe cutare și cutare «îl sprijinește Mocsonyi», cutare, ajuns la nevoe «a scris lui Mocsonyi» și a primit atât și atât, ba tinerimea din cutare localitate «și jur» aranjând o «petrecere» a trimis și lui Mocsonyi o invitație și a primit cu proxima poștă o sumă, cu care a acoperit indispensabilul «deficit» la asemenea întreprinderi de-ale «tinerimei studioase». Nicăcând n'am căutat să înțelegem cum se potrivește această dărnicie mocsonyistă, la care ni-se părea că avem drept indiscutabil, cu acel rol politic mocsonyist, care ne părea pe deplin în slujba dușmanilor noștri seculari. Și mai suspect ne părea, că acel «Mocsonyi» al legendei noastre, nici «mulțam» nu așteptă pentru atâtea daruri, din cari se menajau avânturile «anti-mocsonyiste». Când a ajuns la mal institutul tipografic al «Tribunei», eră firesc ca «Mocsonyi să dea banii», dar tot atât de firesc ne părea că «Tribuna» salvată pentru moment cu banii lui «Mocsonyi», să întoarcă lancea contra mocsonyismului. Noi însă nu căutam rostul «sfinx»-ului în ideologia noastră, ci ne mulțămim a considera acel «Mocsonyi» de un mare și nepătruns sfinx.

În această ideologie am trăit anii de student și tot cu această ideologie, bogată în fraze mântuitoare, dar lipsită de orice instinct pentru realitate, am intrat în viață ca oameni gata, cu diplomă și simțind în noi chemarea de a fericii acest neam obidit, a cărui istorie credeam că se începe cu noi. Eram strașnici în infalibila conștiință a măreției noastre. Combăteam la «Mocsonyi» de mergea dungi, dar de ne apucă cineva de scurt, că ce este și cine este Mocsonyi, ne-ar fi adus la mare strâmtoare, căci nu știu ce răspuns am fi putut da, după ce nu văzusem pân' atunci încă vre-un «Mocsonyi viu» și nici nu ne dase nimeni vre-o deslușire ca lumea, că ce vrea Mocsonyi la adicăte. Dar nici nu ne băteam capul cu așa «fleacuri».

Adevărat, că tocmai pe vremea, când terminam studiile la universitate și începuse și în capul meu să se miște puțin o aliură de cugetare proprie, apăruse în un almanah al colegilor din Viena un studiu de al lui Alex. Mocsonyi despre «conștiința națională». Insetați, cum eram de lectură românească, am cetit și recetit și acest almanah și fiind la urma urmelor setea de lectură românească mai mare decât nedumerirea față de acel nume, am înghițit și articolul lui Mocsonyi, pe care și dacă nu-l pricepeam în întregime, dar simțiam instinctiv că aici e depusă o adâncă cugetare, o știință atât de profundă cum nu eram deprins a ceti în limba mamei mele. Din întregul articol, deși scris în fraze neobișnuit de încărcate, totuși îmi rezultă de tot limpede justificarea teoretică a celui naționalism, care străbatea toate fibrele sufletului meu. Și aceasta îmi bătea cuiu în cap. Cum poate un om, care științificește vede atât de curat ceea ce eu simțiam numai instinctiv, să propage o politică care sfruntează toate avânturile sufletului meu, stăpânit tocmai de acele instincte, ale căror îndreptățire reese atât de evident din articolul lui Mocsonyi. Mult am um-

blat nedumerit, căci acum începeam și eu să am ambiția a pătrunde în secretul sfinxului. În fine mi-am dat de om, care să-mi deschidă capul. Eră un fruntaș, al cărui nume se aminteă des pe acele vremuri. Astăzi a dispărut în noianul uitării.

— Apoi, nu vezi — te rog — că Mocsonyi, pornind din îndreptățirea instinctelor naționale, declară că corolarul ideii de naționalitate este *statul național*, ca singurul care corăspunde ordinei mai înalte morale de drept.

— Ba văd, dar tocmai aceasta îmi bate cuiu în cap. Cum poate propaga așa ceva acel Mocsonyi, care caută să ne împiedece în toate avânturile noastre naționale? Vezi asta e ce nu pot pricepe.

— Apoi tocmai asta este asta! Nu vezi intriga subțire? Tocmai când noi ținem la credința nestrămutată a poporului român către Împăratul, dela care ne vine tot binele, el caută să ne strice cu împăratul, căutând a ne împinge spre iredentism. Ca să ne innegrească la Împăratul, au pus Ungurii la cale pe Mocsonyi să scrie acel articol, ca astfel compromițându-ne să ne lipsească de cel mai mare sprijin al nostru. Doar vezi cum ne înjură *pe noi* Ungurii pentru acest articol al *lui Mocsonyi*?!

Sufletul meu, străin de intrigi, se cutremurase de cele auzite. Grozavă răutate trebuie să fie în acel Mocsonyi!

Se începuse tocmai agitația pentru acel «memorand», la care iar umblă Mocsonyi să puie bețe în roate. Eră evident, că Mocsonyi face aceasta în serviciul Ungurilor. Nici că se putea altfel! Noi consideram acel «memorand», — așa ni-se spuneă doar — ca un «ultimat» dat de poporul român suveran Împăratului, în care îi spuneam rupt ales că sau mai contează la noi și atunci aduce pe Unguri la rezon, sau... a gătat-o cu noi. Caute-și prietini unde va voi, dar la noi nu mai poate conta. Acesta eră rezonamentul nostru naiv, care ne părea atât de simplu, atât de adevărat, încât trebuie să fi lovit cu leuca ca să nu-l pricepi. Situația noastră politică devenise doar «insuportabilă». Nu mai puteam pierde nici un minut. Și așa întârzasem prea prea. Acum, ori nici odată! Și la toate aceste vorbe limpezi și sincere, ce ne spuneă Mocsonyi? El vorbeă de oportunism, ziceă să facem «memorand», dar nu acum, 'ci la «timp oportun».

Timp oportun! Ce va să zică aceasta?! Parcă îl aud pe fericitul Di-amandi Manole:

— Toate ne-au luat Ungurii, de-am rămas numai¹ în cămașă și... (subpantalonii) și nici acum să nu mergem?! Să așteptăm pân'ce vom fi în... pielea goală?

— Nu mai așteptăm! — răspundeam noi în cor. — Acum mergem când *noi* voim! Când ne vor chema de sus... nu mai voim noi.

Atunci la celebra conferință din 1902 am văzut prima dată pe Mocsonyi «vîu». Erau chiar trei, fericții Alexandru, Eugeniu și vărul lor Zeno.

¹ Sub această metaforă — proprie fericitului fruntaș dela Brașov — înțelegea biserica și școala.

Când în preajma conferinței, umblase idolul nostru, Dr. Vasile Lucaciu, cu ideea a-i aranja lui Mocsonyi un conduct de torțe, că a «re-venit» în politică, am stat nedumeriți. Dar când s'a pornit lupta contra lui Mocsonyi nu mai puteam de bucurie. Și când, în fine, a reușit conferința să «trântească» pe Mocsonyi, eram atât de fericiți, par'că ne-am fi văzut visul împlinit cu ochii.

Nu uit scena, că venind după votare la hotelul Neuriehrer și trecând pe coridor văd în o cameră pe Dna Elena Hossu-Longin, fiica venerabilului nostru Pop de Băsești, cu... ochii plânși. Admirator sincer al acestei doamne, prezidenta harnicelor noastre femei dela Hunedoara, n'am putut în expansiunea fericită a sufletului meu, să nu mă opresc și să întreb, că în aceste ore de mare învingere națională, cum poate plânge chiar fiica unuia din vice-prezidenții noului comitet național «omogen». Presupuneam că i-s'a întâmplat o mare nenorocire.

Ștergându-și lacrimile din ochi îmi răspunse această ilustră doamnă:

— Numai pe Sandru (Alex. Mocsonyi) îl avem noi și nici pe acesta nu-l știu prețui Românii.

Am rămas încremenit. Lacrămile totdeauna m'au înduioșat. Dar *aceste* lacrimi tot nu le-am putut înțelege.

Mai târziu apoi, desmetecindu-mă cu încetul, de multeori m'am gândit la aceste *lacrimi sfinte*.

Ilustra doamnă *simțise*, în acele momente agitate, ceea ce noi cam târziu am început a *înțelege*. Și va mai trece binișor timp, până când vom înțelege pe deplin toate. Mocsonyi ne-a premers în cugetare și judecată atât de departe, încât noi, ceice încă n'am scuturat toate rămășițele iobăgiei seculare din măduva oaselor noastre, vom mai trebui să facem o lungă cale de înălțare, pân ce vom ajunge a stăpâni pe deplin acea cugetare și judecată.

Revenindu-mi în mausoleul dela Foeni durerosul rol a-mi lua rămas bun în numele poporului român dela «astrul ce apune» n'a fost frază de ocazie, ci un adevăr pe care l-am resimțit în toate fibrele sufletului, când am rostit vorbele:

«Prin Alexandru Mocsonyi s'a cristalizat conștiința națională a poporului, s'au lămurit aspirațiile noastre culturale, economice și politice, s'a statornicit poziția, ce ne revine ca popor egal îndreptățit în legăturile de stat, din cari facem parte constitutivă.

«Cu agerime de profet, a stabilit acele adevăruri, dela cari nu se pot abate implacabilele legi ale evoluțiunei.

«Și dacă n'a fost înțeles și urmat de contimporanii săi, atât în tabăra protivnică lui, cât și uneori în tabăra, căreia și-a dedicat toată agerimea minții sale, căldura inimei sale și granitul caracterului său, n'are să ne mire și să ne neliniștească, căci Alesandru Mocsonyi n'a fost acea lumânare, care luminează din momentul ce se aprinde și încetează a lumina în momentul ce se stinge, ci acel astru ce resare în depărtatele zări ale uni-

versului și apune încă înaintea de ce ar putea să ajungă lumina lui strălucitoare pe globul nostru, doritor de lumină.

«Superba imagine, din viața universului, pe care a fixat-o Eminescu în splendidul vers:

Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se sue;
Eră, pe când nu s'a zărit,
Azi o vedem, și nu e.

«Pe când eră, nu ajunse încă lumina să pătrundă în toate straturile societății noastre; acum de-abia, când nu mai este, se desface grandiositatea astrului înaintea ochilor noștri, devenind lumina lui: steaua conducătoare a vieții noastre naționale».

III.

Fruntașii bănățeni, al căror gros a ținut încă neclintit pe lângă Alex. Mocsonyi în decursul campaniei «memorandiste», observând sever atitudinea expectantă, care și-a impus-o Mocsonyi după conferința din 1892 a rostit acel fatal «fără amânare», au decis, în vara anului 1893, fondarea unui ziar național cotidian în Timișoara, designând de director și editor pe Dr. Cornel Diaconovich.

Tinerimea bănățeană, care încă participase la adunare și care nu-și putea pe deplin liniști nedumeririle, a condiționat participarea la întreprinderea ziaristică dela angajarea unui redactor în care să aibă deplină încredere. Și nici astăzi nu-mi pot da seamă, cum de în primul rând am fost tocmai eu luat în combinație, care deoparte eram numai diletant în ale ziaristice și de altă parte treceam de un enrageat «antimocsonyist».

Din încredințarea tinerimii bănățene, se adresase în chestia aceasta Dr. Stefan Petrovici, către directorul de atunci al «Tribunei», Septimiu Albin, ca să mă îndemne pe mine a veni la Timișoara, ulterior apoi a deschis de-adreptul Dr. C. Diaconovich, ca plenipotențiatul fundatorilor, tratative cu mine.

Eram în o situație de tot ciudată. La început am refuzat categoric, căci nu aveam nici o încredere în vorbele frumoase ce se spuneau și scriau. Mai târziu apoi, ajungându-mă în Sibiu decepții sguuitoare, cari au spart lumea de legende și de idoli în care trăisem, am luat o hotărâre «desperată» — cum ziceam pe atunci — m'am decis a primi învitarea în Banat, cu rezerva mentală de a urmări cu ochi de Argus toate cărările ascunse ale «mocsonyismului» și la momentul potrivit să desvălesc totul pe față. Astăzi zimbesc cu compătimire, gândindu-mă la naivitatea mea de atunci. Dar așa eram pe acele vremi cu toții. Dovadă, că cei mai buni prieteni ai mei se înstrăinasera față de mine, auzind că eu, care îmi aveam catedra de profesor în Brașov, am «desertat» în tabăra mocsonyistă. Chiar și aceia se înstrăinasera, cu a căror știre și învoire am făcut acest pas. Atât de grozav lucru eră în ochii lor și al nostru pe acele vremi: mocsonyismul!

În Decembrie 1893 sosisem în Banat. Îndată mi-am căutat prietenii de acolo, pe frunzașii tinereții, singurii cari mai țineau la mine, ca să mă orientez asupra situațiunii. Vedeam că toți sunt îngrijorați. Nici ei nu-și puteau da seamă că unde va ieși toată treaba, dar toate nădejdlile și-le puneau în mine. În sufletul meu se sbăteau cele mai diferite dispoziții și sentimente. Câteodată mă stăpâneă pofta de luptă, gata a lua mînușă față de toată lumea, atît față de aceia cari mă desaproabă, cît și față de aceia în cari eu n'aveam încredere, iar altădată mă ajungea o doborîtoare depresie sufletească. Regretam totul ce am făcut și mă doriaam înapoi la liniștea catedrei, pe care am părăsit-o așa în ruptul capului, făr' de a-mi da mult seamă că ce fac. Dar ambiția nu mă lăsă. Eram în Banat și nu voiam să părăsesc acest teren pînăce nu fac lumină deplină fie într'o parte fie într'alta. Simțeam curat că onoarea mea este în joc. Firea mea impulsivă reclamă să se pună cît mai curînd capăt acestui joc, care mă plictisea. N'aveam răbdare să aștept mult. Fîtilul trebuia pus cît mai curînd.

Pe Crăciunul gregorian eră convocată adunarea tuturor fondatorilor noului ziar la Timișoara. M'am pus deci în înțelegere cu tinerețea bănațeană, cu prietenii mei, ca deja la această adunare să silim pe Mocsonyi a da program detaliat și a se pronunța lămurit în toate chestiile, în cari aveam nedumeriri. Mie mi-a revenit rolul «eroic» de a-l strînge pe Mocsonyi la ușa! Astfel pregătiți ne-a ajuns ziua cea mare. Adunarea eră anunțată în sala hotelului «Principele de coroană» și în acelaș hotel au descins cei trei Mocsonyi, Alexandru, Eugen și Zeno, veniți anume la adunare. Încă înainte de începerea adunării aveam să mă prezint Mocsonyștilor.

Am plecat în această vizită cu avînt «eroic». Pînă pe coridorul hotelului m'au însoțit războinicii mei prieteni, îndemnîndu-mă să nu mă las. Am bătut la ușa și am intrat. Erau toți trei Mocsonyi de față. Eugen m'a primit. A fost o primire afabilă, dar fără multe forme. Dupăce m'am prezentat «militărește» la toți trei, mi-a oferit Alexandru scaun și țigarete și îndată a și cerut scuze să zacă pe divan, căci așa-i plăcea să stee de vorbă. Conversația s'a pornit fără greutăți, am vorbit de cîte toate, numai de politică nu. Am stat binișor făr' de a-mi lua ochii de pe ochii și buzele lui Alexandru. Va să zică acești ochi vii și cuceritori, aceste buze prietenoase sunt «sfinx»-ul cel mare al politicei românești. Las că vom vedeă. Conversația, la început românește, a trecut în nemțește și în curînd eră de tot legeră. Alexandru povestise în grabă niște episoade hazlii din tinerețele lui, când îl aveă pe Ath. Marienescu ca prefect. Conversația eră atît de plăcută, încât nu-mi mai venea să mă depărtez. Dar mi-am adus aminte de prietenii, cari mă așteptau la poarta hotelului și m'am retras, făr' de a aveă ocazie a da lupta mult dorită.

«Las că la adunare îl descoasem!» ne-a fost lozinca. Și așa a și fost. Adunarea a fost impozantă. Sunt acum de 16 ani în Bănat, dar așa frumos

încă n'am văzut nici odată toată floarea Banatului adunată la un loc. Au fost și mai mulți Ardeleni și Ungureni de față, cari se atașaseră în chestia «Memorandului» lui Mocsonyi.

Alesandru deschide adunarea și în vorbe clare și precise — vorbiă ca din carte — expune de tot liniștit, într'o tăcere mormântală, scopul adunării și dupăce arată, în liniamente lămurite, situația creată prin refuzul «memorandului» și vandalismul dela Turda, concludă că vede sosit momentul, prevăzut încă la Sibiu în 1892, de a creă un organ de presă, care să reprezinte «*spiritul genuin*» al politicei noastre naționale.

Întreaga adunare aprobă.

Dupăce raportează Dr. Diaconovich despre rezultatul apelurilor lansate, arată că prin subscrierile adunate existența noului ziar este pe deplin asigurată în privința materială.

Luându-se cu aprobare la cunoștință, nu s'a mai anunțat nime la cuvânt. Eu care dimpreună cu prietinii mei ședeam în unul din șirele ultime, îndemnat de aceștia, m'am anunțat atunci la cuvânt și într'un ton cam agitat — zadarnic căutam să par liniștit — am arătat că mai importantă decât partea materială este *partea morală* a foii și prin urmare am cerut că înainte de toate să ni se deie un program al foii.

Alesandru Mocsonyi îmi răspunde din prezidiu, că nu înțelege bine ce vreau eu, căci doar în expozeul său a schițat clar între ce condiții se chiamă la viață acest ziar și crede de superfluu a mai da un program special. Bătrânii au aprobat cu toții, dar tinerii din jurul meu mă îndemneau să nu mă las, să mă explic și mai deslușit.

Am luat deci și a doua oară cuvântul și am militat pentru ideea, că dacă se fondează un ziar, trebuie să aducă acesta un program amănunțit în fruntea Nrului prim, că ceice doresc să-l aboneze să fie din capul locului în curat cu tendența foii, ca nu cumva să-i ajungă vre-o... decepție.

Simțiam și eu slăbiciunea argumentării mele, dar cu atât mai mult mă eșofam, cu cât cei din jurul meu începuseră a aproba tot mai cu glas. Atunci Mocsonyi, a răspuns că el nu știe dacă această uzanță ziaristică este de rigoare, dar dupăce vede că mai mulți aprobă ideea, că din punct de vedere «ziaristic» să se deie un program, el n'are nimic în contră, deși consideră aceasta ca o chestie internă redacțională. Dupăce se discută însă afacerea aici, crede de mai bine ca eu să fiu însărcinat a face un asemenea proiect de program ziaristic și să-l aduc apoi în adunare. Și așa mai sunt chestii financiare de arangeat și până atunci eu pot veni cu proiectul gata. Prietinii mei aprobau. Eu însă n'am fost pregătit la acest sfârșit. Eu voiam să-l strâng pe Mocsonyi cu ușa și deodată m'am pomenit eu cu programul pe cap.

— Du-te și-l fă! eră îndemnul prietinelor mele. De *dus* eră ușor, m'aș fi dus până la capătul lumii numai să scap din această încurcătură, dar de «*făcut*» eră greu. Ce program știam eu să fac. Nu știu dacă până atunci cetisem vre-o dată cu luarea aminte de trebuință programul

nostru național, dar știam că n'am cetit încă nici un program de foaie. Și n'aveam ideie cum se face așa ceva. Eram încă de-o naivitate crasă, doar nu împlinisem încă nici 24 ani de viață. Toată înțelepciunea mea politică și ziaristică se reducea la multă inimă, multe frase și declamații. Dar nimic precis, concis, nimic precugetat. Eram într-o situație de tot critică. Dar eu mi-am făcut-o, eu aveam să o trăg. Și nu se cuvenea să dau îndărăt.

Deci: m'am dus!

Cine poate spune câte idei desperate mi-au trecut în acel ceas prin minte. Îmi venia să mă scufund în canalul Begheiului, ca nici de urmă să nu mi se deie. Dar ambiția nu m'a lăsat. În fine, excitat până la extrem, am așternut un «program» pe hârtie, hotărît că îndatăce îmi excepționează cineva vre-un cuvânt să trag consecvențele și să las totul baltă. Caute-și redactor pe cine le place, dar mie dee-mi pace! Într'un jumătate de ceas am dat gata programul și m'am înapoiat la hotel.

Sedința eră suspendată pân la ora 5 d. m., căci cu chestiile financiare au terminat în grabă. Mocsonyi lăsase vorbă, că îndată ce sosesc, să merg în cameră la el, ca să-i cetesc proiectul de program.

Aha! — m'am gândit — acum iese cuiul din sac. Fără de a mai spune prietinelor ceva, am intrat cu hotărîre bărbătească la Mocsonyi. Acu-i acu!

L-am găsit tot pe divan ca și dimineța. Și după ce m'a invitat să iau loc la masă, mi-a zis să cetesc.

Am început să cetesc cu voce tare și respicat, par'că ar depinde dela fiecare vorbă soarta lumii. Mocsonyi a ascultat, în tăcere, pân' la sfârșit. Eu nu cutezam să privesc la dânsul.

Când am terminat, a zis:

Foarte bine! Dar acum mai cetește odată.

Am răsuflet una și m'am apucat de nou, cetind par'că și mai apăsător decât întâiașdată.

La al 8-lea pasagiu m'a oprit și a zis, că el ar mai adăuga aici ceva: Fraza (căci nu eră alta decât frază) stilizată de mine eră: «Pe această bază (programul național din 1881) și sub această deviză (solidaritatea națională) vom lupta cu mijloace strict legale, în spirit adevărat constituțional, cu seriozitatea impusă prin demnitatea cauzei, având totdeauna interesele mari ale poporului român și binele comun naintea ochilor și ferindu-ne de orice considerațiuni particulare și personale». La această trază, a zis Mocsonyi, că ar crede de bine să se mai adaugă: «*Nu desbinarea desăvârșită și neîmpăcarea, ci înțelegerea bazată pe dreptate și încredere reciprocă a popoarelor Coroanei sf. Ștefan formează steaua conducătoare a ținutei noastre*».

Am stat puțin, ca să-mi dau seamă că ce va să zică acest pasagiu și pe neobservate a început Mocsonyi să-mi explice rostul acestor vorbe. Ascultam cu luare aminte și nu puteam decât să-l aprob. Așa pe neșim-

țite mi-a deschis în cap o întreagă lume de idei, la cari nu m'am gândit nici odată și cari auzindu-le acum, îmi păreau atât de firești.

Bine înțeles, am acceptat pasagiul intercalat fără contrazicere. Incolo n'a mai avut Mocsonyi nimic de observat la proiectul meu, deși l-am mai cetit de vre-o trei-ori.

Aceasta e istoria programului «Dreptății» dela Timișoara, care a dat prilej pe vremea sa la atâta bătaie de cap. În adunare s'a primit fără dezbateri. Prietinii m'au felicitat. Iar avântul răsboinic s'a pierdut în nisip.

De atunci încoace am căutat eu cât se poate de des prilej spre a putea ascultă pe Mocsonyi și pe neobservate am devenit eu din cel mai enrageat «antimocsonyist» cel mai adict «mocsonyist». Nu-i vorbă, am avut multe grațiozități de încasat dela prietinii mei de mai nainte, cari pe atunci nu se puteau împacă cu această «metamorfoză» a mea; încetul cu încetul mi-au urmat și ei tot pe neobservate pe această cale, până ce ne-am regăsit în zilele din urmă cu toți în aceeaș tabără. Multe chestii cari odinioară au dat prilej la desbateri vehemente se vor lămurii acum încetul cu încetul și deabea de aici înaintea va ieși la iveală în ochii noștri *adevărată mărime* a lui Alexandru Mocsonyi, *al cărui nume va însemna o epocă nouă în istoria evoluțiunei ideilor politice la Români.*

Admirația mea sinceră pentru acest mare bărbat al nostru a crescut mereu în cursul ultimilor cincisprezece ani, în cursul cărora am ajuns să fiu unul din puținii, pe cari i-a onorat cu deplina sa încredere și în timpul mai nou a ținut să mă inițieze în toate câte le-a făcut și cugetat relativ la situația noastră politică, culturală și națională.

Ascultam cu sete toate expunerile lui, înghițiam, așa zicând, fiecare vorbă și dacă astăzi s'a făcut în cele politice întrucâtva lumină și în capul meu, numai lui am să-i mulțămesc.

Dr. Valeriu Branisce.

(Va urma).

LIMBĂ ȘI ISTORIE.

(Fine).

În sate rămaseră neapărat și mai departe tot barbarii, al căror număr nu eră tocmai mare, căci neamul lor n'a fost nici când numărös, iar în luptele cu Romanii suferise mult.

Dupăce și atunci, ca și astăzi, târgurile se făceau de obicei la orașe, căci orașenii au mai multe de cumpărat, țărani barbari, cari mergeau la târg se întâlneau și aveau a face neconținut cu oameni ce vorbeau limba latină a poporului, cari, natural, o schimbau după limba, cu care erau deprinși de acasă, căci deși își ziceau toți *Romani*, fiindcă făceau parte din imperiul roman și, dela împăratul Caracalla încolo, erau și *cetățeni romani* oricare ar fi fost obârșia neamului lor, totuș numai foarte puțini erau Italieni, mulți erau din Asia ori din alte ținuturi romanizate. Așa învățară latinește Ilirii și tot așa Tracii supuși mai demult, precum și seminția dacică

a lor supusă mai pe urmă, rostind limba latină după felul, cum erau deprinși a vorbi limba lor dacică, zicând de pildă *luptă* în loc de *lucta*, *opt* în loc de *octo*, *coapsă* în loc de *coxa*, *fripse* în loc de *frixe*, etc. ori chiar amestecând unele cuvinte de-ale lor, ca *barză*, *mazăre* ș. a. Astfel, mai târziu, când Sarmații, Vandalii, Goții pătrunseră în cuprinsul provinciilor orientale ale Romanilor, după ce stătuseră și ei timp mai îndelungat la hotare și învățaseră ceva latinește, limba, în care se putea înțelege un neam cu celalalt a fost numai limba latină a poporului, așa cum o schimbaseră barbarii romanizați. Astfel începă a se alcătui poporul românesc și limba românească biruind limba, în care lumea se înțelegea mai ușor, deși a trebuit încă mult timp până când și-au ajuns amândouă forma definitivă.¹ Mai târziu tot așa s'au pierdut și alți străini, Slavi, Greci, Unguri și Sași, în sinul poporului nostru, și chiar și astăzi se mai întâmplă câteodată, că întâlnindu-se un Ungur cu vr'un Sas, ori un Sas din Sibiiu cu altul din Bistriță, încep să se înțeleagă românește.

La acești Romani și «romanizați» de obârșii foarte deosebite, cari în cea mai mare parte erau păgâni, străbătu «chiar din ciasul dintâi creștinismul venit din aceleași părți ale Asiei apropiate»², din cari au venit și unii din ei. «În creștinism ca și în limba latină vulgară, a obștii poporului, găsiră învingători și învinși, stăpânii noi și cei vechi ai acestor locuri aceea unitate sufletească ce corespundeă unității politice rezultate din cuprinderea în marginile aceleiași împărății, și trebuia să-i corăspundă pentru ca din cetățenii și supușii aceluiaș stat să se formeze pe încetul unul și acelaș popor, care e al nostru»³. Dovadă despre vechimea creștinismului românesc, pe care nu l-am împrumutat nici decum dela popoare mai nouă în cultură decât noi, ca Bulgarii, și care a fost «unul din mijloacele, prin care s'a întemeiat poporul nostru al Românilor», ne este limba noastră.⁴ Religionea noastră se chiamă *lege* (lex, lēgem), încă de pe timpul, când statul hotără și în cele sufletești.⁵ *Credinciosul* (din credo) român se *închină* ([i]n]clinare) încă din veacurile cele dintâi ale creștinismului *atotputernicului Dumnezeu* (Dom [i] ne dēus) și fiului său, mântuitorului *Crest* (Cristus), din care i-se derivă numele de *creștin* (Christianus, -a, -um) — necredinciosul fiind *păgân* (paganus adecă «locuitor la sate», unde creștinismul a străbătut mai greu). «Sfântul» e slavon, dar numele multor sfinți ridicați mai presus de ceilalți creștini prin faptele lor bune și tăria în credință sunt de obârșie latină: *Sântion*, *Sânțion*, *Sânziana*, *Sânziene*, (*Cosânziana*)⁶ *Sântămăria*, *Sâmpietru*, *Sângeorz*, *Sânvăsiu*, *Sâmedru*

¹ N. Iorga, *Istoria Românilor*, p. 22.

² N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, p. 3.

³ N. Iorga, *ibid.* pag. 5—6.

⁴ N. Iorga, *ibid.* pag. 6. v. și *Geschichte des rumänischen Volkes*, p. 43 și 223.

⁵ V. articolul «*Lege*» al lui Sextil Pușcariu în numărul jubilar al *Candelei* din Cernăuți, reproduș și în *Gazeta Transilvaniei* Nr. 156, și 157 din 1907. — Cf. N. Iorga, *Istoria bisericii românești și-a vieții religioase a Românilor*, p. 6 și Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, p. 192. — D-nul Șăineanu crede acest înțeles de influență slavonă (paleoslavul *zakonŭ* = lege), o. c. p. 77.

⁶ Compus poate din *Simziana* și din slav. *kosa* = cosiță:

Sântoader, *Sâmnicoară*, *Îndreiu*, ar. *Stăvineri*. Latin e și *îngerul* (angelus = gr. ἄγγελος) și *dracul* (draco = δράκων). În *sărbători* (dela sêrvo), *Dumineca* (Domînica sc. dies) la *Paști* (Paschae), *Ajun* (subst. postv. din [j]ejûnare), apoi la *Crăciun*¹ și *Rusalii*² — dar în privința originii acestor cuvinte mai este încă discuție — *șerbii* (sêrvus, -um) Domnului se adunau în *biserică* (basilica), la *tâmples* (tēmplum) și *altare* (altarium), se *închinau* și se *rugau* (rôgare) zicând *Tatăl nostru*, *Născătoarea*, mai târziu și alte *rugăciuni* (rogatio, onem), și făcându-și *cruce* (crûx, crucem), semnul credinței celei nouă, iar *preotul* (prebiter, — t [e] rum în loc de prēsbit̃er) sau *popa* — latinesc, după unii,³ după alții *slav*⁴ le cetește din *Sânta Scriptură*, uneori *botează* (baptizare) și *cuminecă* (* commînicare în loc de comunicare). Slujba dumnezeiască nu eră încă destul de bine orânduită și alcătuită în acele timpuri, ca să ne fi putut lăsa numiri latinești. Strămoșii noștri însă erau și atunci tot așa de *cuvioși* (* conveniosus, -a, -um) ca și mai târziu și postiau ca să-și ispășească sufletul și să li-se *ierte* (libertare) *păcatele* (peccatum); iată de ce soroacele postului, în care eră mare păcat să te *înfrupți* (dela fructus), ne sunt latinești: *câșlegi* (caseum — lîgat), *cârneleagă* și *cârnelegi* (carnem — lîgat), *păresimi* (qua [d] ra [g] esîma), *miezi* — *păresimi*, *lăsat* (dela laxare) *de sec* (siccus, -a, -um) și *de dulce* (dûlcis, -e).

Dar poporul nostru cunoaște încă din timpurile cele mai vechi și sfinți de aceia, cari în calendarul celor învățați n'au nici o însemnătate. Țăranul adevărat la orice împrejurare are lipsă de un patron, pe care voește să-l împace și să și-l ademenească prin post și rugăciuni, formule și datini străvechi. De *foc* îl apără *Foca* (Phokas), de durere de cap *Antănăsiile* (din numele sfinților *Anton* și *Tănase*), de fulger *Sântilie* ori *Fulgerătoarele*, ș. a. Sfinte sunt și zilele, și nu arareori ajută pe țărani și păstori *Sfânta Luni*, *Miercuri*, *Vineri* ori *Duminecă*. Această considerațiune l-a îndemnat pe poporul românesc să-și cunoască cu cea mai mare precizie Călimdarul, al cărui nume latinesc l-a păstrat pentru a numi cea dintâi lună a anului, *Cărindar* (* calendarius sc. mensis). De aceea ne-a rămas *anul* (annus, -um), de aceea ne sunt latinești anutimpurile, *primăvara* (primavera), *vara* (vera, -am din ver), *toamna* (autumnus) și *iarna* (hibernum sc. tempus), cea mai mare parte din *luni* (luna, -am), fie că s'au păstrat numele vechi latinești (*Faur* sau *Făurar* < Februarius = Februarius, *Marț* sau *Mărțișor* < Martius, *Prier* <

¹ Dr. Sextil Pușcariu, o. c. p. 35. — Ov. Densușianu, *Histoire dela langue roumaine*, p. 261—262. — N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I. p. 222. Cf. și *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, p. 7.

² Ov. Densușianu, *Histoire dela langue roumaine*, p. 361.

³ Const. C. Diculescu, o. c. p. 593—594. — Cf. Tocilescu, o. c. p. 109. — N. Iorga, *Ist. bis. rom. și a vieții religioase a Românilor*, p. 7; A. D. Xenopol, o. c. p. 423; ș. a.

⁴ Cihac, o. c. II. p. 277. — Ov. Densușianu, *Histoire dela langue roumaine* p. 262 și 361; ș. a.

Aprilis, -em, *Maiu* < *Majus*, *Agust* < *Agustus*, -um = *Augustus*) ori s'au născocit nouă nume, poetice ori de altă natură (*Cărintar* < **calendarus*,¹ *Cuptor* = Iulie, *Cireșar* = Iunie, *Brumar* < **Brumarius* sc. mensis = Novembre, *Brumărel* = Octobrie, *Florar* = Maiu, *Indrea* < [Sanct-] *Andreas* = Decembrie), *săptămâna* (săptămăna, -am), toate *zilele* (dies, -em) afară de una (*Luni* < *Lunis* în loc de *Lunae* [dies], *Marți* < *Martis* [dies], *Miercuri* < *Mërcurii* [dies], *Joi* < *Jövis* [dies] *Vineri* < *Vënëris* [dies] și *Duminecă*, < *Domînica* [dies]),² chiar și *oara* (hora, -am) ca măsură (me [n] sura) a timpului (tēmpus).³

Actele cele mai însemnate din *vieața* (vivus + itia) omenească încă ne sunt latinești, dovadă, că poporul nostru a ținut foarte mult la păstrarea neschimbată a lor. Românul, îndatăce i se *naște* (*nascere în loc de nasci) un băiat, *fiu* (filius, -um) sau *nat* (natus, -a, -um), îl *înfașă* ([*in-] fasciare) și-l *botează* românește, căci nu-și poate închipui Român, dar nici altfel de om cinstit decât *creștin*, îl *crește* (crescere) și-l *învață* (*[in] vitiare) toate, câte crede, că-i vor fi de folos pentru viață, apoi îl *însoară* (*uxorare), dacă-i *fecior* (*fetiulus), ori, dacă-i *fată* (feta), o *mărită* (maritare). *Nunțile* (nuptiae) se fac după datina strămoșească. *Mirii* (miles) se duc la biserică încunjuțați de neamuri și cunoscuți, *părinți* (parens, -entem) — *tată* (tata) și *mamă* (mamma, -am), — cari de acum înainte vor fi *cuscri* (consöcer, *consöcra), *frați* (frater) și *surori* (soror, -em) — *cumnații* (cognatus, -um) tinerilor însurați, — *unchi* (*unc[ū]lus, -um din avuncūlus), și *mătușe* (āmīta + suf. *ușă*, după unii însă e din psl. matī), *nepoți* (*nepotus, -um; nepota, -am) și *veri* (din **cusurin vār* = consobrinus verus), la Arumâni chiar și *aușul* (avus, -um + suf. *uș*); acolo *nunii* (nonnus, -um; nonna, -am) sau *nănașii cunună* (coronare) pe *finii* (*filianus, -um dela filius), căroră ei le vor fi părinți sufleștești, iar preotul îi binecuvântă dându-le să guste miera strămoșească. De aici înainte ei vor fi *soț* (socius, -um) și *soață* (söcia, -am) sau *sofie*, bărbat (barbatus, -a, -um) și *muiere* (mūlier, -erem = -ërem) sau *femeie* (famīlia, -am), părinții unuia vor fi *socrii* (*söcrus, -um în loc de söcer söcra, -am în loc de söcrus) celuilalt, iar mirele le va fi acestora *gînere* (gēner, -rum) și mireasa *noră* (*nöra din nörus în loc de nürus). Reîntorcându-se acasă *joacă* (*jöcare = jöcari) cu toții după *fluier*, *ceteră* (cīthera, -am) sau *vioară* (*vivūla, -am dela vivus) și *bucin* (bucīnum).

Dupăce-și vor fi trăit zilele și li se va fi împlinit *soartea* (sors, sörtem), vor *muri* (*mörire în loc de mörī), îi vor *boci* (dela vox, vocem)

¹ Cf. N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I. p. 224—225.

² Unii cred, că s'ar deriva din alb. fl'oere, fl'oere, dar mai probabil este, că împreună cu vorba albaneză pornesc din acelaș izvor latin, Cf. Dr. Sextil Pușcariu, o. c. p. 54. P. Papahagi îl derivă din flūvialis, Diculescu din *flabilare, G. Pascu din *exfluilus (< fluo), iar Philippide îl consideră de onomatopoeitic.

și le vor *astrucă* (*astruicare) *osămintele* (ossamenta) acoperite cu *păioară* (palliola din pallium) în *mormânt* (monumentum sau monimentum) punându-le la cap o cruce, semn al credinții neclintite a *răposatului* (din repausare) în mântuitorul neamului omenesc și în viața mai fericită de-apoi.

Cam aceasta eră starea socială și culturală a poporului, care eră să deie naștere poporului românesc, când începă a se mișcă dela Miează-noapte și dela răsărit șuvoiul popoarelor barbare. Mai întâi *Vandalii*, apoi *Goții* începură să se ivească la hotarele provinciei Dacia, ba dela o vreme chiar să străbată într'ansa cu năvălirile lor. Împărăția romană nu putea să-i țină în loc. Dar spre perirea lor, în ciocnirile, cari le-au avut cu Romanii până ce s'au putut așeză, pentru un timp mai îndelungat, în ținuturile, în cari putură pătrunde, ale acestora, Goții își perdură puterea de odinioară și astfel, când, în a doua jumătate a veacului al patrulea, încep a se mișcă Hunii, ei sunt împrăștiați și goniți peste Dunăre, unde dispar. După Huni, cari se zice, că ar fi contribuit fără voia lor la întărirea elementului romanic din Dacia, ducând cu sine aici mulți robi din sudul Dunării¹, urmară *Slavii*, *Gepizii* și *Avarii*, acești din urmă fără să se oprească pentru totdeauna. Numai *Slavii* s'au revărsat mai statornic peste poporul românesc. Străcurarea Slavilor între Români se începe tocmai în vremea, când neamul nostru începea a se alcătui ca popor, în veacul al VI-lea. Oameni pacinici, cari trăiau din prăsirea vitelor, din lucrarea pământului, grădinărit și pescuit, ei se opriau bucuroși pe lângă țărmurii apelor, cărora le dădeau nume nouă în limba lor. Numai pentru *Pрут*, *Siret* și *Murăș*² ni s'au păstrat numele vechi, cum fuseseră puse de Sciți; și până astăzi cele mai multe râuri și cei mai mulți din munții noștri poartă nume slave. Stăteau în grupe de sate amestecate printre satele românești; în fruntea aceloră sta câte un bătrân din vre-o familie nobilă, căruia-i ziceau *cnez* (psl. kn e z ŭ) ori *jupan* (psl. župan ŭ), nume, cari ne-au rămas și nouă cu înțelesul mult-puțin schimbat. Călăuzul lor în rășboiu și în căutarea după pradă și rășbunare se numia *voevod* (psl. vojevoda = belli dux), iar ei înșiși între astfel de împrejurări *voinic* (psl. voïnik ŭ = miles).

Pe timpul năvălirilor barbare poporul nostru fiind silit să caute în fundul munților adăpost împotriva potopului, ce-l amenința cu pierire, a pierdut foarte mult din bunăstarea și cultura sa.

Orașele căzură foarte repede în sărăcie, iar împărății nu-și prea dădeau osteneala, lasă că nici nu prea puteau, să le ridice zidurile din nou. Drumurile nu mai erau sigure. *Vieța orășenească*, care strălucise abia o sută cincizeci de ani, dispărea văzând cu ochii — mai ales, că izvoarele de bogăție secaseră în parte — și nu trebuî mult pânăce încetă cu totul. Au rămas însă satele cele vechi ale barbarilor și altele nouă întemeiate pe urmă și după chipul celor de mai nainte.

¹ N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, p. 61—62.; *Istoria Românilor*, p. 25.

² N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, p. 122; *Istoria Românilor*, p. 26.

În satele acelea trăiau acum de-avalma urmașii vechilor barbari și târgoveții mai săraci goniți din orașe, pe când bogații fugiră retrăgându-se pe măsură ce se retrăgeau și oștile în sudul Dunării.¹ Iată de ce, dacă băgăm de samă la cuvintele latine, cari ne-au rămas în limbă, vedem, că lipsesc dintre ele mai cu samă acelea, cari se raportau la o cultură mai înaintată.

Nu se reoglinesc în limba noastră nici terminii privitori la artă, știință și literatură, nici aceia, cari amintesc organizațiunea politică, oficiile înalte din secolii din urmă ai domniei romane în ținuturile locuite de Români. «Vieța aristocratică, vieța orașenească, cu toate ideile, pe cari le implică, n'au lăsat nici o urmă în fondul latin al graiului nostru. Pentru noțiunea de «oraș» nu avem cuvânt latin; am păstrat, e adevărat pe *civitas*, care în latinitatea târzie ajunsese să înlocuiască pe *urbs*, dar *cetate* are mai mult, și așa l-a avut în vechime, înțelesul de «loc întărit», pe când în celelalte limbi romanice (ital. *città*, franc. și mai ales vechiul francez *cité*, etc.) vedem bine conservată accepțiunea latină. Și chiar înțelesul pe care l-a primit *civitas* la noi nu e semnificativ, nu ne arată vieța noastră nesigură de altă dată, reducerea orașelor, *civitates*, latine la câteva ziduri de apărare împotriva năvălitorilor? Pentru locuință, cuvintele latine ne arată aceeaș întoarcere la traiu mai simplu: am păstrat pe *casa*, care în latinește însemnă «căsuță, colibă», dar am pierdut pe *palatium* (*palat* este neologism); dacă nu trebuie să ne mirăm, că nu s'au transmis *atrium* sau *triclinium*, lipsa lui *coquina* sau *camera* ne spune mai mult».³ Nu ne-a rămas nici *aedes*.

În casă, care are *ferеști* (fenestra,-am) și *coperemânt* (cooperimentum), intri pe o *ușă* (ustia,-* am dela *ustium* în loc de *ostium*) — în dosul ei nu lipsește nicicând *mătura* (metula) de lipsă la *dereticat* (*directicare), — care se poate *închide* ([in]claudere) cu *cheia* (clavis,-em), dupăce treci prin *tindă* (*tenda,-am dela *tendere*), în care ajungi suindu-te pe niște *trepte* (tra(j)ecta,-am dela *trajicere-trec*) din *curte* (*curtis, -em,-clas. co(h)ors, co(h)ortem), unde aproape de *poartă* (pōrta) dai cu ochii de o *fântână* (fontana) sau *puț* (pūteus), de unde scot *apă* (aqua) pentru *oameni* și pentru *vite*. Cei mai cu stare au pe lângă casă și alte *încăperi* (dela *capiō*), ca *bucătărie*, *grânar* și *celar* (cellarium).

În lăuntruл casei aflăm lucruri puține și simple: o *masă* (mesa din *mensa*) acoperită cu o *mășăriță* sau **măsare* (me[n]salis, -em) mai mult ori mai puțin *curată* (curatus ori colatus, -a, -um), lângă ea câteva *scaune* (scamnum). Pe un *cuiu* (cuneus) ori *cuier* se află un *ștergar* sau *ștergură* — și *mânăștergură* — (dela *extērgo*) pentru curățirea *mânilor* (manus) și a *vaselor* (vasum) înainte și după *mâncare* (mandūcare ori *mandicare), *prânz* (prandium) ori *cină* (cena), pe altul e

¹ N. Iorga, *Istoria Românilor*, pag. 23—24 și 26.

² O. Densușianu, *Limba noastră ca icoană a vieții culturale în „Vieța nouă“*
l. c. *Cameră* e și el un cuvânt nou, iar *cămară* după cei mai mulți e de obârșie străină.

un *curpător* (*crēpatorium ori *copertorium din cooperio),¹ după o grindă o *frigare* (*frigalis, -em dela frigo) și o *cucurbetă* (cucurbita, -am).

Bucatele (*buccata, -am) erau pregătite țărănește, *fierte* (dela fervo) la *focul* aprins cu *iasca* (esca, -am), în care a sărit o *schinteie* (scintilla, -am) din *piatra* (pētra -am) atinsă de *amnar* (manuarium, mai puțin probabil igniarium), *fripte* (frigēre) pe *frigar*, *grătar* (*gratalis, -em pentru *cratalis din cratis) și *cărbuni* (carbo -onem) ori *coapte* (dela coquo) în *cuptor* (*coctorium) din *lapte* (*lacte(m) din lac), *carne* (*carne(m) pentru caro) sau *pâță* (petia, -am), *făină* sau *făină* (farina) *măcinată* (*machinare în loc de machinari) în *moară* (mōla, -am), *miere* (*mele(m) din mel), *unt* (unctum), *untdelemn*, *untură* (unctura, -am), *unsoare*, *spumă* (spuma -am), *groștior* (din gros = grössus, -a, -um) *zer* (poate serum) și *apă*, la cari se mai adaog și *legume* (legumen) ca *aiu* (alium) sau *usturoiu*, *ceapă* (caepa, -am), ar. *fauă* (faba, -am), *linte* (lens, lentem) ori *mazăre*, cum îi ziceau barbarii băștinași, *curechiu* (colic[u]lus, -um = cauliculus) și *ridichi* (*radic[u]la, -am).

Cele mai dese mâncări le erau: *pânea* (panis, -em) coaptă din *aluatul frământat* (fermentare în *albie* (alveus) sau *căpistere* (capisterium), *turta* (tūrta, -am) sau *coca*, *lăpturile* — *caș* (caseus, -um) făcut cu *chiag* (*clagum din coagulum), *corastă* (*colastra din colostrum), *groștior*, *unt* și celelalte, — cum eră și natural la un popor, care acum în cea mai mare parte trăia din păstorit, după ce a fost silit să se ascundă dinaintea barbarilor în munți, apoi *cârnaful* (*carnaceum), *tocana* (dela *tocco), *meiul* (mīlium), *părincul* (panicum), *păsatul* (pe[n]satum), *papa* (pappa, -am), *moarea* (mūria, -am), *mujdaiul* (mustum de alio), ar. *purintă* (polenta, -am) și poate și *zama* (zema din gr. ζέμα)² cu *tăieței* (dela taiu = taliare). La *ospețe* (hōspitium) — Românii totdeauna au fost bucuroși la *oaspeți* (hōspes, hōspitem) — pe lângă *friptură* (frictura, am) mai făceau și *copturi* (coctura, am) și *plăcinte* (placenta, -am).

Pe lângă acestea mâncau tot felul de *poame* (poma, -*am), ale căror nume mai toate sunt latinești. Dacă se *săturau* (saturare) și le eră *sete* (sītis, -em) *beau* (bībēre) apă *rece* (recens), mai rar *must* (mustum) și *vin* (vinum). Ca să nu le fie *foame* (fames) pe drum, să nu *flământzească* (probabil dela fames ori flamma) sau *ajune* ([j]ejunare) de silă, își luau merinde (merēnda, -am).

Vasele, în cari își țineau și ferbeau bucatele și al căror loc e parte în casă, parte în tindă — uneori chiar și sub *scară* (scala, -am) ori pe vre-o *scândură* (scandula, -am) — erau încă foarte primitive, dar potrivite vieții de păstori și țărani a acelora, cari le întrebuințau și cari le făceau singuri:

¹ *Convorbiri literare*, XLII, pag. 91—92.

² O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, p. 202.

câteva *oale* (olla, -am), *ulcele* și *linguri* (lîngûla), o *albie* sau *căpistere*, un *cușit* (*acutitus ori *cotitus, -um), o *cupă* (cûppa, -am) de *măsurat* (me[n]surare), o *piuă* (*pilla din *pilula, dim. lui pila) de *pisat* (pi[n]sare), o *cadă* (cada, -am), o *bute* (buttis, -em), o *căldare* (caldaria, -am), niște *găleși* (galetta -am), un *cauc* (caucus, -um), o *curcubetă* (curcubita, -am), o *cățue* (*cuatua din cyathus, -um), și o *ciutură* (*cytola, -am).

Nici celelalte instrumente, cari le mai aflăm în casă ori pe lângă casă nu ne arată un grad mai înalt de viață socială, ci ne dovedesc, că am trăit o viață simplă de păstori și țărani — ceea ce se vede și din numele de arbori, plante și animale, cari mai toate sunt latinești — și că afară de *pământ* și *turme* (tûrma, -am) singurele izvoare de traiu ne erau cel mult *pescuitul* (dela *pește* = pîscis, -em) și *vânatul* (venatus, -um dela *venare).

Ca mărturie a celor ce am spus am mai putea lua terminii privitori la *îmbrăcăminte* (dela *im-bracare). *Veșmintele* (vestimentum) sau *bracele* (braca) încă și le făceau singuri *cosându-le* (cosere = consuere) cu *acul* (acus, -um), în care băgau *ață* (acia) și pe care îl împingeau cu *degetarul* (dîgîtare), din *pănură* (*pannûla) de *lână* (lana) ori *pânză* (*pandia dela pandere) de *câneapă* (*canăpa, -am) și *în* (linum), uneori, și poate mai târziu, chiar și de *bumbac* (*bombacum în loc de bombax, -acem) și *mătasă* (mētasa sau mătasa).¹ Pânza și pânura o *șeseau* (têxere) în *teară* (tela, -am) din *urzeala* (dela *urzesc* = ordire) trecută prin *ițe* (licium, licia) și *bătătura* (dela *bat* = battere în loc de batuere) sau *trama* (trama, -am) bătută cu *spată* (spatha, -am), o întindeau cu *tindeica* (tindechea = tendîc [û] la, -am), o măsurau cu *cotul* (cûbitum), *palma* (palma, -am), cu *latul* (latus, -a, -um) mîinii și cu *degetul* (dîgîtus, -um), întocmai cum măsurau locul de pildă cu *piciorul* (*peciölus, sau petiölus, -um) sau *urma* (orma probabil din gr. ὀρμή), și o *tăiau* (taliare) cu *foarfecel* (*forfice [m] din forfex). *Firul* (filum) de ață îl *torceau* (torquere) cu *fusul* (fusus, -um) din *fuiorul* (*fölliolus, -um) legat în *caier* (poate *carium din carere) pe *furcă* (fûrca, -am). Firele toarse sau *tortul* îl *rășchiau* (*rasclare, *ras [i] c [û] lare din rasclum = rastrum) pe *rășchitor*, iar după aceea îl *depâneau* (*depanare din panus) sau *dăpărau* (depîlare) făcându-l *ghem* (*glēmus, -um în loc de glomus, -um). Așa și făceau ei *călțămintele* (calceamentum), *călțunii* (calceo, -onem), *cămeșile* (camisia, -am) cu *mâneci* (mănicea, -am), *guler* (collarium² ori collulum sau collî-

¹ A. Philippide, *Istoria limbii române. I. Principii de limbă*, p. 254. — Dar este mai de crezut, că aceste două materii din urmă, cari presupun anumită măsură de lux, ni le-au dat neamurile streine, cu cari ne-am întâlnit mai târziu. Cf. *Cihac*, o. c. II. p. 33; I. p. 160 și II. p. 674.

² H. Tiktin, o. c. p. 707.

lum¹ și *nasturi* (*nastulum, *nasclum din nassa, după unii din it. *nastro* venit pe cale comercială), *bracele* în înțelesul mai strâns și mai original de «izmene», *brăcirile* (bracile), *brăcinile* (*bracina, -am), *brăciile* (*bracinia, -am), *cîngătorile* (dela cîngere), *cureaua* (corrigia, -am ori *cōrella din corium), *iia* (linea, -am) încrețită în *cute* (cutis, -em), *fașele* (fascia, -am), *frânghiile* (fimbria, -am), **sudariul* (sudarium), *balțul* balteus, -um), *pieptarele* (dela *piept* = pectus), *ițarii* (din licium) și chiar și *căciulele* (*catteula, -am) sau *pălăriile* (*pilearia din pileus,² după Șăineanu disimilat din *părărie, derivat din păr).

Așa eră traiul poporului românesc, simplu, fără pretenții mai înalte, potrivit cu firea sa așezată, care dorește numai să fie slobodă, să iasă afară la *lume* (lumen), să guste aer proaspăt în mijlocul naturii înverzite și subț cerul înstelat. Nici nu petrecea el mult în casă; aceasta nu și-o clădiă decât pentru nopțile reci din timpul *fur.unilor* (fortuna, -am), ploilor (pluvia, -am) îndelungate și al iernii, și atunci se *culcă* (collocare) și *durmiă* (dormire) sus pe *cuptorul* calduț, căci *pat* (πατος) și-a făcut numai mai târziu, după întâlnirea cu Grecii. Se culcă curând, îndatăce se'ntorcea dela câmp și cină. De aceea nici nu-i prea trebuia *lumină* (*lumina, -am din lumen), și dacă totuș câteodată avea nevoie de ea, se îndestulă cu *strălucirea* unui *tăciune* (titio, -onem), cu un *muc* (mucus, -um) de *luminare* (luminare ori luminaria de *ceară* (cera, -am) ori de *său* (sebum), cu o *fach[i]e* (pron. și *face* = fac[ū]la, -am) din coajă de mestecăn ori o *zadă* (daeda, -am) de brad sau *pin* căci *toarțele* (torc[ū]la, -am) le întrebuintă numai la munți și înormântări.

Numai cei mai cu *stare*, cei mai *avuți*, și dacă le mergea bine de tot, se *îmbuibau* (*im-bubiare dela bubia) și se *îngânfa* (gonflare în loc de conflare); unii din ei adevă începeau a se *spălă* (*ex-pel-lavare) cu *săpun* (sapo, -onem, după unii e din sl. sapun ū ori ung. szappan), ca să fie mai *frumoși* (formosus, -a, -um) și mai *mândri* (mundulus, -a, -um),³ femeile lor se găteau cu *inele* (anellus, -um), *mărgele* (margella, -am), *brățări* (brachiale), *cercei* (circellus, -um) și *bete* (*bitta, -am = vitta) *vărgate* (vîrgatus, -a, -um) cu deosebite colori, iar bărbații se *rădeau* (radere) pe *barbă* (barba, -am), își *tundeau* (tondēre) *părul* (pilus, -um) și își *tușinau* (dela *tușine ori *tușină = to[n]sio, -onem) *mustețele* (müstacia = gr. μύσταξ).

Cu toată simplitatea traiului, țăranului român nu i-a lipsit nici când viața sufletească, deși nu ni s'au păstrat date despre ea în nici o carte, fie bună ori rea. Tot ce știm despre această parte a vieții lui, ne spune limba. Are *creier* (c[e]rebēllum) și *mintē*, (mēntem din mens), ca

¹ Const. C. Diculescu, o. c. p. 633 și 656, după alții din ung. gallér.

² Cihac, o. c. I. p. 190.

³ G. Pascu, *Vieța românească*, III. p. 148.

să *cugete* (cogitare) și dacă e *cuminte* și *înțelept* să *înțeleagă* (intelligere), *priceapă* (percipere) și *cunoască* (*connoscere = cognoscere) ce e *bine* și ce e *rău*, și *gură* (gŭla, -am), ca să-și *spună* (exponere) prin *cuvinte* (conventum) sau *vorbe* (vĕrbum?¹ *păsurile* (pe[n]sum). Când din voia *sortii* (sors, sörtem) i s'a întâmplat vr'o *plăcere* (placere) sau *bucurie* (din bucculare² e *ferice* (felix, — icem) și se *desfătează* (*dis — fatare) turnându-și *fericirea* în *viersuri* (vĕrsus, -um) și făcând să răsune locul, casa, codri și câmpiile de un *cântec* (canticum) vesel. Dacă e *trist* (tristus, — a, -um), *supărat* (dela supĕrare) și *sufere* (suffer -*ire) își *alină* (allĕnare) *dorul* (dolus, -um) și *durerea* îngânând strămoșasca *doină* (fie tracică sau dacicul daina, după părerea nemuritorului B. P. Hașdeu, fie latină — dolium — ina —, după părerea D-lui A. Philippide,³ căci mai puțin probabil e, că e slavă, după cum crede Cihac)⁴, care cuprinde în sine tot ce a *simțit* și *simte* (sentire) poporul, de pe ale cărui buze răsună după un preludiv *duios* (*doleosus, -a, -um ori *doliosus, -a, -um din dolium) cântat din *fluer* ori dintr'o «*frunză verde*» — instrumentul, cătră care se îndreaptă cântărețul la începutul *viersului*, — *suferințele* din trecut, «visurile neîmplinite», «durerile, de care moare», *dorințele* și nădejdea de mai bine⁵. Despre întâmplările istorice, faptele mărețe și luptele sale cu dușmanii și cu soarta ne spune Românul în *cântecele* sale *bătrânești* și haiducești. Pe cei morți îi plânge în *bocete* (dela *boace* = *box, *bocem în loc de vox), iar pe Mântuitorul îl așteaptă cu *cântece de stea*. De cei nepricepuți, stângaci și păcătoși își bate joc în *strigăturile* (*strigare dela strix, — igem), spuse în toiul jocului (jocus, — um), mai cu samă la nunți și ospete.

Iarna, când nopțile sunt lungi, le *cășunează* (*casionare din casus ori *occasionare) deosebită plăcere poveștile, snoavele, glumele, păcăliturile și ghicitorile spuse în *șezători* (dela sedere), unde se adună *cu lucrul* (lucrum), la *priveghiuri* (dela pervig[i]lare) spre a sbici puțin lacrimile de pe fața celor întristați, dar și acasă la lumina unui tăciune, care licărește abia. Gândirea lor sboară atunci pe alte tărâmurî, în țări depărtate, la *împărați* (imperator) de deosebite colori, *verzi* (vĕrdis, -e), *roșii* (rōseus, -a, -um) și *galbeni* (galbinus), la *Feti-frumoși*, cari călare pe cai *fără splină* (splen, -enem⁶, pleacă în țara *zinelor* (Diana)

¹ O. v. Densușianu, *Histoire dela langue roumaine*, p. 74.

² P. Papahagi, o. c. p. 211—212; cei mai mulți îl cred albanez (bucuronî, bukurĕ, bucuri).

³ *Viața românească*, I. p. 243.

⁴ O. c. II. p. 98. — Cf. O. v. Densușianu, *Histoire dela langue roumaine*, p. 35, 38 și 292.

⁵ Cf. «Doina» de G. Pascu în *Viața românească*, I. p. 240 și urm., III. pag. 415—422; «Doina» lui G. Coșbuc în *Fire de tort*. București, 1905, p. 40 și urm. și N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I. p. 233.

⁶ După unii mgr. σπλήνα, σπλήν; cf. și sl. splina.

măiestre (magistra), ca să și-o ieie pe una dintre ele de soție, căci așa le-au spus Ursitoarele (dela ὀυῖσσι, nu dela ordine). Pedecile puse în cale de *Marțolea*, sau *Mama pădurii* le delătură cu ajutorul *Sfintelor Luni, Miercuri, Vineri și Duminică*. Uneori spun lucruri *înfiorătoare* despre *strigi* (striga, -am) și *strigoi*, despre *Cățelul* (catellus, -um) *pământului*, despre *Iele* (illae) sau *Dânsele* (de-ipsae) și despre *draci* (draco = gr. δράκων), apoi despre babe, cari știu *farmece* (* pharmăcum), *fac* (facere, de aici *fapt* = factum) *aruncături* (averruncare, ori eruncare,¹ în contra cărora nu este leac decât *descântecetele* (dela * dîs-cantare) de *înturnat* (din tornare) și *desfacerile*.

Ca tabloul despre viața sufletească a poporului românesc pe timpul năvălirilor popoarelor barbare să fie mult-puțin complet, am trebui să mai amintim numai, că deși Românii *știau* (scire) încă de *carte* (charta, -am) și de *scriere* (scribere), deși mai nutriau dorul de-a *învăța* (* [în] vîtiare) și-și păstrară vechiul *cumpăt* (compītus, -um = clas. computus) pentru echilibrul intelectual între împrejurările grele, în cari trăiau, totuș nu știau nici *ceti* (psl. čisti, čitan,) nici *socoti* (bulg. socotiti), deși și-au păstrat *numerii* (numērus, -um) afară de o *sută* (psl. sŭto, dacă nu-i cumva element dacic)², nici n'aveau instrumentele de lipsă la scris, căci *pana* (pīnna, -am) de gâscă numai mai târziu au început să o întrebuințeze spre acest scop. Toate acestea trebuiră să le învețe cu vremea dela neamurile străine, cari se revărsară peste noi.

Fondul de cuvinte latine rămas în limba românească de astăzi ne arată așadară lămurit cum se schimbase viața romană în ostul Europei. Desfăcuți dela o vreme de lumea apusană, rămași izolați în mijlocul popoarelor barbare ne-am pierdut organizația socială și cultura mai înaltă și trăiam o viață simplă de păstori și muncitori ai câmpului. Iată de ce când veniră Slavii, noi ne aflam pe aceeaș treaptă de civilizație cu dâșii, iar dacă ei au trebuit să învețe câte ceva dela noi, apoi și noi am trebuit să ne luăm dela ei multe lucruri, pe cari strămoșii noștri le uitaseră. Cuvinte pentru idei nouă s'au împrumutat și deoparte și de alta, dar, dela o vreme, Traco-Ilirio-Românii au covârșit cu numărul, și astfel Slavii, străbătuți de înrăurirea noastră, s'au contopit cu noi, așa încât, astăzi, abia după trăsăturile feței, culoarea părului și alcătuirea trupului dacă a-i putea să cauți a deosebi pe Românul de origine slav de acela, al cărui strămoș a fost trac sau roman. Elementul traco-iliric vechiu, elementul romanic suprapus și elementul slav infiltrat pe urmă se amestecară cu desăvârșire. *Eră un singur neam, o singură limbă, o singură fire* având datine și așezăminte, care s'au schimbat foarte puțin în felul de a trăi al țărânimii noastre până astăzi. Din toată viața Slavilor, ce au fost în părțile acestea,

¹ Cf. G. Crețu, *Mardarie Cozianul: Lexicon slavo-românesc*, București, 1900, p. 363.

² Cf. Ov. Densușianu, *Histoire dela lanque roumaine*, p. 34, 245 și 275.

au rămas numai cuvinte foarte multe, care au intrat în limba noastră.¹ Dar aceste cuvinte atât ce privește fondul, cât și forma lor au avut un rol foarte mare în dezvoltarea limbii noastre dându-i acesteia o înfățișare deosebită, transformându-o într-o limbă diferită de limbile, ce constituiesc domeniul romanic occidental, căci din secolul al VI-lea încoace, când a început amestecul dintre limba slavă și cea traco-ilirico-latină, aceasta din urmă a fost despărțită de latina occidentală și s'a dezvoltat independent; din dezvoltarea aceasta a apărut prin secolul al XI-lea respective al XIII-lea *limba românească formată definitiv*, așa cum o aflăm și în monumentele literare din secolul al XVI-lea, deoarece influențele străine ulterioare nu i-au schimbat întru nimic țăsătura internă.²

Dupăce împrumuturile unei limbi nu interesează numai lingvistica, ci și istoria, ne vom opri la câteva din nenumăratele elemente slave intrate în limba românească, anume numai la acelea — și nici de-aici nu la toate, — cari sunt mai vechi și cari privesc raporturile sociale, în cari au trăit Românii cu Slavii, și cultura.

Protivnicii (psl. protivŭ, protivŭnikŭ)³ noștri de odinioară fiind oameni pacinici cu *vremea* (psl. vrĕme) se *împrietinesc* (din *prieten* = psl. priateljŭ) cu noi, începe un fel de *dragoste* (psl. dragostŭ) între noi și dânsii, îi *iubim* (psl. ljubiti) și nu ne sfiim să ne *înrudim* (dela sl. ruda) cu ei. Ne alegem *neveste* (psl. nevĕsta)⁴ dintre fetele lor, cari nu odată sunt *maștere* sau *maștihe* (sl. mašteha din mati, mamă) către fiii dela soția de mai nainte. Între ei ne aflăm *cumătri* (psl. kŭmotrŭ), iar unchilor de aici înainte le mai zicem și *nene* (psl. neni). Tot ei ne dau și cele mai bune *doice* (sl. dojka). *Socacii* (psl. socačŭ) lor ne pregătesc mâncări mai multe și poate și mai bune ca mai de mult, *colaci* (psl. kolačŭ), *scoverze* (psl. skovrađa) și *pogace* (psl. pogačŭ) cu *smântână* (sl. *sŭmentana). La pregătirea mâncărilor întrebuințează și *drojdii* (psl. droždije), *ulei* (sl. olĕj) și *oțet* (psl. ocĭtu).

Slavii ne împrumută și *haine* (sl. haljina, halina) de-ale lor: *opincile* (psl. opĭnŭkŭ), *obiiele* (psl. *obĭjalo) și *cojocul* (psl. kožukŭ). Ei ne-au învățat, că la casă e bine să ai *pivniță* (psl. pivŭnica) și *poliți* (psl. polica), *pod* (psl. podŭ) cu *grinzi* (psl. grenda), *prag* (psl. pragŭ) și *pridvor* (psl. pritvorŭ), iar pentru siguranță ferestrele să fie închise cu *zăbrele* (psl. zabralo) și *grădina* (psl. gradina) îngrădită

¹ N. Iorga, *Istoria Românilor*, pag. 26—27 și 28.

² Cf. O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, pag. 286—287 și 346.

³ Pentru etimologiile slave am întrebuințat pe lângă *Histoire dela langue roumaine* de O. Densușianu, care mi-a servit de îndreptar, dicționarele citate ale lui Cihač și Tiktin, apoi *Rumänisches Elementarbuch* a acestuia din urmă, care a apărut în Heidelberg, 1905 și Lazăr Șăineanu: *Dicționar universal al limbei române* ed. II, Craiova 1908.

⁴ D-nul Diculescu (o. c. p. 524—525) propune etimologia latină nebestra, pe care o explică foarte ingenios, dar numai foarte cu greu o putem admite, mai ales dupăce nevĕsta se află pretutindenea în limbile slave.

cu *gard* (psl. gradŭ). Ei ne-au spus, că vitele se țin mai bine în *grajd* (psl. graždī) la *iesle* (psl. jasli), iar porcii se îngrașă mai bine băgați în *coteș* (psl. kotīci). Cu un cuvânt ne învață să fim mai buni *gospodari* (psl. gospodari).

Dupăce uitaserăm multe nume de-ale animalelor și plantelor ori nu le știam, căci nu le văzuserăm înainte de a veni aici, ei ni le explică în limba lor, numindu-ne cu vorbe de-ale lor în cea mare parte și locurile, pe unde se țin și cresc.

În timpul, cât au ținut năvălirile barbare, am început să fim mai mult păstori decât țărani sau muncitori ai câmpului. Urmarea a fost că multe din cele trebuincioase la lucrarea cu folos a pământului ni s'au pierdut. Cu Slavii ne înțelegeam bine și ei ne-au ajutat bucuroși în lipsă. Ne-au dat *toporul* (psl. toporŭ) lângă vechea *săcure* (securis, -im), *dalta* (psl. dlato), poate *ciocanul* (cf. turc. čekān, psl. čekānŭ, bulg. čukan, etc.) apoi *nicovala* (psl. nacovalo), *cleștele* (psl. klěște), *pila* (psl. pila) și *tocila* (točilō) și ne-au învățat să ne facem *plug* (psl. plugŭ) în locul *aratrului*, care se perdeă, *sanie* (psl. sani) iarna în locul carului și *obezi* (psl. obedŭ) la roatele acestuia, *lanțuri* (sl. lāncī) din *verigi* (psl. veriga) de fier, *biciu* (psl. bičī), *bătă* (psl. bŭtŭ) și *jordă* (psl. žrŭdī) să putem mână mai bine, *coasă* (psl. kosa) și *greblă* (psl. greblo, cf. slov. srb. greblje). Lor le plăceau apele și de bunăseamă vor fi fost pescari vestiți, căci dela ei ne-au rămas *undița* (psl. āndica), *leasa* (psl. lěsa), *mreja* (psl. mrěža), *năvodul* (psl. nevodŭ), chiar și *corabia* (psl. korabī), alăturarea de vechiul *sac* (saccus, -um), *rețeaua* (*rētellā, -am din retia, rete) făcută din *laț* (*laceus, -um = laqueus), *naie* (navis, -em) și *luntre* (lynter, -trem).

Pământul sau moșia o măsurăm de aici înainte cu *pogonul* (psl. pogonŭ), vinul cu *vadra* (psl. vĕdro), iar pentru timp mai întrebuițăm și terminii *ceas* (psl. časŭ) *răstimp* (psl. rastānpŭ), *veac* (psl. vĕkŭ), *vreme* (psl. vrĕme), *soroc* (psl. sŭrokŭ), *vârstă* (psl. vrŭsta) și la numele zilelor mai adaugem *Sâmbăta* (psl. sanbota din lat. sabbatum).

Băieșitul face un pas mai departe și pe lângă metalele și substanțele vechi mai scoatem din pământ și *cositor* (psl. kositorŭ = gr. *χαλκοειτός*), *cremene* (psl. kremenī) pentru amnarul care-l aveam, *var* (psl. varŭ) și *oșăl* (psl. očlī), din *topirea* (psl. topiti) căruia ne rămâne *smoala* (psl. smola).

Pe lângă o mulțime de credințe deșarte, *basme* (psl. basnī) și *povești* (psl. povĕstī), cu *duhuri* (psl. duhŭ) rele, *moroi* (psl. mora), *vârcolaci* (psl. vlŭkodlakŭ) și *zmei* (psl. zmij), cari *prilejesc* (psl. priležati) *primejdii* (ps. prĕmeždije), *pacoste* (psl. pakosti) și *năpaste* (psl. napasti) fără *pricină* (psl. pričina) sau *vină* (psl. vina) Feșilor frumoși rămași dela strămoși, Slavii ne-au mai lăsat și o mulțime de cuvinte, cari se rapoartă la cultul creștin și cari s'au suprapus celor de origine latină, cari exprimă noțiunile fundamentale ale religiunii creștine, dovadă, că la început în cele bisericești am atârnat de Roma. Numai începând din veacul

al IX-lea am fost atrași de biserica slavă fundată de Ciril, Metodiu și discipolii lor. Din această epocă ne-au rămas cuvintele: *blagoslovire* (psl. *blagosloviti*), *colindă* (psl. *kolenda* = lat. *calendae*), *Hristos* (psl. *Christos* = gr. *Χριστός*), *iad* (psl. *adŭ*, *jadŭ* = gr. *Ἅιδης*), *icoană* (psl. *icona* = gr. *εἰκών*, *εἰκόνα*), *idol* (psl. *idolŭ* = gr. *εἰδωλον*), *Isus* (psl. *Isus* = gr. *Ἰησοῦς*), *liturghie* (psl. *liturgija* = gr. *λειτουργία*), *maslu* (psl. *maslo*), *molitvă* (psl. *molitva*), *praznic* (psl. *prazdnikŭ*), *raiu* (psl. *raj*), *troiță* (psl. *troica*), *utrenie* (psl. *utrŭnja*), *vecernie* (psl. *večerŭnia*), dovadă, că cultul divin se făcea acum și la noi cu mai multă pompă. Unele din aceste cuvinte au venit la noi din grecește, ba chiar și din latinește, dar prin limba slavă. Uneori ni s'a păstrat și numele latinesc alături de cel slav, așa avem *oltar* (psl. *olŭtarŭ*) și *altar* (lat. *altarium* din *altare*).

Dar nu numai în cele bisericești am învățat dela dânsii, ci și în ale școlii, care totdeauna a fost în strânsă legătură cu biserica. În *școala* (sl. *škola*, care ca și ung. *iskola* = lat. *schola*) lor am învățat să *citim* (psl. *čisti*, *čitan*) scrisoarea, care-și schimbase acum forma și se numia *slovă* (psl. *slovo*). Aceste începuturi de civilizație, cultură literară, organizare bisericească și politică, cu *voevozi* (psl. *vojevoda*), *jupani* (psl. *županŭ*), *cnezi* (psl. *knezi*) și *boieri* (psl. *boljarinŭ*) în frunte, se desăvârșește mai târziu, când între veacul al XI-lea și al XV-lea venim în atingere mai de aproape cu Bulgarii, popor de viță uralo-altaică venit în sfertul al treilea al veacului al VII-lea, cari s'au pierdut între Slavi păstrându-și numai numele, și pentru anumit timp o dinastie, din limba și neamul lor. Dela ei străbat adecă în limba noastră o mulțime de cuvinte, cari se rapoartă la biserică, ierarhia ecleziastică, slujbă, sărbători și deosebite obiecte de lipsă la împlinirea cultului divin, precum *cădelniță* (bulg. ori psl. *kadilnica*), *călugăr* (psl. *kalogerŭ*, *kalugeru* = mgr. *καλογηρος* și *καλόγερος*, dar străbătut în limba românească prin mijlocirea limbii bulgare, cum sunt și altele înșirate mai la vale), *catapeteazmă* (psl. *katapetazma* = gr. *καταπέτασμα*), *crâznic* (krŭstŭnikŭ din psl. krŭstŭ), *crâstelniță* (psl. krŭstilnica), *hram* (psl. *hramŭ*), *mănăstire* (psl. *monastyri* = gr. *μοναστήριον*), *odăjdii* (psl. *odežda*), *patrahir* sau *patrafir* (psl. *petrahilŭ* = gr. *ἐπιτραχήλιον*, ngr. *πιτραχήλι*), *popă* (psl. *popŭ* = lat. *popa*, cf. vgr. *πάπας*), *prapor* (psl. *praporŭ*), *pristol* (psl. *prĕstolŭ*), *protopop* (psl. *protopopŭ* = gr. *πρωτοπάπας*), *Rusalii*, (cuvânt, care poate fi privit de foarte vechiu, dar păstrarea lui *l* înainte de *i* dovedește, că a intrat în limba română numai târziu, deci e mai probabil, că se derivă din psl. *rusalija*, decât din lat. *rosalia*), *schimnic* (psl. *skimŭnikŭ* din pgr. *σχῆμα*), *schit* (psl. *skitŭ* = gr. *σκήτις*, *σκήτη*), *sfită* (psl. *svita*), *stareț* (psl. *starici*), *strana* (psl. *strana*), *țircovnic* (psl. *crŭkŭvinikŭ* din pgr. *κυριακόν*), *vădică* (psl. *vладыка*), *smirnă*, *zmirnă* (psl. *smirŭna*, *zmirŭna* din pgr. *σμύρνα*, *μυρῶνα*). Tot din timpul acesta ne-au rămas și următoarele numiri de cărți bisericești: *cazanie* (psl. *kazanije*), *ceaslov* (psl. *časoslovŭ*) *psaltire* (psl. *psalŭ-*

tyrî = grec. *ψαλτήριον*, precum și *psalm* = psl. psalŭmŭ din grec *ψαλμός*).¹

Organizația politică și-au luat-o Românii pe de-a 'ntregul dela Bulgarii, cu cari împreună alcătuiseră un imperiu, pe lângă unele numiri, cari le aveau dela vechii Slavi. Dela ei ne vine pe lângă numele *craiului* (psl. krali), alături de *vodă* (psl. voda) și *voevod* (psl. vojevoda), cari par mai vechi, cele ale tuturor *sfetnicilor* (psl. sŭvĕtĭnikŭ) acestora: *cinovnic* (psl. ĉinovĭnikŭ), *clucer* (psl. ključari), *ispravnic* (psl. isvĭnikŭ), *paharnic* (psl. paharĭnikŭ, peharĭnikŭ), *postelnic* (psl. po-pravĭnikŭ), *sluĵer* (psl. sluĵari), *vornic* (psl. dvorĭnikŭ) și poate mai târziu *banul* (psl. banŭ = lat. banus), pe care ni l-au putut da însă și Sârbii ori Ungurii. Tot Bulgarii și Sârbii ne-au învățat să aducem și oarecari legi pentru dreptul de proprietate ș. a., cum ne dovedesc cuvintele: *baștină* (srb. baština, bulg. bašta, tată), *pravilă* (psl. pravilo), *uric* (psl. urokŭ ori ung. örök), *zapis* (psl. zapisŭ), ș. a.

Un popor mai mic și care încă a contribuit întru câtva la formarea definitivă a limbii române este cel albanez, rămășițele vechilor Iliri, cu cari nu ne este iertat să-i confundăm. Din contactul cu Albanezii am învățat să rostim *stâng* în loc de **stânc* (stancus, -a, -um), *aprig* în loc de **apric* (apricus, -a, -um) și *vitreg* în loc de **vitrec* (vitricus -a, -um), să zicem «eu *am*» în loc de «eu *au*», să *cruțăm* (alb. kurtsenĭ) pentru *copii* (alb. kopil; v. sl. kopilŭ), să ne facem *vatră* (alb. vatrĕ), unde se vor încălzi la foc *moșii* (alb. mošĕ).² Tot dela ei știm, că oile mor de *câlbează* sau *gâlbează* (alb. kĕlbazĕ, gĕlbazĕ), că, dacă au *căpușe* (alb. kĕpušĕ), nu dau lapte din destul și astfel nu vom avea din ce să *gătim* (alb. gat, gatuan) *brânză* (alb. «blĕndzĕ = stomach»)³ cu chiagul făcut din *rânză* (alb. rĕndĕs) de miel *neîntărcat* (*țarc* = alb. ðark) și tot ei ne-au spus să băgăm de seamă, să învălim bine cașul, căci altcum face *strepezi* (alb. štrep). Ca locuitori de munte Albanezii aveau mai multe capre decât oi și *țapii* (alb. tsap) lor străbăteau prin *bungete* (alb. bunk, bung), *măguri* (alb. magulĕ),⁴ *părae* (alb. pĕrrua) și *gropi* (alb. grĭopĕ) și mâncau *mugurii* (alb. mugullĭ) *copacilor* (alb. k'opatš) și *ghimpii* (alb. ghĭĕmp) spinilor, uneori și *simburi* (alb. ðumbul), iar în mijlocul turmei mergea *măgarul* (alb. magari) încărcat cu *straițele* (alb. straitsĕ) pline cu merinde. Acestea și celelalte câteva cuvinte, cari le mai avem dela Albanezi ne arată, că am trăit împreună o vieță de păstori și că

¹ D-nul George G. Murnu în lucrarea sa *Studiu asupra elementului grec antefanariot în limba română*, București, 1894, consideră de obârșie direct grecească cea mai mare parte din cuvintele amintite, mai ales dacă ele se pot deriva dintr'o rădăcină grecească. Dar cf. O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, p. 361—362.

² P. Papahagi, îl derivă din m a m m a + suf. oș, dacă cumva nu e lat. mesium, o. c. p. 238—239.

³ Const. C. Diculescu, o. c. p. 561—562. Celelalte etimologii albaneze sunt date după O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, p. 352—353.

⁴ P. Papahagi crede, că e lat. magulum, o. c. p. 233—235.

ne-am împrumutat și ajutat *bucuroși* — poate cuvânt albanez și acesta — de câteori aveam lipsă de lucruri și numiri nouă. Se vede, că între ei vor fi fost mulți oamenii urîți, cu *buze* (alb. buzë), mari și cu *gușă* (alb. guşë), căci dela dâșii ne-au rămas și aceste două cuvinte.

Încă înainte de-a avea legături mai strânse cu Bulgarii ne întâlnim cu Ungurii, cari contribuie și ei la primele noastre încercări de a ne schimba traiul¹. Dela Unguri am împrumutat, pe lângă unele numiri de plante și de animale, numele *orașului* (ung. város). Prin ei și prin *Poloni* ne-a venit dela *Sași* vechea administrațiune municipală în frunte cu *părcălahi* (germ. Burggraf, v. germ. purkrâvo, burggrâvo; psl. porkolabŭ; ung. porcoláb, etc.), numiți după moda polonă mai târziu și *hatmani* (pol. hetman din germ. Hauptmann² *șoltuzi* (germ. Schulthesz, v. germ. sculdheiszo; pol. szoltys, soltys; ung. soltész, etc.) și *pârgari* (germ. Bürger, v. germ. burgări, sas. purger; ung. polgár³ căci *târgul* psl. trŭgŭ) în care se făcea de aici înainte *iarmarocul* (germ. Jahrmart; pol. jarmar(e)k, rut. jarmarok, etc.)⁴ deși fără oarecare organizație îl aveam de mai nainte. Aceste nume sunt destul să ne arete câți pași am făcut după secolul al X-lea dincolo de hotarele strâmte, în cari trăiserăm până atunci.

Astfel se întemeiază la noi vieața orășanească. Alături cu ea însă se continuă viața de mai nainte a Românului țaran. Pentru cultura noastră e un moment însemnat atunci. «Orășanul» străin trebuia să se impună, cum eră altcum și natural, deși spre paguba noastră, să-și asimileze cu vremea o parte din «țărani» și să stăpânească peste numărul cel mare al populațiunii de baștină, țăranii rămași și păstorii, cari înșiși păreau străini

¹ Cam în același timp, în care au venit Ungurii, au apărut în țările balcanice *Pecenegi*, popor de viță turcească. Aceștia au fost nimiciți de împăratul bizantin în ultimii ani ai veacului al XI-lea și nu ne-au lăsat nici-o urmă de petrecere lor între noi decât câteva nume de localități, cari ne amintesc acest popor dispărut (*Peceneaga*, *Picineaga*, *Picinegul* în România; *Pecenesca* în Ungaria; *Pečenoge*, *Pečenjevci* în Serbia). În locul Pecenegilor a rămas atotputernic în părțile dunărene un popor foarte asemănător cu dâșii din toate punctele de vedere, *Cumanii*. Aceștia s'au ținut până prin veacul al XIII-lea silind poporul românesc să le deie hrană, îmbrăcăminte și prădându-i ținuturile. Disparând n'au lăsat decât numele județului și râului *Teleorman* (cum. teli + orman = *stultus boscus*, adică «pădure nebună», «codru sălbatic») al orașului *Caracal* (cum. kara + kala, adică «cetate, întăritură — kala = *castrum* — «neagră») capitala județului Romani din România, și *scrumul* (cum. kurum) ca amintire a pustiirilor săvârșite de ei, dacă cumva nu e albanezul Ikrump. v. Ov. Densușianu, *Histoire de la langue romaine*, 379—385.

Tătarii, cu cari ne întâlnim cătră jumătatea veacului al XIII-lea, erau Turci din pustiile Aziei. Influența lor concade în ce privește lexicul cu cea turcească, despre care vom vorbi mai târziu.

² Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* p. 726.

³ Cihac, o. c. p. 520 și 391; cf. Ov. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, p. 374 și N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I. p. 158—198, dar cu deosebire p. 160, 198 și 328.

⁴ Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, p. 749.

față de noii veniți. E starea, care se oglindește în cuvântul *rumân*, care se știe, că în urma pozițiunii privilegiate, pe care și-au luat-o străinii, a ajuns să însemne «rob, șerb, vecin, iobag». «Rumâni» erau «țărani» și «păstorii» cei supuși, îngenunchiați d'înaintea «*boierilor*» (psl. boljarû, boljarinû) și «*nemeșilor*» (ung. nemes) veniți de aiurea.

Polonii ne-au mai dat *stăruirea* (pol. starować) și *tencueala* (pol. tynkować), iar dela Unguri ne-au venit între altele *hotarul* (ung. határ), *răvașul* (ung. rovás), *vama* (ung. vám), și *birul* (ung. bér) apoi *aldămașul* (ung. áldomás), *chizeșul* (ung. kezes) și *făgădueala* (ung. fogadni). Dela *neamul* (ung. nem) unguresc am luat *pilda* (ung. példa) să chemăm *meșteri* (ung. mester) anume, de câte ori voim să *alcătuim* (ung. alkotni) ceva mai de *samă* (ung. szám), *sălaș* (szállás) sau *lăcaș* (ung. lakás) ori alt *fel* (ung. féle) de lucruri, cari sunt împreunate cu *cheltueală* (ung. költeni). Tot el ne-a dat *chibzueala* (ung. képezni) și *sârgul* (ung. szorog) de lipsă că să *hălăduim* (ung. haladni) pe *văgașe* (ung. vágás) nouă și să ajungem la *belșug* (ung. bőség, bővség) și *găzdușag* (ung. gazdaság din gazda), cari toate denotă bogăția și bunăstarea rezultată din începuturile industriei, economiei și mai ales ale comerciului, cari slăbiseră în vremea din urmă, cu toate că odată trebuiră să fie în floare, cum ne arată afară de cuvintele latinești rămase în limbă cu deosebire cele grecești bizantine străbătute la noi prin veacul al VI-lea și al VII-lea.

Atunci începură Românii să *cuteze* (gr. κοτίζω),¹ deși cu *frică* (gr. φόβη), să deie *arvună* (gr. ἀρῶν) și să tragă *folos* (gr. οφελος) sau să *agonisească* (gr. ἀγωνίζω) mai cu *temeiu* (gr. τιμήλιον) din *camătă* (gr. καματος) ori vânzând scump ce-au cumpărat *ieftin* (gr. εὐθηνή), mai cu *samă* dacă eră *proaspăt* (gr. πρόσφατος), să-și câștige anumit *prisos* (gr. περισσός), *lipsindu-se* (din gr. λείπω) chiar pe sine. Din titulatura Bizanțului ni s'a transmis *comisul* (gr. κόμης), *logofătul* (gr. λογοθέτης) și *spătarul* (gr. σπατάριος).

Când elementul predominant slav s'a pierdut cu vremea în cel românesc, pătrunde între Români elementul grec. Cu acesta vine la noi cultura lui. Și Grecii ca și Slavii adecă ne aduc o cultură, cum puteau să ne-o deie mai ales *dascălii* (gr. δάσκαλος) lor. Și că nu eră mică această cultură ne-o dovedește împrejurarea, că dela ei ne-au rămas cele mai multe cuvinte culturale: *catastif* (gr. καταστιχον), *coală* (n. gr. κόλλα din pgr. κόλλα), *condeiu* (mgr. κονδύλι dela pgr. κονδυλιον dimin. lui κόνδυλος), *hârtie* (mgr. χάρτης, χαρτί), *stih* (gr. στίχος), *tipar* (mgr. τυπάριον), *titlă sau titlu* (gr. τίτλος), apoi *filă* (ngr. φύλλον) și *plíc* (ngr. πλίκος), cari sunt mai nouă; *filosof* (gr. φιλόσοφος), *grămătic* (gr. γραμματικόν), *istorie* (ιστορία), *pro-copsire* (gr. προκόπτω, aor. προκοψ), *zugrav* (gr. ζωγράφος), mai târziu *spîțerul* (ngr. σπετζιάρης, σπετζιτέρης din it. speciale), *alifia* (ngr. αλειφή), ș. a.

¹ Elementele grecești următoare sunt date după O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, p. 357—360 și o. c. ale lui G. Murnu, Cihac și Tiktin.

Influența Grecilor însă se resfrânge mai ales asupra terminologiei religioase, căci dela ei ne-au venit rangurile înalte din *ierarhia* (ierarh = gr. *ιεράρχης*; psl. ierarh ū) bisericească, *arhieriei* (gr. *ἀρχιερεὺς*), *arhimandriții* (gr. *ἀρχιμανδρίτης*; psl. ar ūhimandrit ū), *clirosul* sau *clirul* (gr. *κλήρος*), *egumenii* (gr. *ἡγουμένος*), *episcopii* (gr. *ἐπίσκοπος*; psl. episcop ū, episcop ū), *ex-arhii* (gr. *ἐξαρχος*; psl. erar ūh ū), *ieromonahii* (gr. *ιερομοναχος*; psl. ijeromonah ū), *mitropoliții* (gr. *μητροπολίτης*; sl. mitropolit ū), *patriarhii* (gr. *πατριάρχης*, sl. patriarh ū), cu *schiptru* (gr. *σκήπτρον*, chiar și *sihastrii* (gr. *ἡσυχαστής*, *ἡσυχάστρια*) cu *rasa* (gr. *ῥάσος*), ș. a., din cari pe unii ni i-au putut aduce și Slavii. Cu un cuvânt Grecii ne-au lăsat în cea mai mare parte *chivernisirea* (gr. *κοβερνω*, aor. *κυβερνησ-*) bisericească, *evlavia* (gr. *εὐλάβεια*) și *mângăierea* (din gr. *μάγανον*), apoi o mulțime de lucruri, cărți și datini din biserică.¹ Tot ei ne-au *hărăzit* (gr. *χαρίζω*) însă și o bună parte din *patimi* (gr. *πάθημα*), *urgia* (gr. *οὐργή*), *trufia* (gr. *τρουφή*), iar prin Slavi *pizma* (psl. pizma) din gr. *πείσμα*), care naște *zizanie* (psl. zizanie din gr. *ζίζανιον*) între prieteni și aduce *pedeapsa* (psl. pedepsa din gr. *παίδεσις*) lui D-zeu asupra celui ce o nutrește.

Cu Grecii cultura noastră capătă un caracter oriental și când influența lor vine să se încrucișeze cu cea turcească, caracterul acesta se accentuează și mai mult. Această a doua — dacă luăm în considerare și pe cea exercitată asupra latinei vulgare, — a treia influență grecească, care a început să se manifesteze de prin secolul al XVI-lea și a ajuns punctul culminant de dezvoltare în secolul al XVIII-lea, vremea stăpânirii fanariote, s'a exercitat numai asupra Românilor din principate și mai mult asupra claselor boierești și asupra clerului înalt și aproape de loc asupra masei celei mari a populațiunii. A vorbi grecește devenise un fel de modă în secolul al XVIII-lea, dar odată cu disparițiunea Fanarioților au dispărut pe încetul și cuvintele grecești introduse de dânsii.

Popoarele, cu cari am venit în atingere până acum, aveau aproape aceleași datini, aceeaș credință, pe care o aveam și noi, de aceea înrăurirea lor se simțește în toate manifestările vieții religioase, sociale și intelectuale. Când ne întâlnim însă cu Turcii, venim în atingere cu un popor străin nu numai în ce privește religiunea și limba, ci și datinile și aspirațiunile. Limba românească ne va reoglindi acum o influență cu totul deosebită de celea amintite până aici. Această influență a lăsat numai câteva cuvinte cunoscute de toți Românii, ea a fost însă mare în Principate pe timpul dominațiunii turcești, dar s'a redus mult odată cu încetarea aceleia. Prin urmare, ca să ne putem face o idee cât de cât clară despre mărimea ei, nu ne putem opri la cele câteva cuvinte cunoscute de toți Românii, ci trebuie să ne servească de îndreptar tocmai aceea parte a limbii românești, care a suferit înrăurirea cea mai mare.

Locuința țărănească, vechea casă, are de aici înainte afară de *beciu* (poate turc. beç¹) un *ciardac* (turc. čardak) și un *hambar* (turc. [h]ambar).

¹ v. și A. D. Xenopol, o. c. pag. 425.

Casele din orașe sunt clădite de zidari străini și după moda orientală; au mai multe *odăi* (turc. oda; bulg. srb. [h] odaia) sau *chilii* (psl. kelija; gr. κελίον, ngr. κελλί) zidite din *cărămidă* (ngr. κεραμίδα) grecească și podite jos cu *dușumea* (turc. düşemè), iar deasupra cu *tavan* (turc. tavan), apoi *iatacuri* (turc. yatak) și deosebite *acareturi* (turc. 'akaret). Lumina soarelui pătrunde în casă prin *giamuri* (turc. gîam); noaptea luminează *fitilul* (turc. fitil) din opaiț, care se aprinde cu *chibrituri* (turc. kibrit). Mulțimea lucrurilor casei poartă numele de *calabalâc* (turc. kalabalyk); așa sunt *saltelele* (turc. selté; ngr. σελτέε), *ciarșafurile* (turc. čaršaf) *cergele* (turc. čerga), cu cari se așterne patul, *mușamaui* (turc. mušamm (b)a) de acoperit masa, la cei mai *chiaburi* (turc. kiabir) *divanul* (turc. divan), *perdelele* (turc. perdè; ngr. περδέε), ș. a. Mâncările încă încep să ne fie orientale. Celor mai mulți din noi le place *ciorba* (turc. čorba) pregătită în deosebite chipuri, *păstrama* (turc. pastyrma; bulg. szb. pastrama; ngr. παστουρμάς (παστραμάς), *ghiveciul* (turc. gûveč), apoi *zarzavaturile* (turc. zarzavat), mai ales *pătlașelele* (turc. patlygîan), ș. a. Se mai adaugă apoi *cașcavalul* (turc. kaškaval) și *iaurtul* (turc. yolg[ur]) pregătit de *ciobani* (turc. čoban; cf. bulg., srb., alb., etc.) deosebite fructe, ca *bostani* (turc. bostan) fierți, mai rar copti, *dovleci* (turc. devlek), *harbuj* (turc. harbuz) și *caise* (turc. kaisi). Dintre vasele de bucătărie ale Turcilor am luat câteva, a căror lipsă am simțit-o. Numele unora din ele sunt cunoscute aproape la toți Românii; așa este *ciunul* (turc. čuyen), *covata* (cf. turc. kavata, kuvata, alb. govată (lat. gavata), it. cavata), *cazanul* (turc. cazan), *tipsia* (turc. tepsi) numită și *tavă* (turc. tava), chiar și *farfuriile* (turc. farfuri), ș. a. Unele din acestea sunt făcute din *tinichea* (turc. tenekè). E interesant, că *rachiul* (turc. raki) și *cheful* (turc. kef), precum și alți termeni privitori la beție și petrecere, ne-au rămas dela poporul turcesc, căruia religiunea îi oprește beuturile alcoolice. Tot Turcii ne-au dat *tutunul* (turc. tütün) sau *tabacul* (turc. tabbak) și *luleaua* (turc. lülè).

Ni s'a păstrat și o mare parte din bogatele haine turcești, cari împodobiau garderoba boierilor și cocoanelor din trecut. Dupăce adecă fură fala boierilor și a cocoanelor, se abătură pe rând la preoți și haiduci, la lăutari și țigani, trecând astfel prin toate gradele ierarhiei sociale, până ce se opriră mai statornic în coliba țaranului. Așa ne-a rămas *sumanul* (turc. sukman; rus. sukmanî) cu deosebitele sale numiri — *anteriu* (turc. anteri), *dulamă* (turc. dolamà), *ghebă* (cf. turc. kebè), *ipângea* (turc. yapungîa), *zăbun* (turc. zebun), etc. — *cioarecii* (turc. čaryk), *șalul* (turc. šal), apoi *șalvarii* (turc. šalvar) țaranilor și *fotele* (turc. fotà) și *fustele* (din turc. festan prin ngr. φουστάνι) țărancelor din Țara ro-

¹ Etimologiile turcești sunt date după Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*. I. Introducerea, II și III, Vocabularul (1. vorbe populare, 2. vorbe istorice). București. 1909; *Dicționarul univ.* ed. II-a și Dr. H. Tiktin: *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*.

mânească, *năframa* sau *marama* (turc. ma h, ra ma) numită în unele părți și *basma* (turc. basma), *boccea* (turc. bogča) *testemel* (turc. testemel), *tulpan* (turc. tulbent prin ngr. τουλπάνι), ș. a. Turcești sunt și *ciorapii* (turc. čorab) și *papucii* (turc. papuč) — în Moldova mai aflăm numirea de *iminei* (turc. yemeni), iar în Muntenia pe cea de *fileri* (turc. filer) — surtucarilor. Luxul oriental se mai oglindește și în număroasele numiri de stofe și materii aduse de Turci, căci până la întâlnirea cu ei Românii nu știau de *abâ* (turc. aba), *atlaz* (turc. atlaz), *catifea* (turc. kadifè), ș. a.

Despotismul oriental a rămas stereotipat în număroasele dări, cu cari au fost împovărate Principatele românești în diferite rânduri și dintre cari unele au rămas până astăzi neșterse din mintea țăranului, ca *haraciul* (turc. harač), *bairamlâcul* (turc. bairamlyk), *beilicul* (turc. beylik), *zahereaua* (turc. zahirè; ngr. ζαχεςέ, cf. și bulg., srb.) *cheresteaua* (turc. kereste) și celelalte. Înșirarea lor este o istorie în miniatură a *talazurilor* (turc. talaz din gr. ὀάλασσα) de suferințe și *belele* (turc. bela) din trecutul poporului românesc din acele părți.

Pe lângă mai multe meșteșuguri, meșteșugari, ale căror nume se sfârșesc de obicei în — *giu*, și *calfe* (turc. kalfa), Turcii ne-au mai lăsat și termini privitori la negoț. Cei din Țara românească nu pot să vândă și să cumpere, dacă n'au *parale* (turc. para); apoi — ca să amintim numai terminii cei mai cunoscuți — marfa o măsurăm cu toții cu *cântarul* (turc. kantar; cf. ngr. κανταρι, apoi bulg., srb. kantar), iar mai de mult o măsuram și cu *ocaia* (turc. oka; cf. ngr. ὀκιά, apoi bulg., srb., pol., alb. oka).

Terminii de obârșie turcească aparținători sferei militare și juridice ne-au dispărut în cea mai mare parte. Sunt însă câțiva, cari au rămas aproape la toți Românii, cum e *alaiul* (turc. alây) caracteristic pompei și paradei orientale, *leafa* (turc. 'ölefe), *tainul* (turc. ta'yin), mai multe nume de ostași, ranguri militare turcești și arme, dintre cari *paloșul* (turc. palioş, curd. paloş; cf. srb. paloš, ung. pallos) și *buzduganul* (turc. buzdugan) e cunoscut tuturor, probabil mulțămită poveștilor atât de plăcute popoarelor răsăritene, cari ne duc pe aripile fantaziei chiar și pe alte *tărâmuri* (turc. tarym).

Afară de deosebitele *soiuri* (turc. soy) de *buclucuri* (turc. bokluk) ei ne-au lăsat și *călăuzul* (turc. kalauz), care poate să ne scoată din ele, ca și *fănarul* (turc. fanar, fenar; ngr. φανάρι), care ne îndreaptă prin întunerecul nopții, *ciomagul* (turc. čomak), soful de drum, și *gârbaciul* (turc. kirbač), ca să dăm *zor* (turc. zor) cailor.

Și ca icoana, ce ne-am putea-o face despre legăturile poporului român cu Turcii, să fie cât decăt completă, amintim, că cuvintele: *temenea* (turc. temenna); *dandana* (turc. tantana), *haz* (turc. hazz), *haram* (turc. haram), *palavără* (turc. palavra), *suliman* (turc. sülümen), *chindie* (turc. ikindi), *tărăboiu* (din turc. tarab; cf. bulg., srb. taraba), *toiu* (turc. toy), *marafet* (turc. ma'rifet), *moft* (turc. müft), *cusur* (turc. kusur), *be-*

rechet (turc. bereket), *habar* (turc. habar), *hac* (turc. hac), *hatâr* (turc. hatyr), *dambla* (turc. damla), *chel* (turc. kel), *chior* (turc. kior), *peltic* (turc. peltek, cf. bulg. peltek, ngr. πελτέκης), *murdar* (turc. murdar) *avan* (turc. havan), *duşman* (turc. duşman = gr. δυσμένης), *hain* (turc. hayin), *şiret* (turc. şirret), *fudul* (turc. fudul), *derbedeu* (turc. derbeder) *barem* (turc. barim, cf. şi bulg., srb. barem şi barim), *bre!* (turc. bre) *giaba* (turc. gıabba, cf. bulg., srb. gıaba, ngr. τζιάµπα), *haide!* (turc. hâyde), *tiptil* (turc. tebtıl), ş. a., cari trăesc şi vor mai *dăinuî* (turc. dayannak) în cea mai mare parte în limba românească, sunt de obârşie turceşti.

Ar rămâne să ne oprim puţin şi asupra influenţei *ruseşti*, *franceze* şi *germane*. Dupăce însă aceste influenţe au apărut mai intensiv abia în secolul al XIX-lea încă n'au prins rădăcini destul de adânci, nu s'au fixat, ca să le putem considera din punct de vedere istoric.

Astfel ne-am fi apropiat de sfârşitul studiului nostru, care are cât se poate de puţine pretenţii. Nu e decât o scurtă *istorie* mai ales *socială* şi *culturală*, a poporului românesc sprijinită numai pe dovezi scoase din *limbă*, un fel resumat al istoriei poporului românesc în istoria limbii lui spus pe baza izvoarelor celor mai bune într'o formă, care să nu obosească nici pe cetitorii mai puţin iniţiaţi în studiul limbii româneşti. Tocmai de aceea, departe de a fi complet şi de a da lămuriri la singuraticile amănunte, se mărgineşte numai la lucrurile cele mai de frunte şi la rezultatele cele mai nouă şi mai sigure ale lingvisticei şi istoriei culese destul de anevoios de ici şi colo, căci nu avem nici acum şi poate ne va lipsi încă mult timp izvorul cel mai însemnat la prelucrarea temelor de natura acesteia, un dicţionar etimologic românesc complet şi pregătit pe baza celor mai nouă studii lingvistice, de mult şi — putem zice — de mulţi promisul «*Etymologicum Magnum*», mulţămită relei înţelegeri şi vivacităţilor, cari «par a fi o specialitate a filologilor» noştri¹ şi cari nu s'au restrâns numai între marginile revistelor noastre, ci au străbătut şi în cele străine, de pildă în anul 1907 (XXXI) al revistei *Zeitschrift für romanische Philologie*, deşi — ca să zicem cu poetul *Vlăhuţă* (*File rup'e*, Bucureşti, 1909, p. 118) — «ce frumos şi moralizător spectacol ar fi pentru noi», scumpii noştri filologi, «să vă vedem uniţi, lucrând c'o întrecere de camarazi, nu de vrăjmaşi, la deşteptarea neamului nostru; ni s'ar părea că sunteţi mai mari; şi v'am admira mai mult; energia voastră ni-i scumpă, şi noi suferim când cheltuiţi din ea pe înveninări şi pasiuni de rând», căci «sunteţi așa de puţini, acei cari v'aţi deosebit din gloata noastră» şi «suntem noi în stare să admirăm cât de mulţi aleşi, numai să fie».

¹ T. Maiorescu, *Critice*, ed. «Minerva», 1908, vol. III, p. 38—40. — Din Dicţionarul limbei române *intocmit şi publicat după îndemnul şi cu cheltuiala Majestăţii Sale Regelui Carol I*, redactat de Sextil Puşcariu în colaborare cu Rădulescu-Pogoneanu, Găluşcă şi Lacea abia au apărut 3 fascicule din volumul I (1907—1909), așa că deşi l-am avut la mână, nu l-am putut întrebuinţa, mai ales dupăce mi trebuiau numai etimologiile cuvintelor celor mai cunoscute.

N'am avut nici scopul să arătăm bogăția cuvintelor românești de obârșie latină față de cele străine, valoarea de circulațiune și puterea de viață a aceloră față de acestea, și apoi să conchidem la fizionomia limbii românești. S'a făcut acest lucru în deosebite chipuri de cătră oamenii cei mai competenți ai neamului nostru.¹ Dacă și în studiul nostru sunt așezate elementele streine oareșcum în față cu cele latinești, este fiindcă din asămănarea lor voiam să tragem anumite concluziuni privitoare la trecutul cultural și social al poporului românesc. Împrumuturile între limbile învecinate sunt o necesitate etnică, iar istoricul progresului popoarelor poate scoate din așezarea lor peste elementele de baștină rezultate foarte însemnate. Cu vorba străină adecă se împrumută de obicei și noțiunea corespunzătoare, prin urmare cernerea și clasificarea elementelor străine dintr'o limbă ne pot da lămuriri prețioase privitoare la momentele culturale introduse din afară la poporul, care o vorbește². «Viel Fremdwörter, viel Kulturverkehr; viel entlehnt, viel gelernt; eine reiche Geschichte, eine an mannigfachem Gute reiche Sprache».³

Năsăud, în Februarie 1909.

Dr. Nicolae Drăganu,
prof. gimn.

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ.

Contribuțiune la Flora României.

Din punct de vedere floristic, România e una din cele mai bine studiate țări ale Europei răsăritene. Cu flora ei s'au ocupat îndeosebi: regretatul botanist *D. Brândza*, academicianul *D. Grecescu*, apoi prof. univ. *M. Vlădescu*, *A. Procopian*, *Z. Panțu*, *S. Radian* și *E. Teodorescu*.

Fiind însă teritorul României binișor întins, și flora ei bogată, nu-i mirare, că excursiunile botanice făcute pe teritorul ei, și azi sunt împreunate cu rezultate frumoase.

În 1906 am făcut acolo și eu două excursiuni, una în Aprilie — cercetând localitățile: *Sinaia*, *Câmpina*, *Focșani*, *Târgu-Ocna* și *Palanca*; iar a doua în Iulie, când am parcurs colosul munților *Bucegi*.

Rezultatele acestor excursiuni le-am cuprins în următoarele:

Musci frondosi.⁴

Dicranum scoparium (L) Hedw.

D. longifolium Ehrh; pe stânci: *Sinaia*, *Palanca*.

Fissidiens adianthoides Hedw.

Ceratodon purpureus (L) Brid.

¹ Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*, București, 1886—1893 (3 volume, A. — *Bărbat*), I. p. XLVI—LVIII; *Viața nouă*, III, p. 115—116.

² Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturai române*, I. p XXXVII.

³ Hehn, *Italien*, p. 211, v. la Șăineanu, ibid.

⁴ O parte însemnată din *Muscineele* acestei lucrări sunt ubiquiste; de aceea localitatea specială numai la cele mai rari am indicat-o. Cele fără localitate specială, au fost colectate în diferite locuri, cu ocaziunea excursiunii prime.

- Acaulon muticum* (Schreb) C. Müll., pe pământ, Câmpina, Focșani.
A. triquetrum (Spruce) C. Müll., în localitățile de mai nainte.
Pottia truncatula L. Lindb.
P. intermedia (Turn) Fühnr.
Tartella tortuosa (L) Limpr.
Didymodon brevifolius (Dicks), pe stânci umede, Sinaia.
Barbula ungviculata (Huds) Hedw.
Tortula muralis (L) Hedw.
T. subulata (L) Hedw.
T. ruralis (L) Ehrh.
T. papillosa Wills., pe sălci, Palanca, T.-Ocna.
Grimmia commutata Hüb., pe stânci, Palanca, T.-Ocna.
Gr. pulvinata (L) Sm.
Gr. apocarpa Hedw.
Racomitrium canescens (Fimm) Brid., pe pământ, la margini de păduri, Palanca.
Hedwigia albicans (Web) Ehrh. var. *leucophaea* Br. eur. și var. *viridis* Br. eur., pe stânci, T.-Ocna.
Ulota crispa (L) Brid.
Orthotrichum anomalum Hedw.
O. saxatile Schimp., pe stânci calcare, Sinaia.
O. affine Scrad.
O. rupestre, *Schleich.*, pe stânci calcare, Furnica.
O. speciosum M. ab. E.
Georgia pellucida (L) Rabenh., pe putregaiu, Palanca.
Eucalypta contorta (Wolf.) Lindb. University Library Cluj
Leptobryum piriforme (L) Schimp., pe pământ umbros, Palanca.
Bryum coespitilium L.
Br. cuspidatum Schimp.
Br. capillare L.
Br. argenteum L.
Webera elongata (Hedw) Schwägr.
W. nutans (Schreb) Hedw.
Mnium undulatum (L) Weis.
Mn. cuspidatum (L) Leyss.
Mn. punctatum (L) Hedw.
Mn. rostratum Schrad., pe putregaiu: Sinaia.
Mn. affine Blaud., pe pământ: Palanca.
Bartramia ithyphylla Brid., pe stânci: Furnica (Bucegi).
B. Halleriana Hedw., pe stânci: Sinaia valea Peleşului.
Catharinea undulata (L) Wet. M.
C. Hausknechtii (Jur et Milde) Broth., pe pământ: Câmpina.
Pogonatum aloides (Hedw.) P. Beauv.
Polytrichum commune L.
Buxbaumia foliosa L., pe putregaiu, în pădure de brazi: Palanca.
Fontinalis antipyretica L.
Leucodon sciuroides (L) Schwägr.
Neckera pennata (L) Hedw.
N. complanata (L) Hüb.
N. crispa L.
Homalia trichomanoides (Schreb) Br. eur.
Leskea catenulata (Brid) Mill.
Anomodon viticulosus (L) H. et Tayl.
A. attenuatus (Schreb) Hüb.

Thuidium recognitum (Hedw) Lindb.
Th. abietinum (L) Br. eur.
Th. delicatulum (L) Mitt. pe tulpinele arborilor: T. Ocna.
Pylaisia polyantha (Schreb) Br. eur.
Isothecium, viviparum (Neck) Lindb.
Homalothecium sericeum (L) Br. eur.
Camptothecium lutescens (Huds) Br. eur.
Brachytecium velutinum (L) Br. eur.
Br. populeum (Hedw) Br. eur.
Br. talebrosum (Hoffm) Br. eur.
Eurhynchium striatum (Schreb) Schimp.
Plagiothecium repens (Huds) Br. eur.
P. silvaticum (Huds) Br. eur.
P. denticulatum (L) Br. eur.
Amblystegium serpens (L) Br. eur.
Hypnum aduncum Hedw.
H. uncinatum Hedw.
H. incurvatum Schrad., pe stânci: Sinaia.
Ptilium crista-castrensis (L) De Not.
Stereodon cupressiforme (L) Brid.
S. reptilis (Rich) Mitt.
Hylocomium triquetrum (L) Br. eur.
H. squarrosum (L) Br. eur.

Pteridophyta.

Aspidium Braunii Spenn., In munții Prahovei la Sinaia.
A. lobatum (Huds) Sw., In munții Prahovei la Sinaia.

Angiospermae.

Milium effusum L., Sinaia pe malurile Peleşului.
Phleum commutatum Gaud., Sinaia în Poiana stâniei.
Deschampsia flexuosa (L.), Prin pășunile muntelui Furnica.
D. montana (L.), Prin pășunile muntelui Furnica.
D. alpina (Hoppe), Pe Jipi mici.
D. caespitosa (L.), Prin pășunile muntelui Furnica.
C. flavescens Brügge, Prin pășunile muntelui Furnica.
Sesleria rigida (Heuff), Sinaia la St. Ana.
S. gracilis Schur., rhizomate repente). Sinaia la St. Ana.
S. Bielzii Schur., Pe Jipi mici.
S. Bielzii Schur. f. alpina. Pe Caraiman.
Koeleria transsilvanica Schur., Sinaia în Poiana stâniei.
Dactylis glomerata (L.), Sinaia în cursul Peleşului.
 f. *pendula* (Dum.), Sinaia în cursul Peleşului.
Poa alpina (L.), Sinaia pe drumul ce duce către Poiana stâniei.
P. vivipara (L.), Pe Caraiman.
P. Chaixii Vill., Sinaia pe drumul ce duce către Poiana stâniei. Din România până acum nu e indicată.
P. hybrida (Gaud.), In localitatea precedentă. Grecescu in «Conspect. fl. rom». p. 621 indică aceasta specie la Peatra-mare, pe lătura dinspre valea Timișului în Transilvania. Prin urmare din România până acum nu e cunoscută.
Poa angustifolia (L.), Tot acolo.

P. nemoralis (L.), β) *flaccida* Grecescu. Sinaia în cursul râului de munte Peleş.

P. montana (Gaud.), Sinaia în Poiana stânii.

Festuca Porcii Hack. (Determinată de Dr. Degen). În locuri stâncoase în reg. subalpină și alpină. Bucegi în valea Caraimanului. Descoperirea acestei rare specii în masivul Bucegilor — după observarea făcută de renumitul botanic *Dr. A. de Degen* — e de mare importanță fitogeografică.

F. Supina Schur., Pe Jipi mici și mari.

F. supina Schur. f. *brachyphylla* Deg. Thaisz. Flatt., (foliis culmo multo brevioribus): Pe Jipi mici și mari. Din România până acum nu e indicată.

F. fallax Thuill., Sinaia în Poiana stânii.

F. aureo-flava (Schur.), Pe drumul ce duce către Peatra arsă. Din România până acum nu e indicată.

Carex curvula All., În valea Caraimanului.

C. echinata Murr., Pe drumul ce duce către Peatra arsă.

C. cariophyllea Lat., Prin pășunile Câmpinei.

C. montana Lat., Prin pășunile Câmpinei.

Gagea minima (L) R. $\times$ Sch., Focșani în Dumbravă.

Crocus Heuffelianus Herb.' Sinaia pe malurile Peleşului.

Dianthus tenuifolius Schur., Pe Jipi mici.

D. gelidus Schott. Pe Jipi mari.

Observ aici, ca *Dianthus gelidus* Schott, aflat în localitatea amintită mai sus, seamănă foarte mult *Dianthus Freynii* Vandas, — colectat de mine în munții Hercegovinei (*Corsnica* și *Coritnița* planina) — cu care îl și identific. Așa se vede că botanicul Vandas pe *Dianthus*-sul numit de dânsul Freynii — colectat în munții Peninsulei Balcanice — l'a uitat să-l confrunteze cu specia deja cunoscută din Carpații nostri sudici, numită *Dianthus gelidus* Schott. și așa l'au descris din nou. Prin urmare *Dianthus Freynii* Vandas nu e altceva decât *Dianthus gelidus* Schott al nostru care crește și în Peninsula Balcanică. La tema aceasta voi mai reveni.

Cerastium fontanum Baumg., Sinaia în Poiana stânii.

C. ciliatum W x K., Sinaia în Poiana stânii.

C. Lerchenfeldianum Schur., Sinaia în Poiana stânii.

C. alpinum L., Pe Jipi mici și mari.

C. lanatum Lam., Pe Caraiman.

Alsine banatica Heuff., Pe drumul ce duce către Peatra arsă.

A. recurva (All) Wahlbg., Pe Jipi mici și mari.

A. multicaulis L., Pe Jipi mici și mari.

A. rotundifolia M. Bieb. Pe Caraiman. Până acum aceasta specie a fost cunoscută sub numele de *Arenaria transsilvanica* Simk. Caracterele ce le întemeiază Simonkai pe forma și perositatea frunzelor, nu sunt statornice, nici suficiente, pentru de a o separa de *A. rotundifolia* M. B.

Helleborus Baumgartenii Kov., Sinaia pe malurile Peleşului.

Ranunculus testiculatus Cr., Focșani pe malurile păraului Gârla. Măreșești.

R. Breynius Cr., Pe Jipi mici.

Corydalis Marschallana Pers., Focșani în Dumbravă.

C. slivenensis Velen., Focșani în Dumbravă. Aceasta specie rară e descrisă de Velonovsky în Flora Bulgariei p. 20 Aici să notează că în foi e analoagă cu *Corydalis Marschalliana* Pers, însă diferă de aceasta pre lângă alte caractere și prin bracteele digitat partite.

Din România până acum nu e indicată.

Draba Aizoon Wahlb., Pe Caraiman.

D. Kotschyi Stur., Pe Caraiman.

D. fladnitzensis Wulf., Pe Caraiman. Din România până acum nu e indicată.

Alyssum desertorum Stapf., Focșani pe malurile Gârlei.

Saxifraga cultrata S. N. K., Sinaia pe malurile Peleşului.

S. cuneifolia L., Pe drumul ce duce către Peatră arsă.

Genista oligosperma Andrae., Pe Jipi mari.

Linum extraaxillare Kit., Pe Jipi mari.

Viola alpina Jacq., Pe Jipi mici.

V. alba Bess., Câmpina în pădurea Prințului.

V. austriaca Kern., Câmpina în pădurea Prințului.

V. Kalsburgensis Wiesb., Din România până acum nu e indicată.

Daphne Blagayana Freyer.

Explicările referitoare la extensiunea geografică a acestei plante rari, ni le dă Derganc Leo. După dânsul *Daphnanthes* C. A. Mey, secțiunea *Daphne*, subsecțiunea *Collinae* Keissl de care se ține și *Daphne Blagayana* Freyer, sunt de origine din Azia mică. Subsecțiunea: *Callinae* Keissl (secția *Daphne*) ajungând și în peninzula Balcanică, aci sub influința referințelor climatice deosebite, precum și a referințelor de sol s'a dezvoltat în o specie deosebită de speciile sale înrudite, s'a dezvoltat adecă *Daphne Blagayana*. Deci locul de naștere al acestei plante particulare e peninsula Balcanică, de unde s'a răspândit în două direcțiuni, și anume: spre nord-vest în Bosnia, în partea sudică a Croației și Stiriei până în Carniolia, și spre nordost preste Balcani în Carpații sudici. În locul ultim am aflat-o și eu în partea dinspre România. În România e cunoscută până acum din următoarele locuri: în Becegi lângă St. Ana, nu departe de Sinaia (W. Knechtel); în Muntele Cozia (Grecescu).

Eu am aflat-o și colectat-o în stare neînflorită în următoarele locuri: 1. În munții Prahovei: în partea sudică a muntelui Furnica. 2. În valea Jaloșiței pe drumul ce duce către schitul Peșterei. Am văzut-o mai departe și în locul amintit de W. Knechtel, nu departe de St. Ana în o depărtare cam de 10 pași.

Locurile susamintite, în cari se află *Daphne Blagayana* Freyer., toate sunt pe piatră de calcar. Ce privește plantele soațe ale sale, se deosebește foarte de celea din Ardeal și se potrivește mai mult cu cele din Macedonia (ceace este în strânsă legătură cu referințele de extensiune).

Pe Furnica și în valea Jaloșiței (9 April) am aflat-o în societatea următoarelor plante: *Scilla bifolia*, *Anemone nemorosa*, *Primula officinalis*, *Dentaria glandulosa*. În Sinaia lângă St. Ana pre lângă plantele susamintite mai eră și *Sesleria rigida*, *S. gracilis* Schur. În locul din urmă pe o stâncă de var inaccesibilă am văzut și 1—2 boboci, din cari putem face deducțiune cu privire la timpul său de înflorire, acest timp în România cu siguranța e cam prin jumătatea primă a lui Aprilie.

În fine fie-mi permis și cu asta ocaziune a recomandă aceasta floare interesantă îngrijirii direcțiunii silvanale reg. române, rugându-o ca locurile susamintite — și dacă nu toate, cel puțin pe celea mai acomodate — să

binevoiască ale îngrădi. Foarte potrivit, atât după situația cât și după poziția sa apropiată, ar fi locul de lângă St. Ana.

Îngrădirea acestei plante rari ar contribui mult la puterea atractivă a Sinaiei, pe care bunul D-zeu a înzestrat-o și cu aceea, că a lăsat să crească aproape de ea, acest unicum al Carpaților sudici.

Chaerophyllum aureum L., Sinaia în cursul Peșului.

Meum Mutellina Gaertn., Pe Jipi mari.

Bupleurum diversifolium Roch., Sinaia în Poiana stânii.

Primula longiflora All., Pe Jipi mici. E rară.

P. carpatica, Grieseb-Schenk., Pe drumul ce duce către Peatra arsă.

P. Columnae Ten., Tot acolo.

Androsace lactea L., Pe Caraiman.

A. obtusifolia All., Colectată de Dr. A. de Degen la Omul aproape de frontiera României.

Armeria alpina Willd., Pe Jipi mari.

Eritrichium Terglonense (Hacq) Kern., Pe Caraiman.

Veronica bellidioides L., Pe Jipi-mari și în valea Caraimanului.

Asperula capitata Kit., Pe Furnica.

Galium sudeticum Tausch., Pe Jipi mici. G. Bielzii Schur., Sinaia, în Poiana stânii.

Campanula transsilvanica Schur., Colectată de Dr. A. de Degen pe Be-trânele la Strungă.

Petasites Kablikianus Tausch., Sinaia, pe malurile Peșului.

În urmă îmi țin de datorință să aduc dlui *Dr. A. de Degen* renumitului botanist oriental, cele mai calde mulțumiri pentru revizuirea și determinarea unor Gramineae critice, din această lucrare. *Iuliu Prodan.*

PANDAEMONIUM.

La începutul lui Maiu 1909 s'au împlinit doi ani, de când observ sistematic soarele, în radiația căruia ne este suspendată vieața.

Doriam, mai întâi, să particip la marea mișcare actuală a cercetărilor asupra soarelui, pentru răspândirea cărora societatea astronomică din Franța instituieste o comisiune specială, compusă din celebrii cercetători: H. Deslandes, ca prezident; J. Guillaume, secretar; contele dela Baume-Pluvinel, abatele Th. Moreux, Schmoll, A. Senouque și Em. Touchet, ca membri. Această comisiune «solară» a redactat unele instrucțiuni pentru observarea soarelui: nu numai a petelor și a întregii suprafețe și atmosfere solare, cu fenomenele conexe. În instrucțiuni se dau, pentru fiecare ordin de fenomene, câteva reguli generale, cari fără să jenez inițiativa individuală, asigură uniformitatea indispensabilă pentru comparația și utilizarea observațiilor.

Deocamdată, micimea instrumentelor, de cari dispun, nu-mi acordă decât *relevarea statistică* a fenomenelor principale. Extrase

răsește din aceste observații am publicat de câteva ori în «Gazeta Transilvaniei». Dar în «Transilvania» e locul mai potrivit să fac o dare de seamă generală.

(Vezi tabela pe pag. următoare).

Unele lămuriri nu vor fi de prisos.

Activitatea solară din lunile indicate e destul de considerabilă. Din toate zilele de observație, abia în 8, 27—29 Iunie am observat emisfera întoarsă spre noi a soarelui fără pete. Încolo, totdeauna am văzut-o împetritată.

Luna Maiu a fost caracterizată prin trecerea alor două grupe mari.

În 14 Iunie, la orele 6 dimineața, zăresc pe dunga orientală a soarelui cele mai uriașe pete din câte am văzut vreodată. În tot timpul trecerii (din 14 până prin 25 Iunie) au trecut prin multe metamorfoze, arătând agitații enorme pe suprafața solară.

În 24—25 ploii torențiale și revărsări de ape în multe locuri. Descărcările electrice au cauzat multe pagube.

Anul 1907.

L u n a	Zile de observație	Grupe de pete	Pete isolate	Î n s e m n ă r i
Maiu	14	4	2	Timp frumos
Iunie	19	3	1	Timp frumos. Soarele fără pete în 8, 27—29
Iulie	23	7	—	Ploi puține, aproape secetă
August	25	10	3	
Septemvrie	22	13	—	
Octomvrie	24	7	1	Ploi
Noemvrie	11	7	—	Timp relativ călduros
Decemvrie	10	3	1	Timp ploios. Ninsori sporadice

În 3 Iulie, după amiază, între orele 1—2 s'a descărcat pe aici o ploaie torențială. De-alungul Murașului a bătut ghiața. Recolta distrusă.

Au căzut fire de mărimea ouălor de găină. În Gelmar au spart ferestre la case și au făcut alte isprăvuri «vrednice de laudă».

Marile perturbațiuni fotosferice (solare) se mențin și în luna aceasta. În 11—23 trece pentru a doua oară grupul uriaș din 14—25 Iunie. În 19 observ o pată principală segmentată. În zilele următoare tot grupul se ramifică, se reduce, se calmează în mod simțitor.

Aceeași activitate fotosferică se continuă în August. Extrag din buletinul observatorului astronomic Cartuja (Granada) următoarele cifre obținute la micrometrul fotografic:

Media zilnică a suprafeței	{ petate . . . 1097
	{ faculare . . 5929
(În <u>milionimi</u> ale emisferei vizibile)	
Media zilnică a grupelor	{ de pete . . . 4
	{ de făclii . . 1-4
Media zilnică a numărului petelor	. . . 5
Media zilnică a numărului porilor	. . . 14 (aprox.)

În Septemvrie am văzut discul solar totdeauna împeștriat de pete în agitație continuă, fiind deci caracterizată luna în-

treagă prin mari și frecvente perturbații fotosferice. Măsurile micrometrice ale 25 negative utilizabile, obținute la Cartuja au dat:

Media zilnică a suprafeței	{ petate . . . 2143
	{ faculare . . 6160
(În milionimi ale emisferei)	
Media zilnică a grupelor	{ de pete . . . 5
	{ de făclii . . . 1
Media zilnică a numărului petelor	. . . 9
" " " " " " " " " " " "	porilor . . . 15 (aprox.)

În Octomvrie și Noemvrie activitate aproape neschimbată. Îndeosebi grupa IV din 11 Noemvrie eră caracterizată prin o profuziune de pete mărunte și penumbre. La orient urmă grupa V, succedată de făclii.

În 14 timp înourat și ploios. Trecerea lui Mercur în dreptul discului solar nu o putui observa.

În Decemvrie, deși am avut zile de observație, în urma cerului acoperit de nori, totuși am putut constata o acalmare relativă. Agitația cea mai mare am zărit-o pe la mijlocul lui Decemvrie.

Momentele pregnante din cele 8 luni de observație sunt:

- 1° grupa enormă din Iunie;
- 2° agitația din Septemvrie;
- 3° „ „ „ Noemvrie.

Anul 1908.

L u n a	Zile de observație	Grupe de pete	Pete isolate	Î n s e m n ă r i
Ianuarie	11	5	1	Cătră finea lunii (24—31) discul aproape curat. Excepție câteva pete mici
Februarie	5	4	1	În 7 ninsoare, viscole cum n'au mai fost în iarna asta. În 18—19 timp urît ploios
Martie	5	5	—	Activitate mai ridicată pe emisfera australă
Aprilie	12	8	2	Maximum secundar
Maiu	15	7	2	} Timp pronunțat secetos
Iunie	7	4	2	
Iulie	6	8	1	} Maximum secundar
August	18	11	—	
Septemvrie	9	11	1	
Octomvrie	14	1	3	În 14, discul relativ pur
Noemvrie	9	4	1	În 23, discul curat
Decemvrie	3	5	—	

Remarcări.

În Ianuarie începe a se formă un minimum secundar bine marcat, după activitatea fotosferică din lunile precedente.

În Februarie acalmarea devine și mai pronunțată.

Deasemenea în Martie.

În Aprilie, recrudescență bruscă. În 5 la 7 h dimineața, toată zona de mijloc a emisferei solare e împeștrită cu pete, cum nu am mai văzut-o din Septemvrie 1907.

Multe pete s'au format pe emisfera vizibilă.

În Maiu și Iunie acalmare, ba chiar și în prima jumătate alui Iulie. Dar în jumătatea a doua din această lună, apoi în August și Septemvrie au pornit de nou vije-liile solare. Suprafața globului uriaș devenise foarte interesantă, atât prin numărul focarelor, cât și prin dezvoltarea și trans-

formațiile, câteodată repezi, ale petelor principale.

În Octomvrie, Noemvrie și Decemvrie puține zile de observație. Totuș constat câteva centre de extensiune și intensitate simțitoare.

*

Observațiile solare mai au și altă importanță.

Ivirea aurorelor polare și perturbațiile magnetismului terestru sunt în legătură strâmtă cu volburile fotosferice.

Mai departe, e incontestabil că tot soarele e factorul primordial al fenomenelor meteorologice de lungă durată de pe pământ. W. Herschel nu exageră mult când afirmă că petele solare sunt în raport cu preile cerealelor.

Observațiile magnetice comportă însă aparate și aranjamente speciale, cari nu stau

decât la îndemâna observatoarelor bine dotate.

Observațiile meteorologice sunt mai la puterea particularilor.

În semestrul Ianuarie—Iunie 1908 am cercat deci să înregistrez într'un tablou grafic următoarele elemente meteorologice :

temperatura,
starea nefografică,
precipitațiile atmosferice,
direcția dominantă a vântului.

La aceste am adaos, pentru alt ordin de studii, reprezentarea grafică a perigeului, apogeei și fazelor lunare, precum și a conjuncțiilor și operațiilor planetelor principale.

Deși tabloul devine foarte instructiv, relevând privirii cât de fugitive, o veritabilă icoană a fenomenelor meteorologice, pentru un semestru întreg, totuș m'am convins că pentru a scoate la iveală o icoană completă și fidelă, ar trebui cel puțin următoarele aparate :

termometru de înregistrare (automat),
barometru „ „ „
(adecă: termograf și barograf),
psiometru,
anemometru,
pluviometru, eventual
actinometru și
nefoscop.

Toate aceste reclamă și aranjamente speciale.

Condițiile sunt greu de realizat pentru mine, de unde nu urmează că pentru alții și îndeosebi pentru gimnaziile noastre nu s'ar putea realiza.

Relevarea grafică a principalelor elemente meteorologice, pe baza înregistrărilor continue de aparate automate, e atrăgătoare, instructivă, ușor utilizabilă sub raport științific. În orice caz, mai ușor utilizabilă, mai evidentă, decât coloanele interminabile de cifre, înmagazinate în analele institutelor meteorologice.

Gavr. Todica.

FOLCLOR. — ANECDOTE.

1. Sasul la brânză.

— Cum dai brânză, vecine ? — întreabă un Sas pe un Român, care-și scosese câțiva burdușei la vânzare, ca să aibă cu ce-și mai peteci cele năcazuri.

— Cu 40 de creițari *puntu**) jupâne.

— Iessus, ce scump !...

— Nu-i scumpă, jupâne, că numai Dumnezeu sfântu ne știe ce năcaz tragem pân'o vedem făcută gata și adusă 'n târg. Câte neajunsuri !... ba cu boalele de oi, ba cu iernatu lor, ba cu....

— Abăr, nu spune la mine !... Io inche știm cum face brinza ! — Puche oaia de piciorule... țirchi-birchi linghe gard și brinza gata.

Și tot așa de scump, funtule !

2. Culche jos !

Vor fi încă mulți între D-Voastră, cinstiți cetitori, cari au apucat vremurile acele mai sărace în advocați, dar mai prielnice pentru chimir, când nu erai târit atâtă pentru orice scurtătură dela Ana la Caiafa,

— când îți făceau judecata mai repede și mai fără cheltuială : te lungiau p'o bancă și-ți luau măsura cioarecilor c'o bătă, sau c'o vână de bou, dupăcum cerea trebuința. Măsurarea se repetă de obicei de câte 25 de ori. Vorba ceea : măsură de multeori și taie odată, ca să nu greșești !

A doua zi apoi putea-i să-ți vezi hordinet de lucru.

Ei, pe vremurile acestea bune s'a întâmplat, că un biet Românș trecând printr'o pădure și văzând atâtă puzderie de lemn s'a gândit c'ar fi păcat de Dumnezeu să plece cu mâna goală acasă, unde nu mai aveă bietul nici atâtă lemn măcar, cât și-ar putea ferbe o mămăliguță.

Fără să stee dar mult pe gânduri a adunat o sarcină pe alese, cât s'o poată sălta 'n cârcă și haida-hai cătră casă...

Aproape însă de marginea pădurii pe cine-i scoate nenorocul în cale ? Pe-un Sas cu pușca 'n spate și c'o pajură pe curea. Eră codreanul.

S'a rugat el creștinul în fel și chip să-l lase 'n pace, c'acolo 'n pădure mai sunt destule lemne și n'o să se bage 'n seamă o sarcină ca a lui, că multe din lemne au

*) funt: $\frac{1}{2}$ klgr.

inceput să putrezească, neluându-le nimenea folosul, că el e om sărac și numai D-zeu îl știe cum le mai incurcă pe lumea asta, că așa... că pe dincoalea... Geaba însă. Sasul învățat să nu mai vadă pe nimenea trăind pe lângă el ținea una:

— Tu musai mere cu mine la cântăi cu lemnele furat!...

Ce eră să faci bietul om?

S'a dus.

Primarul tot Sas. Iute i-a făcut judecata: 25 la... mă 'nțelegi d-ta!

Trage pandurul banca la mijloc și se răsfește la Român:

— Culche jos!

Românul nici habar.

— Culche jos la tine! — strigă a doua-oară pandurul.

— Nu mă culc, jupâne, îi răspunde hotărît Românul.

— Culche jos, dache spun, che dau una la tine, de minte naș te mori!

— Poți da, dar de culcat nu mă culc.

— De ce nu culche la tine? — îl întreabă atunci nedumerit primarul.

— Păi mă tem, că și-așa n'oi putea dormi.

S. Tamba.

Descântec de făcătură — de întorsul urmei.

(Din Cociuba-de-jos, Bihor, auzit dela o femeie de vreo 30 de ani. Scris de T. Ilușa, stud. med.)

Femeia, care știe descântecul, și care e chemată la cel bolnav, de regulă înaintată în vârstă, vine și își câștigă cele de lipsă: 1) fitău roșu (un fel de ață roșie, care o folosesc femeile prin părțile Bihorului la tot felul de „alesături“), care-l măsoară atâta de lung, «cât înaltul omului» din «creștetul capului până în vârful degetului dela piciorul drept», 2) un crucer 9 fire de piper, 4) 9 „bobuțe“ de tămâie 5) 9 de sare; 6) 9 fire de „grâu mândru“ 7) 9 spini 8) un „cățel“ de aiu 9) praf de pușcă 10) peatră pucioasă și 11) jăratec. După ce e provăzută cu toate acestea, merge în dosul casei, ori în alt loc, unde pajiștea e frumoasă, și aici stând cu fața „cătră soare răsare“ își face semnul crucei de treiori și numai decât bagă vârful cuțitului în pământ. Într'aceea vine și cel „beteag“ din casă, dacă e destul de tare încă, vine singur, dacă însă „și-a pierdut puterile“ vine

adus de „cei cari se țin de el și nîcîcînd de străini, numai atunci, dacă n'are pe nimeni“. Ajuns lângă cuțit se întoarce și el cu fața spre răsărit, trece peste cuțit, dară așa, că trecînd să-l atingă cu vârful degetelor și numai decât își pune picioarele lângă olaltă, iară descântătoarea scoate cuțitul din pământ și începe a «brăzdă» cu el în jurul picioarelor celui beteag, în urma căreia cel beteag pășește din locul de unde a stat, pleacă în casă, fără ca să se uite înapoi. Descântătoarea începe a descântă și-l zice de nouăori. Toată vremea, cât descântă, face și următoarele: 1) „brăzdează“ locul cât a stat cel beteag 2) scoate «brazda» din locul ei 3) în groapa ce s'a făcut astfel pune fităul tăiat tot „mărunțel“ crucerul, tămâia, sarea, piperul, grăul, aiul, peatră pucioasă și praful de pușcă, (aceste sunt și elementele, fără de care nu se poate face descântecul); toate aceste le pune pe jăratice și cei 9 spini, pănăce fităul, tămâia etc. ard fumegînd, îi implîntă în pământ în jurul jăratecului, dară așa, că la fiecare repetare un spin, când apoi cu repetarea a 9-a se gată și spinii. La urmă pământul scos din groapă se bagă iară, dară întors adecă cu pajiștea în jos, „se bate cu maiul de cămeși“, și după aceea îl așează aici în linie simetrală, la un capăt cuțitul de care s'a folosit la întorcerea urmei. Cu aceste descântecul e gata și descântătoarea sfârșește cu 3—3 mătăanii în 4 părți ale lunei.

Descântecul e următorul:

Doamne, Tu Marie, Maică Sfîntă de Tine
Eu mă rog Ție

Tu mi-ajută mie.

Eu nu întorc urma asta

Ce întorc făcăturile,

Mănăturile,

Țipăturile,

Legăturile,

Fermecăturile,

Le întorc,

Le opresc,

Le conțenesc,

Cu porunca lui D-zeu,

Și cu cuvîntul meu,

Și cu 7 zile 'n săptămîna,

Le întorc cu Lunia,

Și le 'ntorc cu Marția,

Și le 'ntorc cu Mercurea,

Și le 'ntorc cu Joia,

Și le 'ntorc cu Vinerea,
 Și le 'ntorc cu Sâmbăta,
 Și le 'ntorc cu Dumineca,
 Le întorc cu 99 de biserici,
 Cu 99 de clopote,
 Cu 99 de prapore,
 Cu 99 sfeți,
 Cu 99 de dieci,
 Cu 99 de popi,
 Cu 99 de rugi,
 Cu 99 de slujbe,
 Cu 99 de liturghii,
 Cu 99 de vanghelii,

Și le întorc cu 99 de stăvari,

Cu 99 de ciurdari,
 Cu 99 de boari,
 Cu 99 de vițalari,
 Cu 99 de căprari,
 Cu 99 de păcurari,
 Cu 99 de bercari,
 Cu 99 de purcari,
 Cu 99 de găscari,
 Cu 99 de păstori,

Le întorc,
 Le contenesce,

Și le opresc

Că veniră dela N.

99 de smei,
 99 de smeoale,
 99 de pocitori,
 99 de deochitori,
 99 de îngâmătoare,
 99 de bobonitoare,
 Cu 99 de cuțite,
 Cu 99 de securi,
 Cu 99 de berzi,

Capul și-i taie,
 Sângele și-i beie,
 Carnea și-i mănțe,
 Pielea și-i poarte,
 Și-i lase ziua de moarte,
 Și-i puie pânza pe ochi,
 Și se căieră,
 Și se văieră,

Maica sfântă bine-l vedeă,

Bine-l auziă,

Și-l întrebă :

Ce te caieri,

Ce te vaieri,

— Cum nu m'oi căieră,

Și m'oi văieră,

Că veniră 99 de smei,

Și 99 de smeoale,

Și 99 de pocitori,

Și 99 de deochitori,

Și 99 de fermecătoare,

Și 99 de îngâmătoare,

Și 99 de bobonitoare,

Și 99 de pocitoare

Cu 99 de cuțite

Cu 99 de securi,

Cu 99 de berzi,

Capul și-mi taie,

Sângele și-mi beie

Pelea și-mi poarte

Și-mi lase ziua de moarte,

Și-mi pue pânza pe ochi.

— Maica sfântă din graiu grăia :

Nu te căieră,

Nu te văieră,

Că le-om întoarce,

Și le-om restoarce,

Că le-om opri,

Și le-om contenii,

Cu porunca lui D-zeu,

Și cu cuvântul meu,

Peste mare,

La 9 fete mari,

Că acele-s harnice a-l hărănire

Îs harnice d'al adormire

Îs harnice d'al adăpare,

Îs harnice d'al culcare,

Și-s harnice d'a portare.

Robul lui Dumnezeu N.

Nu-i harnic a le culcare,

Nu-i harnic ale hărănire,

Nu-i harnic a le adormire,

Nu-i harnic a le adăpare,

Nu-i harnic a le purtare.

Ce din robul lui D-zeu N. ești

Ești din creerii capului,

Din fața obrazului,

Din găuăcile ochilor

Din sgârciurile nasului,

Din cornurile frunței,

Din inița dinților,

Din rădăcinile măselelor,

Din cugetul urechilor,

Din toate osuțele,

Din toate mădușele,

Nu-l încălzirăți,

Nu-l răcirăți,

Nu-l bolunzirăți

Nu-l îmbuiguirăți,

Nu vă facereți pat peste patul lui,

Haine peste hainele lui,

Muere peste muerea lui,

Prunci peste pruncii lui,

Părinți peste părinții lui,
 Frați peste frații lui,
 Sori peste sorile lui,
 Neamuri peste neamurile lui,
 Vecini peste vecinii lui,
 Prietini peste prietinii lui,
 Sluji peste slujii lui,
 Casă peste casa lui,
 Praguri peste pragurile lui,
 Umblat în umblatul lui,
 Șezut în șezutul lui,
 Vă luați
 Și vă duceți,
 Că vă opresc,
 Și vă contenesc,
 Că cu „grițarul“ plăți voi,
 Cu fitău măsură-voi,

Cu tămăia tămăia-voi,
 Cu piperul pipără-voi,
 Cu aiul aiă-voi,
 Cu sarea sără-voi,
 Cu pucioasa împuți-voi,
 Cu praful pușcă-voi,
 Cu grăul sămână-voi,
 Cu spini împunge-voi,
 Cu focul arde-voi,
 Că acele vi-i plata,
 Acele vi-i cheltuiala,
 N. și tresară curat,
 Luminat,
 Ca maică-s'a ce l-a făcut,
 În ciasul când l-a născut.
 Doamne leacul dela Tine
 Și cuvintele dela mine.

MUZEUL „ASOCIAȚIUNII“.

Constat cu bucurie că articolul «Muzeul Asociațiunii», publicat în fasc. II al «Transilvaniei» a avut norocul să trezească încâtva interesul publicului față de acest așezământ important al neamului nostru. Cățiva au adunat și trimis deja obiecte prețioase pentru muzeu, alții s'au însărcinat să facă excursii etnografice în cursul verii. Unii mi-au adresat scrisori, oferindu-mi sprijinul dacă voi face singur excursiuni prin partea locului.

Tuturor acestora mă simt dator să le mulțămesc din inimă pentru interesul ce-l arară față de instituțiunea, în serviciul căreia stau și pe care mi-ar plăcea să o văd cât mai curând apropiată de ținta ce-o urmărește.

Ca un îndemn și pentru alții, îmi permit să înșir aici numele câtorva persoane, cari au binevoit a-mi da sau a-mi promite mână de ajutor. D-nii Dr. I. Radu, profesor în Brad și părintele Valer P. Comșa din Copăcel (Făgăraș) au făgăduit că vor trimite pentru muzeu câte două păpuși (un bărbat și o femeie, în mărime naturală, îmbrăcate în haine bătrânești. Atrag atențiunea celorce vreau să mai dăruiască asemenea păpuși să nu le îmbrace în haine nouă făcute după modele vechi, ci să le îmbrace în hainele originale (fie chiar și uzate) ale ținutului sau ale unei comune anumite. E și mai ușor și mai ieftin. Cauți hainele vechi caracteristice la mai multe familii bătrâne din comună și îmbraci păpușa întocmai. Astfel de păpușe se pot împrumută și de aici dela muzeu. Se pot întrebuiți și manechine, deși se întimpină greutăți la încălțăminte și la cap. Cu puțin spirit de invenție se pot însă înlătură greutățile. Se va alege întotdeauna costumul de sărbătoare și cel mai împodobit. Câteva bucăți din hainele de toate zilele, din cele mai simple și câteva fotografii vor da icoana completă a portului dintr'o comună sau ținut (dacă portul e identic în mai multe comune, ceeace e rar). Ca aceste păpuși să fie desăvârșite trebuiesc și câteva fotografii a fețelor tip. din comună, după cari să se poată, pe urmă, comandă chipurile tip. ale păpușilor. Cum au să fie aceste păpuși în muzeu, se poate vedea dintr'o ilustrație apărută în «Luceafărul» Nr. 11/1909, în care se reproduc câteva din muzeul *Skansen* din Stockholm, unde sunt mai cu îngrijire făcute.

La nevoie, bineînțeles, fac bune servicii și păpușile în miniatură, de cari sunt câteva în muzeu.

Pe lângă cei amintiți știu că se ocupă cu colectarea de obiecte pentru muzeu domnii teologi din Sibiiu, cari nădăjduim că la toamnă ne vor aduce obiecte de valoare; elevii liceului din Năsăud, cari au fost îndemnați de profesorii lor, ca în vacanță, pe lângă strengării, să-și treacă vremea și cu adunarea de obiecte din satul lor de naștere și din împrejurimi; părintele Sebastian Stanca din Petroșeni, ca și părintele Cioran din Rășinar au deja adunate lucruri de preț. Mi-a făgăduit și d-l profesor Dr. N. Drăganu din Năsăud, că va cutrieră satele de pe valea Someșului. Și încă câțiva inși mi-au scris că se interesează de inzestrarea muzeului, pe cari îi voiu pomeni cu plăcere în dările de seamă din partea oficială, atunci când vor binevoi a trimite câte ceva.

Am lăsat la urmă pe doamna Olimpia Damian din Brad, care s'a dovedit cea mai însuflețită sprijinitoare a muzeului. Pe cheltuiala d-sale proprie a făcut o călătorie în comunele Vaca și Juncu Hunedoara, trimițându-ne următoarele obiecte, din *Vaca*, dela Maria Brana, o furcă de tors, încrestată cu multă artă; dela Treja Hueț, un ștergar vechiu de culme; dela Lazăr Tulea, o lance din 48, făcută dintr'o unealtă dela plug; dela dl inv. Ioan Bârna, o lingură de beut apă, lucrată dintr'o singură bucată de un țaran porcar din Banat, mânerul reprezintă un șarpe încolăcit, iar pe dosul lingurii e încrestată cu multă artă o clombiță de fag; din comuna Juncu, dela d-na preoteasă Ioan Rusu 1 ștergariu vechiu de culme și două ouă «pistrițe», cu desemnuri numite «masa raiului» și «frăul calului»; dela Ioan Clej, «mucări» de lumânări; din Valeabrad, dela dl Ioan Matees, inv., un cuier vechiu, lucrat dintr'o singură bucată, cu încrestături, și șase «cânceie» făcute de olari români; din Brad niște duche de cimpoi. Pe lângă aceste lucruri de valoare d-na Damian trimite cinci cărți bisericești aflate la dl Ioan Rusu, preot în Juncu. Una dintre aceste cărți e un manuscript vechiu de mare valoare, cu text slavon și cu forme vechi de limbă. L-a luat dl Andreiu Bârseanu să-l studieze și să facă un raport Academiei române. Celelalte cărți sunt tot așa de prețioase și anume: 1. Psaltirea de pe vremea lui George Rákoczy, tipărită în Belgrad, la 1651; 2. Molitvelnic de pe vremea lui Mihail Apafi, tipărit în Belgrad, la 1689; 3. Catavasier, tipărit în tipografia Râmnicului, la 1753. La începutul și la sfârșitul acestei cărți sunt adăugate câteva foi, cu însemnările parohului Ioan Faur din Juncu despre evenimentele din 1848. Le vom publica cu altă ocazie, împreună cu alte însemnări pe cari le-am găsit; 4. o carte bisericească tipărită fără titlu, pe care n'am avut timp să stabilesc ce-i.

Aceste servicii prețioase aduse de doamna Olimpia Damian Muzeului Asociațiunii se laudă îndestul dela sine.

Mai la vale publicăm impresiile d sale de călătorie, pe cari le credem destul de interesante.

Oct. C. Tăslăuanu.

La sate pentru muzeu.

— Însemnări. —

Îndemnată de apelul călduros a d-lui Tăslăuanu, am plecat într'o Joi după amiază în tovărășia familiei părintelui din Junc. Fiind zi de târg, întreg drumul eră împesțit de femei și bărbați, a căror stare eră tare clătănitoare. Toți se îndreptau, adecă se le-gănau cătră casă, de-a umeri cu corfele și desagii liberi de târgaș, cari oscilau ca niște pendule mari pe spatele prea mobilului lor stăpân. Unii se închinau adânc d-lui pă-

rinte, de-ți eră frică că nu mai sunt în stare să se îndrepte, alții se mulțumeau numai să-și fluture gălăgios pălăriile în aer.

Grija și neliștița care o simțești totdeauna când aștepți rezultatul unui lucru neobicinuit — mă făceau tăcută. «Voiu colectă ceva, nu voiu colectă, cum să le spun să mă înțeleagă?» Cam gânduri de acestea îmi colindau prin cap. Că oamenii vor înțelege mai greu, știam. Aveam însă nădejde în preoți cari sunt mai aproape de sufletul poporului și de cari — fie cum or fi — ascultă mai bine, pentru că «popa vorbește din carte cu Dzeu». Nu mă așteptam deci că la preoți voiu afla atâta lipsă de însuflețire și orientare.

O smâncitură de ham însoțită de un hooo oprește calul. Ce-i? întreb tresărind. Drept răspuns aud pe părintele strigând: «Concel, măăăi Concel mă, da hai mai iuuute»!! Mă uit înapoi: Un om care văzuse cam des fundul paharului, la gât c'o straiță de piele, de o mărime respectabilă, pe cap cu un colopeș ca un cuib de pasăre — își iuțea pașii, ridicând picioarele astfel, încât își făcea impresia că e nevoit să treacă peste două-trei trepte deodată. «Ști îi straja», îmi explică doamna preoteasă, apoi ca scuză: «trebuie să-l ducem, vezi ne mai rugăm și noi de el când merge la oraș, mai duce de mâncare, mai schimburi la prunci».

Da, da, așa crește românul prin școli, cu greu și cu năcaz.

Plecăm mai departe. În depărtare se ivesc două grupuri alburii, cari se leagănă ușor în lumina roșetică a apusului de soare.

Apropiindu-se vezi, că sunt o mulțime de doniți și ciubere sprijinite pe spatele a doi călușei — cai de munte sau cai moțânești — a căror capete abia se zăresc de sub cobăra donițelor și ciuberelor împuiate frumos cu cuiul roșit în foc. Înaintea lor doi moți tineri — în cioareci, peste ei până din jos de genunchi înfășurate curelele opincilor, cu doroața*) în spate, unul cu o pălărie nemțească pleoștită, bătută de ploii și soare, căpătată prin lungile lui pribegii dela vre-un domn — păseau elegant și sprinten. Când ne-am întâlnit, au privit spre noi străin și indiferent, cu o ușoară notă de jale și melancolie, care e exprimată atât de puternic în cântecul:

Munții noștri aur poartă
Noi cerșim din poartă 'n poartă.

Ținuta lor dreaptă, cu capul puțin pe spate, le da un aer de mândrie și curaj ce părea a-ți spune: «Ei și, ce-mi pasă mie de nevoile și greutățile vieții?» Când Tulea L. care ne-a dat o lance, rămasă dela tatăl său, fost căpitan în 48, mort în temnița din Gherla, ne-a spus: «Ș'apoi moții, săracii, plecaseră așa cum i-o găsit porunca, mulți or plecat desculți, eră neaua mare peste munte, apoi ei își implântau lancea în neauă și săreau ca de-acî colo și iară implântau lancea și iară săreau peste ea, «ș'asa». Atunci numai am înțeles pe deplin, cât de îndreptățită și cât de naturală e mândria și curajul — moștenite din tată 'n fiu ce se desprindea din moții mei și mi-au apărut iarăș înaintea ochilor chipeși și mândri.

Deodată cu seara sosim în comuna Vaca. Pe vale 'n sus înaintăm în pas. Bărbați, femei, copii trec către casă, care dela plug care dela vite, salutând aproape toți cu «Hristos o 'nviat». Asta mi-a plăcut mult. La pădurenii cari sunt în apropierea orașelor, obiceiul acesta strămoșesc trage de moarte, folosindu-se abia în ziua învierii Domnului.

Întreb o femeie care trecea pe punte cu un arminden în spate, lung cât postul Paștilor, pentru ce nu lasă bărbatului sarcina aceasta? Îmi spune că-i în America. «Da bani îți trimite mulți?» «Trimite pe vaidele și p'amaru» răspunde femeia năcăjită.

În ziua de arminden am colectat în comuna Vaca. Ne-am dus prima oară la preotul ca cel mai chemat să te ajute și să te înțeleagă. Am spus pentru ce am venit. Ascultă cu mâinile în buzunar și cu indiferență răspunde: «Apî ie, da p'acea nu-i ni-

*) doroață = căput, suman.

mica, nimica, nu-i, nu-i, nuu-i nuuu-i, cântând «nu-i» c'o jale într'adevăr dureroasă.

M'a năcăjit indiferența aceasta, după amiază, însă, am aflat un bun și însuflețit conducător în dl înv. Bârna. Verdele pomilor și cochetăria veselă a straturilor împodobite de o ploaie ce le primenise în grabă cu boabe cristaline, lasă bună impresie asupra unui suflet năcăjit. Aproape la fiecare grădină sunt pregătite corfele în care se așează tot felul de zarzavaturi spre a fi duse prin Abrud, Roșia, Câmpeni, unde sunt primele vestitoare de primăvară și un bun mijloc de existență pentru cei din Vaca, pe cari, de cum se desprimăvărează, îi vezi în toată săptămâna bătând drumul spre orașele.

La o casă o femeie — lângă ea doi copilași cu câte un dărăbuș de mălai în mână — curăță o grămadă de ceapă verde. O întreb ce face cu atâta ceapă și mi spune: «Dapi fac «ciăpălău» de cină». Și cum îl faci? «Dapi, mă rog, este ciăpălău de fript și ciăpălău de post. De fript, tai ciapa strujele și-o bagi în unsoare și când s'o prăjit pui pe ea lapte acru ori smântână, da vezi noi vindem smântâna și de post pui ceapa tăiată într'un blid și pui uloi pe ea.

În ziua următoare am plecat spre Junc. Cu cât înaintăm mai mult cu atât orizontul se îngustă de-asupra noastră și drumul devenea tot mai rău, fiind presărat pre-tutindeni de pietri mărunți și mai mari rupte din stâncile înșirate de amândouă laturile. În legătură cu ruperea unei bucăți din stâncă, poporul povestește următoarea întâmplare tragică. O femeie, cu fecioru-so, veneau către casă dela târg. Când au fost pela jumătate cale, înourase. Tunete și fulgere se învârtteau mănoase deasupra lor și picuri mari de ploaie prevesteau furtuna. Ei își grăbiră mersul, știind bine că de plouă vine valea mare și nu pot trece către casă. Ajungând la locul unde e peatra, o uruitură groaznică s'a auzit și de odată a fost și colosul de peatră lângă ei, doborând femeia. Însă minune, piatra prinsese numai rochia ei sub ea; femeia a rămas neatinsă. Ei au fost însă atât de zăpăciți, că nu le-a venit în minte să taie rochia ori s'o descingă, ci feciorul a alergat, sberând, în sat să vină oamenii, să ferească peatra. Când au sosit oamenii, valea crescuse, astupând femeia sub valurile sale, cari jujăiau când muștrător și mânios, când plângător și jalnic.

Ajungem în sat. Sute de nuci stau și deoparte și de alta cu capetele plecate, despoiați de podoabă. Privesc cu fața schimonosită și înegrită de ger spre stăpânii lor a căror izvor principal de câștig sunt, — ca și când ar zice duios și resemnat: Ce să faci?

Am plecat spre Juncul de sus, sau la munte. Urcăm în sus, tot mai sus încântați de peisajele admirabile ce se îmbie vederii. De o parte stânci înalte cu capetele pleșuve, sure ca oțelul, stau neclintite reci și maiestroase privind ironic spre noi muritorii. Valea Juncului își face grăbită loc printre ele, alergând veselă și fără griji, fără să observe prăpastia, unde cade, făcându-se spume de durere și mânie — încât îți pare un borangic, pe care o mână măiastră și caprițioasă vrea să-l potrivească în fel și fel de forme fantastice. De altă parte pădurea cu miile de vieți, cu miile de paseri, cari ciripesc mulțumite, surburând de pe o creangă pe alta, voind parcă să te învelească cu fericierea lor. De după o cotitură se ivește o turmă de capre alergând, în goana mare cu păstorița în urma lor — o feteșcană sveltă ca țărancele lui Grigorescu — ținând într'o mână nuiaua și în cealaltă, care eră sprijinită cu degetul cel mare în brăul roșu, atârna laibărul.

Aproape de biserica dela Junc, am întâlnit doi jandarmi. Cu cât am fost noi mai indiferenți cu atât au fost ei mai supuși. Un părinte dintr'un sat vecin (un om cam eșit din modă) se făcuse lat de frică 'n fața lor și nu ne lăsă să vorbim în pace cu oamenii. Întrebând, între altele, după «vre-un pistol ori pușcă cu cremene din 48», a întrerupt mânios: „Lăsați-le dracului, ce vreți cu ele?“ Îi spunem că ne trebuie și răspunde râzând: «Ba nu vă trebuie» — «Auzi că ne trebuie!» — „Da, da, da, și unde ziceți că strângeți lucrurile estea, în Brad?“ Am văzut că nu înțelege, cu toate că-i spusese de câteva ori și i-am răspuns: „Le trimetem la Prea sfințitul Vlădică, că vrea și el să vadă ce știu lucră Românii lui și ce vieață duc ei“. Pe fața tuturor se ivi o

expresiune de respect și părintele nu mă mai slăbiă din zău, Doamnă, tare bine îmi pare că ați venit pela noi“. Părerea asta de bine i-o însuflase de sigur frica de vre-un raport pela Vlădica — de care mai știe și el și știu și oamenii. Popa, Vlădica, Dumnezeu, de acești trei știe poporul.

Duminecă am plecat spre casă. Sub umbrela care o țineam întinsă deasupra capului ca o pălărie mare modernă menită să mă apere de razele soarelui cari prea voiau să mă mângâie și să mă giugiulească (or fi știut și ele, alduitele, c'am fost pentru muzeu) îmi torceam a lene gândurile... Totuș preoții sunt cei chemați... poporul prea e lăsat să dibue prin întunecare... lumină se va face când preoții vor fi conștii de chemarea lor, ceea ce nu va fi nici odată... Unii după ce ajung în sat se neglijează de tot, însurându-se siliți de împrejurări cu câte o țarancă, și nu se gândesc cât de nobil ar fi să ridice ei țaranca aceea până la ei... unii, ce-i mai rău, prietini cu jandari, finanți, jidovi, citesc, dacă știu ungurește, romanele de senzații, picanteriile ungurești; n'au foaie românească în casă, dacă au — nu o citesc cu interes... Și ce frumos ar fi, cu banii cheltuiți între pahară, să faci economie, abonând foi și măcar odată pe săptămână, Duminecă până doamna preoteasă pune masa, tău să stai de vorbă cu oamenii punându-i în curent cu lucrurile întâmplare peste săptămână... Nu ar trebui speriați atunci oamenii cu vlădica, după cum mamele sparie copii cu Niculae... Unii trăesc pentru egoismul pentru gescheftul lor, îngrijindu-se de fotolii moi (asta de altfel nu e numai între preoți) pentru binehrănită lor persoană....

„Odată când veneam dela Arad am surprins conversația alor doi preoți: „Să ții cu „ăștia“ nu se plătește, ști n'ai nimic dela ei. Ții cu „ceia“, ai congrua, ai o grămadă de bani la alegeri, numai iară te bajocoresc „ăștia“ și-i greu să trăești, puține venite, de tot puține venite.“ Apoi mai departe, „dar tu ce mai faci la voi în sat? Mie tare mi urît, am noroc că merg la notarul, unde stau toată ziua“... Apoi dacă șade toată ziua, nu mă mir că i-i urît la sat, așa i se poate urî și de vieață... Nu ar putea însă să facă vre-o grădină de pomi, vre-o stupărie, să arete și oamenilor metodel mai nou, să-i îndemne și având și ei mai bune mijloace de câștig ar plăti mai bine serviciile dlui părinte, încât nu ar fi silit să depindă atâta de venitul „celora“... Mai vezi, din când în când, scris câte ceva de vre-un preot tânăr însuflețit, nu cred însă să aducă vre-o roadă reală; cel mult un răspuns tot atât de cald, apoi liniște în cer și pace pe pământ... Da, da, ici colo câte un preot la înălțimea chiemării lui dar ce ajung câteva picături de apă pe o țarină uscată.

Trenul se apropiă de cantonul, unde aveam să trecem și noi peste șine. Eram la câțiva pași depărtare. „Oprește“ strig feciorului care mână caii! El plesnește cu biciul. „Oprește, se sparie caii!“ — „Ieeee“. — Inchid ochii și îmi fac cruce murmurând: „Sfîta Marie Maică Precistă din cer, scapă din primejdie pe roaba ta Pia care a fost la colecțat pentru muzeul românesc“.

„Noa vezi că nu ne-ajunsă“? strigă vesel băiețandrul.

— „Dar dacă ne ajunge?“.

— „Ieeee“.

Brad, Iunie 1909.

Olimpia Damian.

CRONICA.

Iniințarea revistei „Transilvania“.
Revista «Răvașul» din Cluj An. VII. Nr pe Aprilie, p. 218—229 publică părți din corespondența Baronului Vas. L. Popp și G. Barițiu, privitoare la iniințarea revistei «Transilvania». Din această corespondență interesantă și prețioasă reproducem o parte

a scrisorii Bar. Vas. L. Popp, datată: Pesta 22 5 1868.

«Foaia Asociațiunii «Transilvania», între grele dureri s'a născut aceasta; dacă și nu mulți, însă puternici contrari s'au încercat a mai împedecă ieșirea ei, cum o au împedecat în decursul al lor 7 ani. Nu li-a

succes, și nereușirea lor a fost triumful luminei asupra întunecului, triumful propășirii în contra stagnării. Ce rezultate ale progresului național nu puteam să arătăm, dacă «Transilvania» vede lumina înainte cu 7 ani, dacă «Transilvania» răspândește lumina ei acum de 7 ani. Tot ce avem de dorit este acum, ca foaia aceasta cât mai tare să se lătească în publicul român! Pentru aceea am fost scris v. prezidentului Hania, ca în conțelegere cu comitetul și cu Dta, să se spenduiască foaia la, toți membri Asociațiunii de și nu au prenumărat la ea, că anevoie cred ca un membru al Asociațiunii — înțeleg pe acei membri, cari și-au răfuit regulat taxele din cum s'au înscris, iară nu pe de aceea cari nu mai au nevoie a se înfătoșa la vre-una adunare gen. răspund ca un entree în teatru cei 5 fl. — nu va pregeță a răfui și acei 2 fl. pentru foaie; dară să punem că nu îi va răfui, eu și pentru cazul acesta aș fi de părere, că totuș să li se trimită lăsând pe oameni a-și arăta marnimitatea lor, a înmulți veniturile Asociațiunii ori a restrâng pe aceasta întru mijloacele de a putea sprijini înaintarea culturii poporului român! cu atât mai tare, că eu mai mult rezultat aștept pentru scopurile Asoc. rom. — dela răspândirea foiei «Transilvania» în toate unghiurile locuite de Români, decât dela unul sau două stipendii pe an mai mult!

Făcut-a v. preș. Hania întrebuintare de ceea-ce le-am scris eu, nu știu; de nu a făcut, îmi pare foarte rău, dară eu te rog pe D-Ta ca din exemplarele ce mai sunt, să trimiți — cam până la 50 — la de acei membri ai Asociațiunii, cari dela înființarea ei au răfuit regulat taxele și totuș nu s'au abonat la Transilvania, verosimile pentru că sunt mai săracuți și nu pot răfui și cei 2 fl. lângă cei 5 fl.; dacă acești — în număr nu mai mare de 50 — nu vor voi a răfui prețul foiei, ori adunarea gen. viitoare nu va încuviința propunerea ce am eu de cuget a o face (sau eu sau prin altul), că adică foaia Asociațiunii să se trimită la toți membri — cari plătesc regulat — gratuit, atunci eu mă oblig ca prețul exemplarelor trimise, după cum am scris mai sus — și neplătite, le voi plăti. Cumcă literați noștri nu Te sprijinesc în lucrare, e un lucru foarte duros. Cauza zace mare parte în

indolență nepăsare — la mulți în răutate — iară la cei mai mulți în lipsa timpului — și aceasta trebuie să ne fie de una mare mângâiere! Uită-te, prea stimate Domnule și amice, eu din toată inima și din tot sufletul meu Te-ași sprijini în lucrările D-tale, că știu câte-ți apasă umerii și inima, dar, nu-mi ajunge timpul — când pot răsufla de cele oficioase, îmi cade bine să răsuflu liber neocupat neci cu lucruri mai ușoare. Ca mine sunt toți aceia, cari sunt aploiați publici și mare parte din aceștia stă inteligența noastră. Vin acumă preoții, dascălii etc., aceștia săracii au alte griji, rari sunt între ei, cari întru atâta să nu fie cuprinși în grijile și lucrarea întru susținerea vieții cât să le mai rămână timp și voie de a-și mai bate mîntea (din trupul cel obosit) cu compunerea de articli pentru o foaie publică; las'că și între aceștia ca și între aploiați se vor afla unii, cari ar avea timp de a consacra și pentru scopul de sub întrebare, dară acestea nu au poate atâta în camera lor sufletească, cât se poată de acolo împărtași și pe alții — ?! Am avea însă noi un soi de oameni independenți și și apți a Te sprijini în lucrările D-tale, ca redactor, ba unii dintre aceștia ar avea preste aceasta încă și datoria de a te sprijini, și aceștia sunt profesorii dela tot felu de școli, aceștia ar fi chemați a Te sprijini, aceștia ar putea să Te sprijinească dacă ar vrea, dacă li-ar jăceă la inimă înaintarea scopului Asociațiunii; însă aceștia se cuprind cu alte lucruri, o parte, — altă parte e în soldul inamicilor propășirii națiunii noastre. *Blăjenii, o parte năcđjită, pentru că nu s'a ales Cipariu de prezident, nu numai nu vor a sprijini întreprinderea „Asociațiunei” cu edarea foiei, ci lucră în contra; altă parte are altă ocupațiune mai sublimă — adică spirituale popească — să agiteze pentru unul și altul a-i ridică pe scaunul metropolitan, în care lucrare însă de altmintrene foarte salutară nu să lasă a se conduce de binele public etc. al diecezei metrop., ci numai de spirit de partid.*

Sunt apoi alți profesori și profesorași, nu în Blaj, ci în Brașov și Sibiiu, cari parte ca instrumente oarbe și slavi supuși ai Contrarului la tot ce nu miroase a pravoslavnicie și nu are blagoslovenia arhierească, parte ca contrari personali și ai cauzei, nu vor să știe de sprijinirea unei foi care nu

face proseliți pravoslav, sau nu răspândește binecuvântările fericirii: fericii cei săraci cu duhul etc». T.

✱

Diplome Maramurășene. Trecutul Maramurășului ni-e foarte puțin cunoscut. Până acum s'au publicat abia vre-o 370 de documente privitoare la istoria Maramurășului, dintre cari 310 sunt publicate de dl Dr. Ioan Mihályi sub titlul „*Diplome maramurășene* din sec. XIV și XV“. În numărul 1—1909 al revistei ungurești „*Történelmi Társ*“ d-l George Petrovay începe publicarea mai multor documente sub titlul „*Oklevelek Mármaros vármegye Történetéhez*“ (Diplome privitoare la istoria comitatului Maramurăș), cari datează tot din sec. XIV. și XV.

Aceste documente sunt de mare însemnătate și pentru noi și le recomandăm în atențiunea secțiunii istorice a „Asociațiunii“ și în atențiunea istoricilor noștri.

O. C. T.

✱

† **Aron Vraciu.** La 4 Maiu n. a. c. s'a stins de o moarte năpraznică de inimă *Aron Vraciu*, profesor la liceul din Focșani. Numitul a fost din comuna Vălișoara, comitatul Hunedoarei, fiul vrednicului sătean Toader Vraciu, care a mai crescut doi fii la școală, pe medicul de regiment Dr. N. Vraciu și directorul băncii „Orientul“ din Dobra, L. Vraciu.

Răposatul a făcut patru clase la gimnaziul din Brad, a 5-a la Alba-Iulia, unde cu toatecă a trebuit să lupte cu greutățile limbei, pentru sporul frumos, ce a dovedit, a fost întâiul premiat; celelalte clase le-a făcut în Blaj și Brașov. Terminând liceul, erau pe sfârșite și puterile bătrânului, și astfel Aron Vraciu a luat drumul spre București. Aci, ca mulți tineri ardeleni, luptând cu mari greutăți, s'a înscris la facultate, la științele fizico-chimice și, avizat numai la puterile sale, a terminat facultatea și a făcut examenele tot cu succes strălucit. Priceperea, puterea extraordinară de muncă și onestitatea, ce-l caracterizau i-au deschis cariera de asistent pe lângă profesorul universitar de chimia medicală din București, apoi în laboratorul celebrului chimist Dr. Istrati, unde a stat aproape 10 ani, câștigându-și prin lucrările și câteva descoperiri

ale sale, publicate în revistele de specialitate, încrederea și simpatia dlui Dr. Istrati.

În urmă a luat catedra de chimie la Focșani. Aci a întemeiat laboratorul de chimie, — aranjând, cu sprijinul oamenilor de bine, serate științifice foarte instructive și intervenind la locurile competente pentru ajutoare pe sama laboratorului. A fost decorat cu ordinul „Coroana României“ în gradul de cavalier.

«Fire de o blândețe și imparțialitate rară, reuși în scurt timp a se face iubit și respectat de colegii săi, cari vedeau în persoana sa omul menit pentru școală. De elevi eră adorat. Experiențele sale în laboratorul liceului formau deliciul elevilor». — scrie un ziar de dincolo.

«Nu-mi pot închipui mai mare mângâiere, decât acea, când mă văd înconjurat de elevii mei, cari îmi urmează cu tot entuziasmul tinereții», — scria răposatul unui prieten.

Întreaga tinerețe de școală din Focșani l-a petrecut la groapă, cuprinsă de o nesfârșită jale.

Eră căsătorit abia de un an și jumătate și s'a stins în vârstă de 41 de ani.

I. R.

✱

Abecedarul pentru analfabeți. Pe lângă abecedarele înșirate în Nr. 11/1909 al „Transilvaniei“, a mai intrat la concurs și al 12-lea: „Soarele“ abecedar pentru adulți de P. Hădan. Aici trebuie să amintim că Abecedarul de părețe (36 tabele format mare) de V. Gr. Borgovanu și Odobescu nu a fost trimis pentru concurs, ci numai spre orientare și eventuală utilizare.

Toate abecedarele au fost examinate de o comisiune compusă din membri secției școlare, care, în ședința plenară a secțiilor științifice-literare, ținută la 14 și 15 Iulie a. c., a raportat că nici unul dintre abecedare nu e într-o toată corespunzător pentru a putea fi premiat și tipărit din partea „Asociațiunii“.

Între ele a aflat însă două, cari prelucrate ar putea fi întrebuințate cu folos. Aceste două abecedare sunt: 1. Abecedar pentru adulți sau Cartea plugarului român pentru scris și cetit, cu motto: Luminează-te și vei fi, voește și vei putea“, 2. Abecedar pentru adulți cu motto: „Vorbiți scrieți românește pentru Dumnezeu“,

Comisiunea a stabilit și unele indicațiuni pentru prelucrarea fiecăruia. La abecedarul prim să se facă următoarele îndreptări:

a) „Să rămână pe lângă cuvintele normale, abandonând ideea de a lua de bază la scris-cetiv „Tatăl nostru“ sau să ia de bază proverbe scurte;“

b) „La cuvintele normale inițială să prezinte litera, ce se învață. (De ex. la *i* înel și nu ca la *r* urs, pentru care ar fi mai potrivit *rac*)“;

c) „Cuvintele normale să fie cu îngrijire alese din cercul cunoștințelor țăranilor“;

d) „La alegerea icoanelor și cuvintelor normale se poate orienta și după tabelele de Borgovanu și Odobescu, cari se află la „Asociațiune““;

e) „La literile scrise să se dea și modele de scris între linii de caet pentru obicinuirea ochiului cu proporțiunea literilor“;

f) „Literilor mari să se dea o extensiune ceva mai mare cu deprinderi variate (pe lângă nume proprii, proverbe și sentințe biblice)“;

g) Piesele de cetire să fie reduse la minimul posibil (5–6) cu cuprins potrivit cu interesul țăranilor și luate din scriitorii noștri populari mai de valoare“.

La abecedarul al 2-lea să se îndrepte următoarele:

a) La literile scrise să se dea modele de scris între linii de caet pentru obicinuirea ochiului cu proporțiunea literilor“;

b) „Literile tipărite să se predea odată și în legătură cu cele scrise“;

c) „Prea dese rezumări de litere cunoscută odată să se reducă, formându-se în locul lor cât mai curând ziceri“;

d) „La literile mari să se facă variate exerciții pe lângă numiri proprii cu proverbe și cu sentințe biblice“;

e) „Piesele de cetire să fie reduse la minimul posibil (5–6) din cei mai buni scriitori de literatură populară cu cuprins potrivit interesului adulților țărani“.

Autorii acestor abecedare sunt invitați ca în timpul cel mai scurt să și le ia de la biroul „Asociațiunii“ și să le prelucere cât mai repede. Când vor fi gata să le înainteze din nou On. comitet central, care le va da din nou spre censurare comisiunii.

Acela dintre ele, care va fi mai corespunzător, va fi premiat și tipărit în biblioteca populară a „Asociațiunii“, iar dacă și al doilea ar fi bine lucrat și dacă autorul ar vrea să-l publice pe cheltuiala sa, „Asociațiunea“ îl va ajuta cu 100 cor.

Autorii celorlalte abecedare sunt rugați să și ridice manuscrisele de la biroul „Asociațiunii“ sau să și dea adresa ca să li se înapoieze prin poștă.

Dările de seamă ale comisiunii censorilor asupra fiecărui abecedar intrat la concurs vor apărea în Nr. ultim din acest an al revistei „Transilvania“.

Până la iarnă nădăjduim că „Asociațiunea“ va putea tipări *Abecedarul pentru analfabeți*, așteptat de toată lumea. T.

✱

Conferințele „Asociațiunii“. Cred că e de prisos să mai insist asupra conferințelor pentru intelectuali, cari se aranjează în cadrele „Asociațiunii“. Importanța și folosul lor real ar crește, însă, într-o măsură cu mult mai mare, dacă s’ar ține *sistematic* și dacă subiectele ce se tratează de conferențieri ar fi *unitare*, adică s’ar încopcia lămurind o problemă, sau o epocă culturală ori literară.

Se știe că orice muncă culturală lipsită de unitate și desfășurată la întâmplare se risipește ușor, fără să lase urme durabile în suflute. Noi uităm adeseori că noțiunea *cultură* implică în sine o muncă conștientă și reglementată de voința omului.

De aceea socotesc că ni se impune introducerea unui sistem în conferințele ce se aranjează în cadrele „Asociațiunii“. Trebuie să ne gândim din vreme asupra subiectelor ce voim să le tratăm în cursul iernii viitoare în centrele românești.

În anul acesta, comemorând pe doi dintre bărbaii însemnați ai neamului nostru, pe Mihail Eminescu și pe Andrei Baron de Șaguna, cred că ar fi nimerit să le închinăm câte o serie de conferințe în fiecare centru românesc. Conferențieri ar putea trata orice subiect în legătură cu epoca în care au trăit acești doi oameni. Așa de pildă, în legătură cu conferințele despre viața și activitatea lui Șaguna, s’ar putea trata starea culturală a poporului român și literatura română din epoca lui. În legătură cu viața și activitatea lui Eminescu de asemenea s’ar putea vorbi și

despre ceilalți scriitori din vremea lui sau despre alte probleme economice și sociale pe cari le-a atins în scrierile sale.

Ca să se poată aranja aceste conferințe, rog pe toți domnii, cari doresc să pregătească câte un subiect din cele mai sus amintite să se anunțe la subsemnatul până la 1 Septembrie a. c., indicând titlul conferinței și comunicându-mi timpul, când o pot ține.

În înțelegere cu conferențarii și cu organele «Asociațiunii» se va stabili până la 1 Noembrie a. c. programul conferințelor pentru fiecare centru, fixându-se și taxele de intrare, din cari se vor acoperi cheltuelile de drum ale conferențiarilor ce se vor deplasa din locul lor de domiciliu. Venitul curat al conferințelor va fi între-

buițat pentru scopurile urmărite de «Asociațiune».

Sibiiu, 25 Iulie 1909.

Oct. C. Tâslăuanu.

✱

În «Erdélyi Muzeum» fascicolul dela 1 Maiu 1909 dl Dr. Budai Árpád publică un articol despre descoperirile cele mai nouă făcute la *Porolissum*. Se dau și câteva reproduceri fotografice ale obiectelor găsite.

T.

✱

Adunarea generală a «Asociațiunii» din acest an se va ține în Sibiiu, în zilele de 12 și 13 Octombrie n.

✱

Rubrica «Oameni și fapte» se va continua în numărul viitor.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Partea oficială.

Ședința a V-a a comitetului central al „Asociațiunii“, ținută
la 29 Aprilie 1909.

Prezident ad hoc: *Parteniu Cosma*. Notar: *Octavian C. Tăslăuanu*. —
Membri prezenți: *Dr. Vasile Bologa, A. Bunea, Nicolau Ivan, Dr. L. Lemény, Dr. Ilarion Pușcariu, Dr. E. Roșca, Romul Simu, N. Togan și Ioan Vătășan*.

Abecedar pentru analfabeți: (78. Nr. 504—1909). În urma concursului publicat la 22 August 1908, pentru cel mai bun Abecedar pentru analfabeți, au intrat cele 11 lucrări înșirate în cronica Nr. II. al «Transilvaniei». Lucrările s'au dat spre studiere secției școlare, invitându-o să raporteze ședinței plenare a secțiilor, care dintre abecedare e vrednic să fie premiat și tipărit din partea Asociațiunii.

Despărțăminte: (79. Nr. 451—1909). Desp. *Brad* raportează că, în acest an, nu s'au ținut cursuri cu analfabeții, fiind oprite de organele administrative ale statului, iar concesiunea dela Ministru a sosit prea târziu. (*Raportul direcțiunii*).

— (80. Nr. 434—1909). *Brașov*. S'au ținut următoarele prelegeri: în cursul anului 1908, în Codlea, A. Boldor, inv. «Influența alcoolului», o prelegere din Geografie pentru școlari; I. Comanescu, preot, «Boale și întîmpinarea lor»; în cursul anului 1909, în Tântări, A. Boldor, inv., «Alegerea semințelor» și N. Bogdan prof. «Alcoolul»; în Vlădeni, A. Boldor, inv. «Cultura pomilor»; Dr. A. Bogdan și V. Neguț, «Alcool»; în Brașov-Tocile, N. Stinghe, prof. «Despre Șaguna», V. Sfetea, preot, «Cine a inventat rachiul», și A. Ciortea, prof. «Alcoolul», s'au cântat melodii populare; aceleași prelegeri s'au ținut și în Brașov-Sf.-Nicolae. Pentru intelectuali s'au ținut următoarele conferințe: T. L. Blagă prof. «Vieața în univers.»; Dr. N. Vecerde, director de bancă, «Constituția noastră bisericească în al 40-lea an al aplicării ei»; Dr. C. Lacea, prof. «Pesimismul lui Eminescu alături de al lui Lenau»; Dr. Al. Bogdan, prof. Despre «Apus de soare» de Delavrancea; Dr. I. Bunea, prof. «Renașterea în Italia»; D-na Maria Baiulescu, despre «Mamă». Se aproabă cererea de a anexa despărțământului comunele Doboli, Ariușd și Heghigul. (*ședința comit. cerc. din 16 Martie 1909*).

— (81. Nr. 511—1909). *Bucium*. Dl Vasile L. Pop, protopop în Sân-Georgiul de Meseș, raportează că s'a înființat un nou despărțământ în Bucium, înscriindu-se 10 membri ordinari și 9 ajutători. Director al despărțământului s'a ales dl V. L. Pop, care se autorizează să convoace o nouă adunare de constituire în Jibou, ca să se anexeze noului despărțământ și comunele aparținătoare acestui cerc administrativ (*adunarea de constituire, ținută la 15 Aprilie 1909*).

— (82. Nr. 490—1909) *Făgăraș*. S'a decis convocarea adunării cercuale în Voila. Desp. se invită, ca în viitor, să ia dispoziții să desfășure oarecare activitate. (*șed. comit. cerc. din 17 Aprilie 1909*).

— (83. Nr. 516—1909). *Gherla*. S'a constituit comitetul cercual și s'au luat dispoziții pentru începerea activității. Institutul «Economul» a dăruit desp. K 100 și câte 5 exempl. din biblioteca desp. Cluj. Se

dăruiesc câte 5 exempl. din publicațiunile populare ale Asociațiunii, pentru înființarea bibliotecilor populare. (*șed. comit. cerc. din 26 Aprilie 1909*).

- (84. Nr. 405—1909). *Mercurea*. Cu ocazia adunării cercuale, dl Avram S. Pecurariu, protopop, a ținut o prelegere despre «Însemnătatea asocierilor și în special despre Asociațiune»; dl Nicolae Simulescu, învă. despre «Patima beției». În cursul anului 1908 s'au mai ținut prelegeri în Dobârca, Cărpiniș, Sângătin și Jina. (*proc. verb. al adunării cercuale, ținute în comuna Reciu, la 7/20 Septembrie 1908*).
- (86. Nr. 485—1909). *Năsăud*. S'au încredințat mai multe persoane să meargă prin comune, ca să îndemne poporul să ia parte la cursul de negoț din Năsăud și să înființeze însoțiri. D. Dr. Nestor Șimon, secretarul fondurilor năsăudene, s'a însărcinat să adune datele privitoare la biografia fericitului fondator Teodor Sandul. Se dăruiesc desp. câte 6 exemplare din numerile Bibliotecii populare a Asociațiunii. (*ședința comit. cerc. din 2 Aprilie 1909*).
- (87. Nr. 467—1909). *Orade*. Dir. desp. Dr. A. Lazar, prezentându-și dimisia din cauza neînțelegerilor cu comitetul cercual, se invită să convoace adunarea cercuală, în care să-și prezinte dimisia sau să se aleagă un nou comitet cercual. Se cer propuneri concrete pentru înființarea unui nou desp. cu sediul în Tinca. (*șed. comitetului cercual din 18 Martie 1909*).
- (88. Nr. 376—1909). *Orăștie*: Direct. desp. Dnul Ion I. Lăpădatu, înaintându-și dimisia, se invită să convoace adunarea cercuală și să-și prezinte acolo dimisia.
- (89. Nr. 448—1909). *Șimleu*: S'au luat dispoziții pentru înscrierea de membri noi și pentru înființarea de biblioteci populare (*ședința comit. cerc. din 31 Martie 1909*).

Dicționarul numirilor de localități: (90. Nr. 513—1909). Dnii Silvestru Moldovan și N. Togan prezintă «Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria» tipărit. Comitetul central stabilește onorarul autorilor pentru cele 16 coale ale părții prime la suma de 60 cor. de coală, iar pentru restul coalelor 40 cor. de coală. Prețul volumului se fixează la suma de 5 cor. Autorilor li se dau câte 25 de exemplare din Dicționar.

Muzeul Asociațiunii: (92, 93, 94, 95, 96 și 97. Nrii. 489, 488, 424, 389, 509 și 506 din 1909). Dl Iosif Sterca Șuluțu dăruiește 44 diferite scrieri în limba română și maghiară; «Societatea de lectură Andreiu Șaguna» din Sibiu, 646 monete de argint, nickel, aramă și bancnote de hârtie din diferite epoce și țări, apoi un vârf de lance și cărămizi vechi; — dl Ion Dandea, cleric, 2 cărți vechi scrise cu mâna și mai multe acte referitoare la organizarea politică a comunei Câmpeni; — dnii teologi și pedagogi dela seminarul Andreian din Sibiu, 24 ouă încondeiate din diferite comune; — dl Valer P. Comșa, paroh în Copăcel dăruiește o iconiță sculptată în lemn, reprezentând pe o parte răstignirea și pe alta înălțarea.

Donățiuni: (98, 99, Nrii 392 și 381—1909). «*Albina*» a votat Asociațiunii K 1000 pentru fondul muzeului etnografic și K 1000 pentru fondul G. Barițiu; — «*Avrigeana*» K 10 pentru Casa națională.

Cărți dăruite: (102, Nr. 455—1909). S'au dăruit câte două exemplare din broșurile apărute în biblioteca poporală a Asociațiunii dlui Gavril Popovici, învă. Sudrigiu (Bihor) pentru a le împărți între școlari.

Membri decedați: Dr. Ion Hozan, medic, Brașov, membru fondator: Mihail Cirlea, notar public reg. «Abrud», și Mihail Bontescu, avocat Hațeg, ambii membri pe viață.

Extras din procesul verbal al ședinței.

Oct. C. Tăslăuanu,
secretar.

Ședința a VI-a a comitetului central al „Asociațiunii“, ținută la 13 Maiu 1909.

Prezident: *Iosif Sterca Șuluțu*. Notar: *Oct. C. Tăslăuanu*. — Membri prezenți: *Dr. V. Bologa, Arseniu Bunea, P. Cosma, Dr. E. Cristea, N. Ivan, Dr. Il. Pușcariu, Dr. E. Roșca, R. Simu și I. Vătășan*.

Despărțăminte: (113, Nr. 549—1909). *Abrud-Câmpeni*. S'a dat un premiu de 300 cor. dlui I. Agârbiceanu, preot pentru activitatea sa literară, un premiu de 30 cor. dlui Avram Șerbu, învățător, pentru instruirea analfabeților. (*șed. comit. cerc. din 26 Aprilie 1909*).

— (114, Nr. 525—1909). *Blaj*. Cere să se cumpere pe seama despărțămintelor broșura «Vatra Familiară», prelucrată după F. X. Wetzel de teologii din Blaj. Se dă spre cenzurare și recomandare secției literare. (*Diracțiunea*).

— (115, Nr. 587—1909), *Lugoj*: Se încredințează cu conducerea despărțământului și cu convocarea adunării cercuale dl Dr. G. Popovici, protopop.

— (116, Nr. 521—1909). *Uioara*. S'a ținut adunarea de constituire a despărțământului Uioara, în care s'a ales director dl Emil Pop, protopop, iar membri în comitet dnii: Dr. Iuliu Morar avocat, Ioan Moldovan paroh, Militon Buzdugan paroh și Ioan Deac, paroh. S'au înscris 83 de membri și s'a încasat suma de K 244. Comunele Găbud și Gheja aparținătoare despărț. Ludoș, s'au anexat despărț. Uioara. (*adunarea de constituire, ținută la 14 Aprilie 1909*).

Muzeu: (117, 118, Nrii 576 și 594 1909). Dl Joil Ghiurițan, preot, dăruiește 9 monete vechi din diferite țări și epoce și o cărămidă romană. Dl Ioachim Părau dăruiește un ban din epoca romană și unul din Austria.

Cărți dăruite: (119, Nr. 575—1909). Dlui Ioachim Părau, directorul agenției din Agnita, s'a dăruit câte un exemplar din Nrii Bibl. populare a Asociațiunii.

Cărți cumpărate: (120, Nr. 573—1909). S'au cumpărat 10 ex. (à 5 Cor.) din cartea dlui Dr. Iosif Popovici. «Dialecte române», Partea II-a.

Adunarea generală: (110. Nr. 586—1909). S'a decis a se convoca în Caransebeș, în zilele de 6/19 și 7/20 Septembrie a. c.

Extras din procesul verbal al ședinței.

Oct. C. Tăslăuanu,
secretar.

Sedința a VII-a a comitetului central al „Asociațiunii” ținută la 10 Iunie 1909.

Prezident: *Iosif Sterca Șuluțu*. Notar: *Oct. C. Tăslăuanu*. — Membri prezenți: *Dr. Vasile Bologa, Ars. Bunea, Parteniu Cosma, Oct. Goga, Nic. Ivan, Dr. L. Lemény, Dr. Ilarion Pușcariu, Dr. E. Roșca, Romul Simu, N. Togan și I. Vătășan*.

Despărțăminte: (127. Nr. 630—1909). *Brad*. Comitetul cercual își prezintă dimisia. Se încredințează dl N. Ivan, membru în comitetul central, cu convocarea adunării de constituire.

— (128. Nr. 637—1909). *Buziaș*. S'a constituit despărțământul, având 9 membri vechi pe vieață, 9 membri vechi ordinari, 4 membri ordinari noi și 16 membri ajutători noi. Director s'a ales dl Ioan Pepa, protopresbiter, iar membri în comitet dnii: Ioan Nedelcu, adv., Vichentie Pirtea, preot, Moise Alexiu, preot, Ioan Folea, inv. Dl Em. Ungureanu a ținut o prelegere despre «Folosul viermilor de mătăsă». Noului desp. aparțin următoarele comune: Drăgoești, Ficător, Ohaba, Forgaci, Buziaș, Berini, Berecuța, Birda, Blajova, Cadăr, Căpăt, Cerna, Chereveșul-mare, Dragsina, Duboz, Folia, Hitiaș, Icloda, Jebel, Opațiția, Racovița, Sacoșul tur., Sacoșul ung., St. Georgiu, Sculea, Silaj, Sinersig, Șipet, Serbova, Iosdia, Stamora rom., Uliuc, Unip și Nucova. — Comitetul cercual s'a constituit. (*adunarea de constituire, ținută în Buziaș, la 12/25 Aprilie 1909. Sedința comitetului cercual din 1 Mai 1909*).

— (129. Nr. 681—1909). *Gherla*. S'au înființat două agenturi în Sac și Bont, (*proces verb. al șed. comit. cerc. din 21 Mai 1909*).

— (130. Nr. 535—1909). *Hida-Huedin*. S'au ținut cursuri cu analfabeții în următoarele comune: 1. Cubleșul nou, dl George Lazar, inv. cu 20 de adulți; 2. Sân-Mihai, dl Vasile Dumitraș, inv. cu 30 de adulți; 3. Fildul-de-mijloc, dl George Lung, inv., cu 103 indivizi; 4. Fildul-de-jos, dl Toma Cociș, inv., cu 25 de indivizi. Examenul acestor cursuri au avut un rezultat mulțumitor. În Cubleșul român s'au prezentat la examen 21 de adulți, în Sân-Mihai, 27, în Fildul-de-mijloc, 38, în Fildul-de-jos, 15. Vârsta celor cari au urmat cursurile a fost între 18—70 de ani. (*proces verb. al șed. comit. cerc. din 1 Mai 1909*).

— (131. Nr. 601 și 672—1909). *Ludoș*. S'a ales director al desp, dl Ioan Boeriu, preot, în Murăș-Lichința și membri în comitetul cercual dnii: Vasile Suciu, preot, Andreiu Badiu, Romul S. Orbeanu, Teodor Harșian și Vasile Morariu. — Aron Boca-Velchereanu a dăruit desp. mai multe cărți, iar Institutul «Economul» suma de K 50.—, (*adunarea cerc. ținută în M.-Ludoș, la 2 August 1908, și procesul verbal al ședinței comit. cerc. din 23 Mai 1909*).

— (132. Nr. 660—1909). *Oravița*. Dl D. Corneanu, prezentându-și dimisia, e invitat să convoace adunarea cercuală, în care să-și dea dimisia. (*proces. verb. al șed. comit. cerc. din 17 Aprilie 1909*).

— 133. Nr. 688—1909). *Sebeș*. Cu ocaziunea adunării cercuale în comuna Cut, se va aranja o expoziție etnografică. (*proces. verb. al șed. comit. cerc. din 11 Mai 1909*).

— (134. Nr. 688—1909). *Sibiiu*. Directorul desp. înaintează un raport despre conferințele publice, ținute în cursul anului 1907/8, în sala festivă a «Muzeului Asociațiunii». S'au ținut următoarele conferințe: 1. Octavian Goga, «Cum este înfățișat țărânul român în poezia română»; 2. Dr. I. Lupaș, «Călugărul Savanarola»; 3. Dr. I. Borcia,

«Analiza dramei lui Björnstjerne Björnson», «Peste puterile noastre», 4. Silvestru Moldovan, «Cum s'a dezvoltat noțiunea împărat la poporul român și despre tablele cerate». 5. Dr. Ilie Iancu, «Despre mijloacele de combatere a tuberculozei cu specială considerare la poporul român»; 6. Dr. Ilie Iancu, «Despre tuberculoză în genere și despre boalele contagioase»; 7. Dr. Petru Șpan, «Despre visuri»; 8. Al. Moldovan, «Despre cele 8 glasuri fundamentale ale cântărilor în biserica răsăriteană», E. Ioan Ludu, «Din literatura modernă».

- (135. Nr. 642—1909). *Sighișoara*. Dl Nicolau Ivan, însărcinat să convoace adunarea cercuală a desp. în Ibașfaleu, raportează că inteligența din jur, cu excepția dlui Dr. Al. Morar, e în contra ținerii adunării cercuale în Ibașfalău. Dl Ivan se încredințează să încerce a se pune în înțelegere cu fruntașii din desp. și să convoace adunarea cercuală în Ibașfalău.

Școala civilă de fete: (136. Nr. 625—1909.) Se scutesc de întreaga taxă școlară nouă eleve, de taxa pe jumătate, o elevă. Suma totală a taxelor școlare iertate e de K 380.

- (137. 138, 139, 140, 141, 142, 143. Nrii 626, 691, 680, 624, 666, 667 și 623/1909).

S'a stabilit programul examenelor publice dela sfârșitul anului 1908/9. Corpul profesoral a cumpărat pentru școala «Asociațiunii» o acție dela reuniunea de întreprinderi «Granitul» din Cluj, în preț de K 50. În 19 Maiu a. c. s'a făcut cu elevele școalei o excursiune la Avrigh. Comisarul ministerial și subinspectorul reg. au vizitat școala și au rămas pe deplin mulțumiți cu progresul în învățământ, cu ordinea și disciplina din școală și din internat. Onorarul dlui Aurel Bratu, profesor i se urcă la K 500 anual pentru cele 5 oare de învățământ pe săptămână. Cererea d-lui Nicolae Cărpinișan, preot în Răhău, de a se scuti fica sa de taxa internatului (K 100) pe lunile Decembrie și Ianuarie, nu se încuviințează. Din cheltuielile particulare ale elevelor pe anul 1906/7 mai sunt de încasat K 132.67 dela Lucreția Onițiu, Sibiu K 85.28 și dela Emilia Savu din vale K 20.—. (*proces verb. al cons. prof. din 7 și din 27 Maiu 1909*).

Muzeu: (144. Nr. 665—1909). Dl Ioan Hanzu, paroh în Cacova, dăruiește Muzeului două bucăți de lemn de stejar, cu sculpturi, rămase dela frontul unei mori.

Ajutoare: (145. Nr. 653—1909). Se dă un ajutor de K 100 d-lui Nicolae Bembea, învățător în Sibiel ca să poată urmă un curs economic al statului ca pe urmă să țină prelegeri populare în cadrele «Asociațiunii».

Instruirea analfabeților: (125. Nr. 706—1909. Cele 5 premii de câte K 50, instituite de comitetul central, s'au împărțit precum urmează: Câte K 50 s'au dat domnilor: 1. Vasile Dumitraș, învățător în Sân-Mihaiu, (desp., Hida-Huedin), care a dat examen, cu rezultat bun, cu 27 adulți; 2. George Lungu, învățător în Fildul de mijloc (desp. Hida-Huedin), care a dat examen, foarte mulțumitor, cu 38 adulți; 3. Ieronim Man, preot și Emil Cheșcheș, învățător, ambii în Băgău, (desp. Uioara), cari au dat examen, foarte bun, cu 23 de indivizi; 4. Nicolae Nistor, învățător în Șăcalul-de-pădure, (desp. Reghin), care a instruit 45 de analfabeți. Câte K 25 s'au dat d-lor: 5. Nicolae Pop, inv. în Hidig (desp. Șimleu), care a instruit 30 de analfabeți și 6. Vasile Oarcea, inv. în Tălagiu (desp. Hălmagiu), care a instruit 16 adulți, cu rezultat bun.

Membri noi: (152. Nr. 710—1909). Dl Cassier raportează că s'au înscris următorii:

- a) *membri fondatori*: institutul de credit «Timișana» din Timișoara a achitat rata ultimă din taxa de membru fondator;
- b) *membri pe viață*: Ioan Andreescu, paroh Voivodinți; Dr. Octavian Proștean, avocat, ambii din desp. Vârșeț.
- c) *membri ordinari*: Mihai Ardelean, comerciant, Timișoara; Mihai Albion, proprietar, Blajova; George Tocitu, preot, Muran; toți din desp. Timișoara; — Vasile Urzică, preot, Varviz; Alexandru Donia-Donescu, preot, Voșlab, din desp. Treiscaune; — Emil Pop, protopop, Uioara; Augustin Trif, preot, Cecalaca; Ioan Rișca, iurist, Uioara; Emil German, iurist, Botez; Militon Buzdugan, preot, Ceptălanul-de-Murăș; Ioan Baci, preot, Noșlac; Vasile Gruia, preot, Cisteiul-ung.; George Micu, preot, Alecuș; Ariton Opincea, econom, Găbud; Petru Cristea, preot, Găbud; Teodor Oniț, preot, Găbud; Iacob Pop, locotenent pens., Noșlac; Emanuil Ungurean, învăț., Căptălanul-de-Murăș; Iuliu Bucur, preot, Găbud; Emil German, preot, Turdașul-rom.; Teodor Sas, preot, Fărău; Ioan Moldovan, protopop onor., Ciunga; Ioan Deac, paroh, M.-Gheja; Dr. Iuliu Morariu, avocat, Uioara; George Spinean, preot, Nandra; toți din desp. Uioara; — Anton Precup, preot, Răbrișoara, despărț. Năsăud; Dr. Nicolae Popovici, adv., Vârșeț; Dr. Nestor Porumb, adv., Biserica-Albă, toți din desp. Vârșeț; — Dr. George Popescu, adv., Salonta-mare; E. Blaga, preot, Tulca; Nistor Porumb, preot, Tulca; Moise Koos, proprietar, Coașd, toți din desp. Orade; — Emil T. Mihai, Budapesta; Iuliu Montani, protopop, Zlatna, desp. Abrud-Câmpeni; Dr. Nic. Rob, medic, Baia-de-Criș, desp. Brad; Dr. Virgil Olariu, adv., Deva; D-na Alexandrina Dr. Pop, Deva; August de Herbay, notar, Vețel; George Avram, notar, Deva, toți din desp. Deva; Dr. Ioan Damian, adv. Sân-Miclăuș din desp. Sân-Miclăuș.

Extras din procesul verbal al ședinței.

Oct. C. Tăslăuanu,
secretar.

Ședința a VIII-a a comitetului central al „Asociațiunii“, ținută la 1 Iulie 1909.

Prezident: *Iosif Sterca Șuluțu*. Notar: *Octavian Goga*. Membri prezenți: *Dr. Ilie Beu, Dr. Vasile Bologa, Ars. Bunea, Dr. Ambrosiu Chețian, Partenie Cosma, Ioan F. Negruțiu, Gavril Precup, Dr. Il. Pușcariu, Dr. E. Roșca, Dr. O. Russu, Romul Simu, Oct. C. Tăslăuanu și N. Togan.*

Despărțăminte: (158. Nr. 741—1909). *Blaj*: S'a dat câte un premiu d-lui Valer P. Maior, preot în Șoroștin care a instruit 16 analfabeți în scris și citit, și d-lui Stefan Lita, preot în Lunca, care deasemenea a ținut curs cu analfabeți. S'au mai ținut cursuri fără rezultate în comunele: Pănade, Ocișoara, Spini, Mihalt, Secaș și Roșia. (*șed. comit. cercual din 19 Iunie 1909*).

— **159.** Nr. 708—1909). *Mociu*: S'a decis înființarea de biblioteci ambulante și aranjarea de prelegeri populare (*șed. com. cerc. din 23 Maiu 1909*).

- (160. Nr. 740—1909). *Brad*: Directorul își prezintă dimisia. D-nul N. Ivan se desărcinează de misiunea de a convoca adunarea de constituire, încredințându-se comitetul cercual să ia dispoziții în această privință.
- (161. Nr. 738—1909). *Agnita*: Dl Ioachim Muntean, protopop, raportează că a convocat adunarea de constituire a unui nou despărțământ, care se va ține la 1 August 1909.
- (162. Nr. 779—1909). *Gherla*: S'a convocat adunarea cerc. în Iclodul-mare, pe ziua de 12 Iulie 1909 (*raportul direcțiunii*).

Școala civilă de fete: (154, 157. Nr. 778 și 731 1909). În ce privește completarea edificiului dela școala civilă de fete, comitetul central decide: «Deocamdată să nu se întreprindă nici o zidire și pentru acoperirea trebuințelor școalei să se folosească locuința din etagiul I al casei din Str. morii Nr. 8, care se va abzice actualei chiriașe, d-na A. Moga, cu termenul de 1 Octomvrie a. c. Totodată se decide a se studia chestiunea ridicării cu un etaj al edificiului dela internat». — Consiliul profesoral a decis să oblige elevele absolvente ale școalei civile de fete a Asociațiunii, să păstreze și mai târziu legătura de colegialitate și să contribue, în fiecare an, cu suma de cel puțin 2 cor. pentru un «Fond al elevelor absolvente de școala Asociațiunii», care se va administra de corpul profesoral, sub supravegherea comitetului central și din care se vor ajuta eleve lipsite sau se vor acoperi alte trebuințe ale școalei.

Muzeu: (166, 167, 168. Nrii 742, 760, și 759). Dl Stefan Colceriu, paroh în Dâmb, dăruște o rășniță veche și un cosor vechiu; dl Nicolae Binchiciu, măestru, Pâncota, dăruște o monetă de argint cu efigia lui Ludovic al XIII-lea, regele Franței; domnii Augustin Râșniță și Toader Crușitu din Bicz dăruiesc câte 5 cor. pentru muzeul «Asociațiunii».

Cărți dăruite: (163, 164 Nrii 761 și 753—1909). S'au dăruit câte un exemplar din publicațiunile popor., ale «Asociațiunii» pentru biblioteca poporală din Hotoan (desp. Tășnad) și pentru biblioteca economilor din Cetea (desp. Aiud-Teiuș).

Extras din procesul verbal al ședinței.

Oct. C. Tăslăuanu,
secretar.

Edițiunile Asociațiunii.

A. „Biblioteca populară a Asociațiunii“.

K f

Nr. 1. Povestiri (I) din viața țăranilor români, de <i>Ioan Pop-Reteganul</i>	—20
Nr. 2. Povestiri (II) din viața țăranilor români, de <i>Ioan Pop-Reteganul</i>	—20
Nr. 3. Despre cărțile funduare și intabulări, de <i>Dr. V. Moldovan</i>	—30
Nr. 4. Sfaturi bune. Trei disertațiuni, de <i>Emanuil Ungurianu, Dr. Elie Cristea și Nicolae Ilean</i>	—20
Nr. 5. Casa părintească crescătoare indivizilor și popoarelor, de <i>Ioan Popea</i> , fost profesor la gimnaziul rom. din Brașov	—20
Nr. 6. Despre testament, de <i>Dr. V. Moldovan</i>	—30
Nr. 7. Poșta, telegraful, de <i>Gavr. Todica</i>	—20
Nr. 8. Icoane din istoria Grecilor vechi. Partea I, de <i>V. Lazăr</i>	—20
Nr. 9. „Grădina de legumi, de <i>I. F. Negruțiu</i>	—20
Nr. 10. Grădina de legumi, de <i>I. F. Negruțiu</i>	—30
Nr. 11. Cultura cucuruzului, de <i>I. F. Negruțiu</i>	—20
Nr. 12. Ionel. Principii morale și creștinești de educațiune. Cartea I. Familia, de <i>V. Gr. Borgovanu</i>	—20
Nr. 13. Ionel. Principii morale și creștinești de educațiune. Cartea II. Ionel de un an <i>V. Gr. Borgovanu</i>	—20
Nr. 14. Ionel. Principii morale și creștinești de educațiune. Cartea III. Ionel până la șase ani, de <i>V. Gr. Borgovanu</i>	—20
Nr. 15. Ionel. Principii morale și creștinești de educațiune. Cartea IV. Ionel la școală, de <i>V. G. Borgovanu</i>	—20
Nr. 16. Ionel. Principii morale și creștinești de educațiune. Cartea V. Ionel la școala vieții, de <i>V. G. Borgovanu</i>	—20
Nr. 17. „Astra“. Informațiuni asupra scopurilor și instituțiilor Asoc.	—20
Nr. 18. „Regule ortografice“, stabilite de Academia Română în anul 1904	—10
Nr. 19. Vulcanismul de <i>Gavr. Todica</i>	—20
Nr. 20. Impărțirea, lucrarea și îngrijirea unei moșii, de <i>I. F. Negruțiu</i>	—20
Nr. 21. Nuvele istorice. Cartea I. de <i>I. Al. Lăpădatu</i>	—20
Nr. 22. „Cartea II. „I. Beu“	—30
Nr. 23. Cărticica sănătății, de <i>Dr. I. Beu</i>	—20
Nr. 24. Învățătură despre legile privitoare la notarii publici regești, de <i>M. Bezan</i>	—10
Nr. 25. Poezii populare din Bănat, de <i>E. Hodoș</i>	—30
Nr. 26. Despre începutul neamului românesc, de <i>Dr. Ioan Lupăș</i>	—20
Nr. 27. Comuna Viitorul de <i>Romul Simu</i>	—30
Nr. 28. Povestiri de <i>Ioan Pop Reteganul</i>	—30
Nr. 29. Poezii alese de <i>V. Alexandri</i>	—20
Nr. 30. Ionel. Principii morale și creștinești de educațiune. Cartea VI. Puterea pil-delor în viața căsătoritorilor, de <i>V. Gr. Borgovanu</i>	—20
Nr. 31. O seamă de cuvinte, de <i>Octavian Goga</i>	—20
Nr. 32. Cum să trăim? Povești doctorești pentru trebuințele zilnice, de <i>A. R. Dobrescu</i>	—20
Nr. 33. Fabule alese din Țichindeal, Asache și Donici, de <i>Il. Chendi</i>	—20
Nr. 34. Nutrețul măiestrit sau cele mai bune plante de nutreț de <i>Ioan F. Negruțiu</i>	—20

Apoi: B. Alte publicațiuni editate de Asociațiune.

1. Acte privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii	1—
2. Adun. generală (II) a „Asociațiunii transilvane“ ținută în Brașov, 1862	1—
3. Adun. gen. (III) a „Asociațiunii transilvane“ ținută în Blaj, 1863	1—
4. Adun. gen. (IV) a „Asociațiunii transilvane“ ținută în Hațeg, 1864	1—
5. Adun. gen. (VI) a „Asoc. transilvane“ ținută în Alba-Iulia, 1866	1—
6. Analele „Asociațiunii transilvane“ din 1880	1-80
7. „Transilvania“, organul Asociațiunii din anii: 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, și 1903, fie-care an a	10—
8. Povești din popor, de <i>Ioan Pop-Reteganul</i>	1—
9. Date istorice privitoare la familiile nobile române, vol. I și II, de <i>Ioan cav. de Pușcariu</i>	10—
10. Higiena copilului dela naștere până la al 7-lea an al etății, de <i>S. Stoica</i>	—30
11. Dietetica populară, de <i>S. Stoica</i>	1—
12. Monografia școlaii civile de fete a Asociațiunii transilvane	2—
13. Români din Transilvania la 1733. Conscripția episcopului Ioan Inoc. Klein de Sadu, de <i>Nicolae Togan</i>	—60
14. Catalogul bibliotecii Asociațiunii, de <i>Nicolae Togan</i>	1—
Indice alfabetic al „Transilvaniei“ (an. I—XXV) de <i>Nicolae Togan</i>	—